

**Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України
Національний інститут стратегічних досліджень
Ужгородський національний університет
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Закарпатський регіональний центр
соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України
Український центр економічних і політичних досліджень
імені Олександра Разумкова
Асоціація політичних наук України
Українська академія політичних наук**

УКРАЇНА – УГОРЩИНА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

**Матеріали круглого столу
м. Київ, 20 червня 2024 року**

**Київ-Ніжин
2024**

УДК 32:327:341.238(477+439)

У45

*Рекомендовано до друку та оприлюднення в мережі Інтернет
вченою радою Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України
(протокол № 6 від 10 жовтня 2024 року)*

Рецензенти

Бевз Т. А., доктор історичних наук, професор

Ключкович А. Ю., доктор політичних наук, професор

Поліщук Ю. М., доктор історичних наук, доцент

У45 **Україна – Угорщина: сучасний стан та перспективи міждержавних відносин** : зб. наук. праць. Матеріали круглого столу, Київ, 20 черв. 2024 р. / За наук. ред. О. О. Рафальського, В. О. Котигоренка. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ–Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2024. 200 с.

ISBN 978-617-640-673-0

Збірник містить тексти наукових статей, підготовлених учасниками круглого столу "Україна – Угорщина: сучасний стан та перспективи міждержавних відносин", який відбувся в м. Києві 20 червня 2024 року. Захід організовано й проведено Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України в межах науково-дослідної роботи "Етнополітична резильєнтність України" (державний реєстраційний номер: 0123U10052) спільно з Національним інститутом стратегічних досліджень, Ужгородським національним університетом, Закарпатським угорським інститутом ім. Ференца Ракоці II, Закарпатським регіональним центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, Українським центром економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Асоціацією політичних наук України та Українською академією політичних наук.

УДК 32:327:341.238(477+439)

ISBN 978-617-640-673-0

DOI: 10.53317/978-617-640-673-0

© Інститут політичних і етнонаціональних

досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024

© Автори статей, 2024

© Видавець Лисенко М. М., 2024

**Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
of the NAS of Ukraine
National Institute for Strategic Studies
Uzhhorod National University Ferenc Rakoczi II
Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Transcarpathian Regional Center for Socio-Economic and
Humanitarian Studies of the NAS of Ukraine
The Ukrainian Centre for Economic and
Political Studies Named After Olexander Razumkov
Association of Political Sciences of Ukraine
Ukrainian Academy of Political Sciences**

**UKRAINE – HUNGARY:
PRESENT AND FUTURE
OF MUTUAL RELATIONS**

**Round table discussion
Kyiv, June 20, 2024**

**Kyiv-Nizhyn
2024**

UDC 32:327:341.238(477+439)

U45

*Recommended for publication and posting on the Internet
by the Academic Council of Kuras Institute
of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine
(Report № 6, October 10, 2024)*

Reviewers

Bevz T. A., Doctor of Historical Sciences, Professor

Klyuchkovych A. Yu., Doctor of Political Sciences, Professor

Polishchuk Yu. M., Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

U45 **Ukraine – Hungary: current state and prospects of interstate relations** : a collection of scientific papers. Proceedings of the Round Table, Kyiv, June 20, 2024 / Edited by O. O. Rafalskyi, V. O. Kotygorenko. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine. Kyiv–Nizhyn : Publisher Lysenko M. M., 2024. 200 p.

ISBN 978-617-640-673-0

The collection contains the texts of scientific articles prepared by the participants of the Round Table discussion "Ukraine – Hungary: the present and future of mutual relations" which was held in Kyiv, June 20, 2024. The meeting was organized by Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine ("Ethnopolitical Resilience of Ukraine", state registration number: 0123U100520) in collaboration with the National Institute for Strategic Studies (Kyiv), Uzhgorod National University, Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II, Transcarpathian Regional Center for Socio-Economic and Humanitarian Studies of the NAS of Ukraine, The Ukrainian Centre for Economic and Political Studies Named After Olexander Razumkov (Kyiv), Association of Political Sciences of Ukraine and the Ukrainian Academy of Political Sciences.

UDC 32:327:341.238(477+439)

ISBN 978-617-640-673-0

DOI: 10.53317/978-617-640-673-0

© Kuras Institute of Political and Ethnic
Studies of the NAS of Ukraine, 2024

© Authors of articles, 2024

© Publisher Lysenko M. M., 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	9
Олег Рафальський, Віктор Котигоренко. Українсько-угорське партнерство: новий етап співпраці та дослідження	11
ЧАСТИНА 1. Етнополітичні аспекти українсько-угорських міждержавних відносин	20
Чілла Фединець. Реалізовані та втрачені можливості в угорсько-українських відносинах у питанні національних меншин: історичний огляд	20
Анастасія Дегтеренко. Угорський чинник в етнополітиці України	30
Володимир Гиря, Олександр Бертолон. Проблема забезпечення прав національних меншин як ахіллесова п'ята сучасних українсько-угорських відносин у контексті європейської інтеграції України	41
Юрій Остапець, Михайло Зан. Електоральні, політико-представницькі та етномовні проблеми у взаємовідносинах України та Угорщини: витоки, сучасний дискурс та шляхи врегулювання	58
Олексій Ляшенко. Діяльність угорських етнополітичних партій в Україні	106
Людмила Мазука. До питання забезпечення мовно-культурних прав угорців в Україні та українців в Угорщині	121
Микола Палінчак / Mykola Palinchak. The specifics of the Hungarian model of state-confessional relations.....	131
Олег Калакура. Етнокультурний діалог українсько-угорського прикордоння як чинник європейської інтеграції України	139

ЧАСТИНА 2. Українсько-угорські відносини у контексті російсько-української війни	149
Степан Віднянський. Ставлення влади та суспільства Угорщини до сучасної російсько-української війни	149
Олександра Каракуц. Позиція Угорщини щодо російсько-української війни: вплив і значення для регіональної безпеки.....	165
Валерій Новородовський. Українські угорці vs російська агресія	171
Любов Павлишин. Культурна дипломатія як інструмент партнерства України та Угорщини в умовах російсько-української війни	177
Ярослав Ландовський, Інна Михайлюк. Вимушена міграція українців.....	189
ПІСЛЯМОВА	194

CONTENT

FOREWORD	9
Oleg Rafalskyi, Viktor Kotygorenko. Ukrainian – Hungarian partnership: a new stage of cooperation and research	11
PART 1. Ethnopolitical aspects of Ukrainian-Hungarian interstate relations	20
Chilla Fedynets. Realized and lost opportunities in Hungarian – Ukrainian relations in the issue of national minorities: historical overview	20
Anastasiia Dehterenko. Hungarian factor in ethnic policy of Ukraine	30
Volodymyr Gyrya, Olexander Bertolon. The problem of ensuring the rights of national minorities as the achilles heel of modern Ukrainian – Hungarian relations in the context of Ukraine's European integration.....	41
Yuriy Ostapets, Mykhaylo Zan. Electoral, political, representative and ethnolinguual problems in relations between Ukraine and Hungary: origins, modern discourse and ways of settlement	58
Oleksii Liashenko. Activities of Hungarian ethno-political parties in Ukraine	106
Lyudmyla Mazuka. On the issue of ensuring the linguistic and cultural rights of Hungarians in Ukraine and Ukrainians in Hungary	121
Mykola Palinchak. The specifics of the Hungarian model of state-confessional relations	131
Oleg Kalakura. Ethnocultural dialogue of Ukrainian – Hungarian borderland as a factor of European integration of Ukraine	139

PART 2. Ukrainian – Hungarian Relations in the Context of the Russian–Ukrainian War.....	149
Stepan Vidnyansky. The attitude of the authorities and society of Hungary to the modern Russian – Ukrainian war	149
Oleksandra Karakuts. Hungary's position on the Russian – Ukrainian war: influence and significance for regional security.....	165
Valeriy Novorodovsky. Ukrainian Hungarians vs Russian aggression.....	171
Liyubov Pavlyshyn. Cultural diplomacy as an instrument of partnership between Ukraine and Hungary in the context of the Russian – Ukrainian war.....	177
Yaroslav Landovskiy, Inna Mykhailyuk. Forced migration of Ukrainians.....	189
AFTERWORD	194

ПЕРЕДМОВА

Багатосотлітня історія українсько-угорських зв'язків була різною. Порозуміння й співпраця чергувалися з конфліктами, збіжність інтересів перетиналася з їх контрверсійністю. Позитивна складова здебільшого виявлялася стосунками загалу українців та угорців, яких часом називають "пересічними" або "звичайними". Більшим деструктивом визначалася поведінка тих, кого відносять до кола так званої еліти. Нерідко цей деструктив був виявом популізму й наслідком намагань "еліти" здобути прихильність якомога більшої кількості "пересічних". У певних випадках деструктив спричиняло втручання "третьої" сторони, яка діяла за принципом "розділяй і пануй" (*лат. divide et impera*).

Серед іманентно найскладніших аспектів українсько-угорських відносин у сучасних умовах – етнополітичні – найперше ті, що стосуються забезпечення прав та інтересів угорської національної меншини в Україні, та української – в Угорщині. Ймовірно, досягти порозуміння щодо цих аспектів було би простіше, якби на перебіг і характер українсько-угорських відносин не прагнула впливати та не впливала "третья" сторона – Росія. Вона застосовувала й застосовує будь-які методи, щоб блокувати прагнення України інтегруватися в європейський та євроатлантичний простори й відновити своє панування в Україні та утримувати певні країни Заходу в полі свого тяжіння. Частина цих методів – пропагандистських, агентурних, корупційних та інших – пов'язана з чинником газо-нафтової залежності багатьох країн від російської сторони.

Остання, зокрема, ефективно використовувала цю залежність, щоб впливати на політичну поведінку угорського істеблішменту й загалу до війни. Вона посилила таке використання з початком агресії проти України в 2014 р., а особливо – після повномасштабного вторгнення. Спонуками цього стали зрослі потреби агресора в наповненні воєнного бюджету коштами від продажу вуглеводнів, а також намагання спершу запобігти солідарній підтримці України демократичними державами, а пізніше – утруднити таку підтримку.

Так формувалися нові виклики й загрози для стратегічних національних і глобальних інтересів України й Угорщини. Це розуміє більшість українських та угорських науковців, які бачать свою місію в тому, щоб сприяти порозумінню та співпраці між політичними владами й громадянами обох держав. Свідчення цього – їх участь у круглому столі "Україна – Угорщина: сучасний стан та перспективи міждержавних відносин", що відбувся в червні 2024 р. у Києві, а також цей збірник статей учасників на теми, що обговорювалися.

УДК 327(477+439)

Олег Рафальський,
доктор історичних наук, професор,
віцепрезидент НАН України,
академік НАН України,
академік НАПН України,
директор Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України,
ORCID: 0000-0002-7317-2765
office@ipiend.gov.ua

Віктор Котигоренко,
доктор політичних наук, професор,
завідувач відділу етнополітології
Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України
ORCID: 0000-0003-0302-6794
viktorkotygorenko@gmail.com

Українсько-угорське партнерство: новий етап співпраці та дослідження

Проведений у червні 2024 р. Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України у співпраці з Національним інститутом стратегічних досліджень, Ужгородським національним університетом, Закарпатським угорським інститутом ім. Ференца Ракоці II, Закарпатським регіональним центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, Асоціацією політичних наук України, Українською академією політичних наук круглий стіл "Україна –

Угорщина: сучасний стан та перспективи міждержавних відносин" засвідчив, що російська агресія проти України дала поштовх якісно новому етапу співробітництва обох держав, стала викликом для українських та угорських науковців, викладачів закладів вищої освіти (ЗВО) у переосмисленні відносин між обома народами як важливого чинника добросусідства та взаємного порозуміння. Український народ високо цінує, що Будапешт офіційно засудив російське вторгнення в Україну та відкрив свій східний кордон для українських біженців. Дуже важливо, що в умовах руйнування агресором енергетичної інфраструктури України значна частина українського імпорту електроенергії надходить саме з Угорщини. Аналізувати й оцінювати стан та перспективи українсько-угорських відносин важливо в комплексі з питаннями протидії російській агресії, повоєнної відбудови й розбудови України, забезпечення національних інтересів обох держав, а також європейської та глобальної безпеки.

Історія українсько-угорських відносин настільки ж давня, як і складна та суперечлива, а значить, повчальна. Її витоки сягають княжої доби, коли закладалися династичні зв'язки київських, чернігівських, галицьких і волинських князів з угорськими королями та їх родинами. Давність угорсько-слов'янських зв'язків фіксував ще угорський літопис "Дії угорців". Про угорців ("угрів") можна прочитати в одному з найдавніших київських писемних джерел – "Повісті минулих літ" (898 р.). Рухаючись зі сходу до Карпат і далі угорські племена оминали Київ. На киеворуських землях вони розгортали свої тимчасові табори. Одне з урочищ столиці України досі називається "Угорське". Про давність наших зв'язків нагадує також пам'ятник на честь віднайдення угорцями батьківщини, розташований на Верецькому перевалі в Закарпатті. Символічно, що в XI ст. у період розквіту Русі-України одна з доньок Ярослава Мудрого Анастасія була одружена з угорським королем Андрашом I, а біля Тіханьського абатства, заснованого подружжям, встановлений пам'ятник Андрашу I та Анастасії [*Посольство України в Угорщині ...*, 2022]. Хрестоматійно відома також угода князя Ізяслава Мстиславича з угорцями, чехами та поляками, яка

дозволила завдати нищівної поразки московському князю Юрію Долгорукому в 1151 р.

Історію спротиву обох народів Османській імперії спільно писали українське козацтво та угорський національно-визвольний рух XVII–XVIII ст. Відомі, зокрема, факти участі угорців у національно-визвольній війні українського народу в 1648–1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького. Русини-українці Закарпаття брали активну участь у національно-визвольному повстанні під проводом трансільванського князя Ференца II Ракоці в 1703–1711 рр. Закарпатські русини-українці разом з угорцями боролися проти спільних зовнішніх і внутрішніх ворогів, діяли солідарно з русинами Галичини. У 1837 р. в Буді вийшов перший на західноукраїнських землях українськомовний альманах, підготовлений членами "Руської трійці". Він був опублікований Угорською королівською друкарнею. На будинку, де друкарня була розташована, встановлена пам'ятна дошка на честь цієї визначної події.

У часи революції 1848–1849 рр. населення західноукраїнських земель, що перебувало під владою Габсбурзької монархії, зі зброєю в руках боролося за визволення разом з іншими народами під гаслами "Свободи, Рівності та Братерства". Спонукою до цієї боротьби стали, зокрема, визвольні ідеї угорського поета-демократа, трибуна революції Шандора Петефі.

У 1849 р. Угорський парламент проголосив повну незалежність Угорщини. Після цього австрійський уряд звернувся по збройну допомогу до російського імператора Миколи II. Російська армія примусила угорські війська капітулювати, що стало причиною поразки революції.

Отже, в історії наших народів достатньо фактів єднання українців та угорців, їх спільної боротьби з ворогами, спільних перемог і поразок. Серед результатів такої боротьби – розпад Австро-Угорської імперії восени 1918 р., а також перемога в Угорщині демократичної революції. Хоча наслідки цієї перемоги виявилися неоднаковими для переможців.

Була відновлена угорська незалежність і проголошена Угорська Народна Республіка. За часів Української Народної Республіки вона відкрила своє посольство в Києві. У Будапешті почали

працювали українські дипломатичні місії УНР (голова М. Галаган) та ЗУНР (гол. Я. Біберович).

Угорська влада ухвалила Закон № X "Про національну автономію русинів (рутенців), що проживають в Угорщині" (1918. évi X. néptörvény a Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiajéről). Автономія поширювалася на територію тогочасних Ужанського, Березького, Угочанського та Марамороського комітетів, де русинське населення становило більшість. Автономія отримала офіційну назву "Руська Країна" (Ruszka Krajna). Закон проголошував, що русинська нація, яка проживає в Угорщині, має право на повне самовизначення щодо власного внутрішнього управління, правосуддя, народної освіти, культури, сповідання своєї релігії та використання своєї мови. Руська країна могла утворювати власні законодавчі та виконавчі органи. Русинській нації гарантувалося представництво в Угорському парламенті "в пропорції до свого населення".

Про своє самовизначення заявили румуни, серби, хорвати та словаки. Однак влада Угорської Народної Республіки намагалася будь-якою ціною забезпечити державну єдність "земель корони Св. Стефана".

Тим часом Всекарпатський конгрес, який відбувся в Хусті у січні 1919 р., ухвалив рішення про возз'єднання Закарпаття з Українською Народною Республікою. А вже наприкінці квітня 1919 р. східну частину Закарпаття до м. Берегове окупували румунські війська. Центральна частина з Мукачевом на той час контролювалася угорською владою. Західне Закарпаття разом з Ужанською долиною зайняли чехословацькі війська. А 10 вересня 1919 р. укладений на Версальській мирній конференції Сен-Жерменський мирний договір зафіксував входження Підкарпатської Русі до складу Чехословаччини.

Після Другої світової війни зв'язки Угорщини та України відбувалися в рамках радянсько-угорських економічних, торговельних, соціокультурних та інших правил і практик. Угорщина експортувала до України автобуси, устаткування, електротовари, медикаменти та іншу продукцію. З України до Угорщини відправляли сільгоспмашини, металопрокат, вугілля, міндобрива тощо. Розви-

валися наукові та культурні зв'язки, було встановлено контакти між українською та угорською академіями наук, між вищими навчальними закладами двох республік. У Будапештському університеті та Нїредьгазькому педінституті відкрилися кафедри української філології. Українська художня література перекладалася угорською, угорська – українською мовами. Гастролювали театри та самодіяльні творчі колективи, проводилися виставки. Працювали консульства.

Вторгнення 1956 р. радянських військ в Угорщину надало нового імпульсу прагненню угорців звільнитися від комуністично-радянського контролю Москви. Ці події також готували емоційний та інтелектуальний ґрунт, на якому пізніше зростало українське дисидентство та усвідомлення українцями важливості мати власну незалежну державу.

Наприкінці травня 1991 р. – тобто, ще до проголошення Україною державного суверенітету – була підписана Декларація про основи відносин між Україною та Угорщиною. А другого дня після Всеукраїнського референдуму були встановлені дипломатичні відносини між нашими державами. 6 грудня 1991 р. сторони підписали Договір про основи добросусідства між нашими народами і країнами. Невдовзі потому відбувся обмін посольствами. Закладалися основи майбутнього стратегічного партнерства. Хоча не обходилося й без "каменів спотикання".

Ратифікацію Договору про добросусідство затьмарили заперечення частини депутатів угорського парламенту проти другого пункту цього Договору про те, що "Сторони поважають територіальну цілісність одна одної і заявляють, що не мають і не матимуть територіальних претензій одна до одної". Радикали вимагали повернення "своїх територій" (частини Закарпаття) та надання автономії угорцям, які проживали уздовж басейну річки Тиса. Однак гору взяли демократичні сили, які переважно більшістю голосів ратифікували документ. Пізніше наші країни започаткували спільне проведення "Днів добросусідства", зокрема, між Закарпатською та Соболч-Сатмар-Березькою областями. Загалом же новітня історія відносин України та Угорщини розвивалася й розвивається в переважно позитивному напрямі.

У 2003 р. Угорщина засудила Голодомор в Україні 1932–1933 рр. як геноцид українського народу. Пам'ятники, що нагадують про трагедію, встановлено в Будапешті, Сегеді. Нїредьгазі та Чьомьорі.

У 1999 р. Угорщина приєдналася до НАТО, у 2004 р. стала членом Європейського Союзу. Сподіваємося, що усвідомлення спільності стратегічних інтересів і цілей двох країн і народів зробить Угорщину та угорців активними прихильниками європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Робляться кроки до порозуміння в питаннях розвитку політики двох країн щодо забезпечення прав національних меншин. За переписом 2001 р. в Україні, переважно в Закарпатській області, проживали понад 156,5 тисяч угорців. 95% із них назвали рідною угорську мову. На жаль, упродовж наступних років їх кількість помітно зменшилася. Вони мають у місцях компактного проживання національні школи та театр; працюють відділення угорської мови та літератури в Ужгородському університеті; у м. Берегове працює Закарпатський угорський інститут, діють численні культурно-мистецькі аматорські колективи. Українські угорці мають можливість підтримувати різноманітні зв'язки з Угорщиною. Назване та багато іншого визначає все або майже все з того, що називають національно-культурною автономією.

Україна та Угорщина мають низку спільних двосторонніх органів, серед яких ключовими є Спільна міждержавна українсько-угорська комісія з питань економічного співробітництва; українсько-угорська Міждержавна змішана комісія з питань транскордонного та прикордонного співробітництва; Змішана українсько-угорська комісія з питань забезпечення прав національних меншин, українсько-угорська Міжвідомча робоча група з питань освіти, українсько-угорська Змішана комісія з питань контролю прикордонного руху, українсько-угорська Робоча група з питань сільського господарства [*Посольство України в Угорщині ...*, 2022].

Болісним викликом для громадян обох країн стала повномасштабна війна Російської Федерації проти України. Більшість українців угорського етнічного походження залишилися в Україні й працюють на її економіку та оборону, волонтерять, захищають у

лавах Сил Оборони. Чимало українських громадян – утікачів від війни знайшли прихисток в Угорщині.

Тим часом інформаційний простір переповнений інсинуаціями російського походження про буцімто ворожість Угорщини та угорців до України та українців, особливо після початку війни. Проте мав слушність держсекретар Угорщини з питань міжнародних комунікацій і відносин Золтан Ковач, коли стверджував, що Угорщина багато разів діями доводила свою солідарність з Україною. Згідно з результатами опитування, яке Policy Solutions та Závecz Research проводила в квітні–травні 2022 р., 52% угорських громадян погоджувалися з твердженням, що Путін є військовим злочинцем, оскільки влаштував різанину в Україні. Не погодилися з цим твердженням 38%.

Зрозуміло, що не тільки співпраця, а й суперечності у відносинах між двома нашими державами неминучі так само, як і у відносинах будь-яких інших держав. Адже ніколи не буває й не може бути повної збіжності їх інтересів. Завдання політики і політиків – шукати й віднаходити шляхи до порозуміння та компромісів заради спільного блага. Науковці, своєю чергою, мають сприяти такому віднаходженню висновками та пропозиціями, сформованими за результатами виконуваних досліджень. Це, власне, й було головним завданням круглого столу.

Свого часу доброї пам'яті професор Май Іванович Панчук, який багато років очолював відділ національних меншин нашого Інституту, ініціював серію досліджень з історії та сучасності угорської та інших національних спільнот України. У 2008 р. вийшла друком ґрунтовна монографія "Закарпаття в етнополітичному вимірі". Вона досі привертає увагу науковців і політикуму як фундаментальне дослідження етнополітичних, етнокультурних та етноконфесійних процесів у Закарпатті в їх ретроспективі та перспективах [Панчук та ін., 2008]. У доробку української історіографії наших відносин монографія Д. Ткача [Ткач, 2004], ґрунтовні праці С. Віднянського [Віднянський, 2018], М. Голош [Голош, 2018], І. Матяш [Матяш, 2018] та ін. Важливою науковою подією стала публікація українською та угорською мовами результатів колективної праці дослідників Ужгородського національного університету та Інституту етнопольтичних досліджень Угорської академії наук [Веґеш та

Фединець, 2010]. Водночас багато аспектів українсько-угорських відносин, особливо сучасних, ще чекають на своїх дослідників.

Природно, що країни, чії національні меншини є частиною українського соціуму, "чутливіші" до проблем і викликів, які постали перед воюючою Україною. Долаючи російську агресію, Україна за підтримки демократичних країн євроатлантичної цивілізації робить важливі кроки до відновлення суверенітету над усією її територією та забезпечення тривалого й справедливого миру, утвердження міжнародного правопорядку. Угорщина також може істотно посприяти інтеграційним процесам усередині Європейського Союзу та інтеграції в нього України та українських громадян усіх національностей. Відрадно, що у Будапешті вже відкрито першу українсько-угорську школу для 400 учнів. Задоволення освітніх потреб українців в Угорщині може стати прикладом для деяких інших країн-партнерів.

Тривалий час предметне поле дослідження українсько-угорських відносин звужувалося до проблематики етнополітичних взаємин, насамперед захисту інтересів угорської національної меншини в Україні. Ця проблематика залишається актуальною досі. Уваги потребують також інші не менш важливі складники наших відносин: економічна та транскордонна співпраця, підтримка Угорщиною українських утікачів від війни, питання трудової міграції. Незамінне значення для подолання труднощів і кризових явищ в українсько-угорських відносинах має двосторонній діалог у різних площинах: політичній, етнічній, соціокультурній, економічній та ін.

Представники українських академічної та освітянської спільнот разом з угорськими колегами покликані активізувати дослідження історичного минулого наших відносин, а також і передусім – сучасного стану та перспектив розвитку українсько-угорського добросусідства. Наукового аналізу та практичного розв'язання потребують проблеми українсько-угорських відносин у забезпеченні безпеки на європейському континенті, економічному та військово-технічному співробітництві, у питаннях трудової міграції та інших, зокрема етнополітичних.

Синергія співпраці науково-дослідних, освітніх та громадських установ України та Угорщини має потенціал масштабувати їхню

колективну спроможність результативно й комплексно досліджувати актуальні проблеми наших двосторонніх і ширших відносин, розробляти практичні рекомендації, орієнтовані на підвищення ефективності внутрішніх та зовнішніх політик двох країн у досягненні спільних цілей, розвитку взаємовигідної співпраці.

Стратегічне партнерство наших держав у перспективі розвиватиметься в рамках Європейського Союзу та спільних безпекових структур. Чим більше буде довіри й порозуміння між українським та угорським народами та владами наших держав, тим сильнішими й упевненішими у кращому своєму майбутньому ми будемо.

Бібліографічні посилання

- Вегеш, М., & Фединець, Ч. (Ред.). (2010). *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання*. Інститут етнонаціональних досліджень Угорської академії наук, Науково-дослідний інститут політичної регіоналістики Ужгородського національного університету. Ужгород: Видавництво "Ліра".
- Віднянський, С. В. (2018). Українсько-угорські відносини: проблемні питання та роль історичної науки. *Стратегічні пріоритети*, 1, 16–25.
- Голош, М. (2018). Українсько-угорські відносини новітньої доби та їх вплив на європейську інтеграцію. *Геополітика України: історія і сучасність*, 1, 78–86.
- Матяш, І. (2018). Українсько-угорські відносини (1918–1991 рр.): інституційний аспект. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр.*, 27, 120–145.
- Панчук, М. (кер.), Войналович, В., Галенко, О., Горбань, Т., Заремба, О., Калакура, О., Ковач, Л., Котигоренко, В., Кочан, Н., Красівський, О., Ляшенко, О., Макаренко, Н., & Рафальський, О. (2008). *Закарпаття в етнополітичному вимірі*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Посольство України в Угорщині – Політичне співробітництво між Україною та Угорщиною*. (2022, Липень 19). <http://e.surl.li/zhhhee>
- Ткач, Д. І. (2004). *Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій*: Монографія. Київ: МАУП.

Частина 1. ЕТНОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

УДК 323.15:94(439+477)

Чілла Фединець,
доктор філософії, старший науковий
співробітник Центру суспільних
наук Угорської дослідницької
мережі (Угорщина)
ORCID: 0000-0002-9156-9002
fedinec.csilla@tk.hun-ren.hu

Реалізовані та втрачені можливості в угорсько-українських відносинах у питанні національних меншин: історичний огляд

Політичні зміни на зламі 1980–90-х років докорінно змінили політичну карту Центрально-Східної Європи. Було підписано кілька двосторонніх угод про дружбу і добросусідство, які часто посиляються на багатосторонні правові інструменти щодо захисту меншин. У 1993 році прем'єр-міністр Франції Едуард Балладюр у своїй зовнішньополітичній програмі виклав проект об'єднаного європейського співробітництва у сфері безпеки, який, як він сподівався, міг би запобігти загостренню конфліктів у регіоні [Balladur Plan, 1998]. Це привело до підписання Пакту про стабільність у 1995 році [*Stability Pact ...*, 1995]. Однак ця ініціатива була запізнюю, оскільки вже існували двосторонні угоди або перебували на стадії розробки.

Після розпаду соціалістичного блоку етнічні та національні меншини стали політично все більш помітними в Центральній та Східній Європі. Роджерс Брубейкер у своєму дослідженні національних та етнічних конфліктів і міждержавних відносин виділив

трьох акторів: дві держави й меншину, пов'язану з однією державою громадянством, а з іншою – культурою [Brubaker, 1996, p. 60–62]. Ці три сфери динамічно взаємопов'язані, і зміни в одній з них впливатимуть на інші та їхню внутрішню структуру. У наступному періоді саме існування меншин розглядалося більшою чи меншою мірою як ризик у політиці безпеки в контексті того, що відносини з материнськими країнами (kin-state) завжди були пріоритетом для меншин, а відносини між політично активними меншинами та урядами країни походження (home-state) ускладнювалися політично чутливою взаємною недовірою [Vizi, 2015, p. 112].

Протягом десятиліть після зміни режиму Угорщина найбільш безпроблемні стосунки мала з Україною, порівняно з іншими сусідніми країнами. Хороші відносини перш за все були засновані на Декларації про права національних меншин та українсько-угорському базовому договорі.

Наприкінці 1980-х років угорські політики почали приділяти все більше уваги угорцям, які проживають на території сусідніх країн. З послабленням Москви новим моментом в угорській східній політиці стало прагнення розвивати відносини з республіками, що входили до складу СРСР, особливо з Україною, де проживала угорська меншина. Починаючи з літа 1990 року взаємні візити провідних угорських та українських політиків стали регулярними. Угорщина постійно запевняла Україну, що, попри несхвалення Москви, вона підтримує прагнення до суверенітету України, яка на той час усе ще була союзною республікою [Keskeny, 2012, p. 83–85]. Під час спроби державного перевороту 1991 року у Москві прем'єр-міністр Угорщини Йозеф Анталл скликав Кабінет національної безпеки й засудив путч у своєму телевізійному зверненні до народу. Радянський посол у Будапешті повідомив, що захворів, і одужав лише після провалу путчу [Keskeny, 2012, p. 88; Jeszenszky, 2006, p. 83].

Коли у вересні 1990 року президент Угорщини Арпад Гонц відвідав Україну, він і Леонід Кравчук, Голова Верховної Ради УРСР, опублікували спільну заяву, в якій заявили, що сторони висловили намір зробити подальші кроки з метою кодифікації та захисту прав національних меншин, які проживають в їхніх

країнах [*Magyar Külpolitikai Évkönyv*, 1990, р. 247]. Візит Кравчука до Будапешта 30 травня – 1 червня 1991 року приніс прорив: було підписано дев'ять документів, які означали початок створення двосторонньої правової бази. Серед прийнятих документів були "Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей" [Декларація про принципи співробітництва ..., 1991] та "Протокол до Декларації про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей" [Протокол до Декларації ..., 1991].

У Декларації сторони зобов'язалися, серед іншого, забезпечити вільний вибір національності, правові умови для захисту належності до меншин, їхньої участі в суспільному житті, здійснення прав на рідну мову тощо, а також висловили готовність створити Змішану комісію у справах національних меншин "з метою практичного здійснення принципів, викладених у цій Декларації, а також для контролю виконання взятих зобов'язань". Протокол до Декларації визначив склад і рамки функціонування Змішаної комісії.

Після референдуму про незалежність України, проведеного 1 грудня 1991 року, Угорщина була однією з перших країн, яка визнала Україну як незалежну державу. 6 грудня 1991 року в Києві Україна та Угорщина підписали угорсько-український базовий договір ("Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою"). Угорсько-український базовий договір став першим міжнародним договором, підписаним Україною, а також першим базовим договором, підписаним Угорщиною з сусідньою країною. Базовий договір був ратифікований Верховною Радою України 1 липня 1992 року та Національними зборами Угорщини 11 травня 1993 року. Ратифікаційні грамоти були обміняні в Будапешті 16 липня 1993 року; відтоді договір набув чинності.

Договір став частиною внутрішнього законодавства Угорщини на підставі Закону XLV від 1995 року разом з Декларацією про права національних меншин та Протоколом до Декларації про права національних меншин. В українському законодавстві Декларація та Протокол до Декларації набули чинності з дня підписання

(31 травня 1991 року). Український текст Декларації містить 18 статей, тоді як угорський текст – 19 статей. В українському тексті відсутня стаття 19: "Сторони заявляють, що до цієї Декларації можуть приєднатися інші держави, і висловлюють свою готовність консультиватися з усіма зацікавленими державами щодо принципів, викладених у цій Декларації" [A Magyar Köztársaság és Ukrajna ..., 1995].

У багатосторонніх і двосторонніх відносинах держави укладають не лише договори про захист меншин, але й політичні документи та декларації, які не є юридично зобов'язальними. Вони здебільшого слугують для вираження морально-політичних зобов'язань, які держави не хотіли робити юридично обов'язковими. У міжнародному праві, однак, не назва, а наміри підписантів визначають, чи є сторони юридично зобов'язальними. Такі заяви можуть навіть вказувати на намір укласти договір (*pactum de contrahendo*), що може привести до фактичного підписання договору. Так було, наприклад, з Декларацією про права національних меншини, підписаною між Угорщиною та Україною в травні 1991 року, яка потім стала юридично обов'язковою як частина наступного базового договору, підписаного в грудні 1991 року.

У Декларації про права національних меншин сторони заявили, що відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, документів ООН з прав людини, Гельсінського Заключного акта та інших документів Організації з безпеки і співробітництва в Європі вони зобов'язуються надавати, серед іншого, свободу вибору національності, правовий захист належності до меншини, право на участь у громадському житті, мовні права тощо. Для здійснення контролю за реалізацією принципів, викладених у цій Декларації, а також за виконанням взятих на себе зобов'язань створили Змішану українсько-угорську комісію з питань забезпечення прав національних меншин. Засідання Змішаної комісії проходили по чергово в обох країнах. Протоколи склалися двома мовами. У протоколах повідомлялося про те, що відбулося з виконанням попередніх рекомендацій, а також висувалися нові рекомендації.

Текст протоколів ніколи не був офіційно опублікований жодною зі сторін, за винятком деяких рідкісних неофіційних випадків.

Копії, що зберігаються в офісах, важкодоступні або взагалі недоступні. Їх можна знайти серед приватних документів окремих членів комісії. Тому збір протоколів був дуже складним, а угорськомовні тексти та їхній детальний аналіз були опубліковані у 2022 році [Fedines, & Tóth, 2022].

У період з 1992 по 2011 рік відбулося загалом 15 сесій: 11 до 2001 року, потім вони стали рідшими, а в наступні десять років відбулося лише чотири. XV сесія Змішаної комісії, що відбулася в Будапешті 19 грудня 2011 року, завершилася непідписаним протоколом, і це стало безпрецедентним явищем. Обидві сторони відмовилися підписувати проект протоколу. Українська сторона наполягала на тому, щоб у протоколі було записано, що сторони невідкладно проведуть консультації щодо ситуації, яка виникла в Україні внаслідок схвалення Угорщиною поправок до "Закону про громадянство". Закон XLIV від 2010 року, що набрав чинності 1 січня 2011 року [A magyar állampolgárságról ..., 2010], дав змогу отримання громадянства Угорщини за спрощеною процедурою (спрощена натуралізація) іноземним громадянам (або їх нащадкам), які були громадянами Угорщини до 1920 року або у 1938–1945 роках, і що не було зумовлено відмовою від первісного громадянства. Це стосувалося і закарпатців, у той час як інститут, відомий як подвійне громадянство, юридично не визнається Україною. Своєю чергою, угорська сторона наполягала на занесенні до протоколу пропозиції створення угорського автономного округу на Закарпатті. Жодна зі сторін офіційно не призупиняла діяльність Змішаної комісії після Будапештської сесії 2011 року, співголови зустрічалися час від часу до 2020 року.

Восени 2018 року міністр зовнішньої економіки і закордонних справ Угорщини Петер Сійярто запропонував Україні укласти Пакт про захист нацменшин [Szijártó: Hungary Proposes ..., 2018]. Про це розповів Жолт Немет, голова комітету у закордонних справах Державних зборів Угорщини: "Наразі ми маємо (угорсько-український) базовий договір та (угорсько-українську) Декларацію про права національних меншин. Угорська сторона запропонувала поновити та оновити Декларацію" [Váradí, 2018]. Однак подальшої публічної офіційної реакції на цю пропозицію не було від жодної зі сторін.

За відсутності Змішаної комісії після того, як Україна ухвалила Закон України № 2145-VIII (2017) "Про освіту", мовну статтю якого Угорщина визнала неприйнятною, форумом для переговорів між двома країнами став "Освітній комітет", який кілька разів відновлювався. Ця практика не змінилася навіть після повномасштабного російського вторгнення в Україну.

23 червня 2022 року Європейська Рада надала Україні статусу кандидата на вступ до ЄС і запросила Європейську Комісію здійснювати моніторинг упровадження реформ, необхідних для того, щоб Україна виконала умови для подання заявки на членство. Сім критеріїв містили перегляд законодавства про національні меншини. 15 вересня 2023 року Левенте Мадяр, парламентський державний секретар Міністерства зовнішньої економіки і закордонних справ, заявив угорській телеграфній агенції МТІ на засіданні Спільного комітету з питань освіти, що "вступ України до ЄС і НАТО та її зближення з ЄС" можна підтримати, якщо Україна не обмежуватиме право закарпатських угорців навчатися рідною мовою [*A kárpátaljai magyarság ...*, 2023].

8 грудня Верховною Радою України ухвалено Закон України № 3504-IX "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах" [Про внесення змін ..., 2023], яким вносяться зміни до законів України "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про вищу освіту", "Про освіту", "Про забезпечення функціонування української мови як державної", "Про повну загальну середню освіту", "Про національні меншини (спільноти) України" та "Про медіа", відповідно до рекомендацій Венеційської комісії. Лідери ЄС 14–15 грудня 2023 року на саміті в Брюсселі погодилися розпочати офіційні перемовини з Україною про її вступ до Євросоюзу. Рішення має ухвалюватись одностайно лідерами всіх 27 країн-членів. Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан на "конструктивний манер" залишив зал під час голосування за пропозицією канцлера Німеччини Олафа Шольца [*Scholz gets Orbán ...*, 2023].

Ще 6 грудня Андрій Єрмак, керівник Офісу Президента України, провів телефонну розмову з Петером Сійярто, за офіційною угорською інформацією, зазначивши, що Верховна Рада голо-

суватиме за зміни в законодавстві щодо прав меншин, і запропонував зустріч між Президентом України Володимиром Зеленським та Віктором Орбаном [Szijártó Péter ..., 2023]. 19 січня 2024 року міністр зовнішньої економіки і закордонних справ Угорщини оголосив у Facebook [Szijártó, 2024a], що подальша телефонна розмова з А. Єрмаком завершиться зустріччю віч-на-віч в Ужгороді 29 січня. А. Єрмак повідомив Інтерфаксу [Yermak ..., 2024], а віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольга Стефанішина повідомила агентству Reuters [Kyiv working ..., 2024] та Радіо Свободі [Віцепрем'єрка ..., 2024], що головною метою є організація візиту Віктора Орбана в Україну. Натомість в Ужгороді П. Сійярто передав А. Єрмаку і міністру закордонних справ Дмитру Кулебі "11 пунктів" і поставив підтримку інтеграційних прагнень України в залежність від ухвалення Україною цих пунктів. Переговори щодо "11 пунктів" розпочалися, але ні самі пункти, ні зміст переговорів не розголошувалися.

Деякі деталі "11 пунктів" стали відомі широкому загалу завдяки статті, опублікованій у Радіо Свобода, у якій повідомлялося, що Угорщина підготувала і розіслала іншим країнам-членам ЄС непублічний неофіційний документ (non-paper), в якому виклала свої претензії до України щодо угорської національної меншини в країні. У документі йдеться про те, що Угорщина вимагає відновлення прав національних меншин угорської громади в Україні на той самий рівень, який був до 2015 року. Це, зокрема, не повний перелік, вільне використання угорської мови, право на політичне представництво на регіональному та національному рівнях. "Також Угорщину не влаштовує, що угорська громада не має свого делегата у Верховній Раді" [Угорщина знову вимагає ..., 2024]. Важливо додати, що, серед інших, вимога про парламентське представництво не вписується в угорську комунікацію про те, що метою є повернення меншині "всіх прав, які вона мала до 2015 року", оскільки в незалежній Україні ніколи не було гарантоване представництво національних меншин у Верховній Раді України. Ця обставина також може свідчити про намір угорської сторони не домовлятися, а зволікати час.

Пізніше Politico цитував думку дипломата ЄС, що Угорщина, можливо, захоче закрити питання про вступ України до ЄС до

того, як вона перебере на себе піврічне головування в Раді ЄС на ротаційній основі в липні. Але не буде це робити до виборів до Європейського парламенту 9 червня, тому що це може стати передвиборчим питанням [*Ukraine and EU ...*, 2024]. 14 червня 2024 року головування Бельгії в ЄС підтвердило, що послі Європейського Союзу погодили переговорні рамки про вступ України (та Молдови) до блоку і бельгійське головування скличе перші міждержавні конференції 25 червня [*Belgian Presidency ...*, 2024]. Журналіст Радіо Свободи Рікард Йозв'язк додав, що Угорщина більше не блокує переговорну рамку для України [Jozwiak, 2024]. Того ж дня П. Сійярто написав на своїй сторінці у Facebook: "Після запеклих дебатів сьогодні ввечері в Брюсселі було досягнуто домовленості: всі угорські умови були включені в рамковий документ для переговорів з Україною. Тож тепер ми маємо документ з Брюсселя, в якому йдеться про те, що Україна повинна повернути угорцям Закарпаття права, відібрані у них протягом останніх років" [Szijjártó, 2024b]. Повне враження – що з часу січневої зустрічі в Ужгороді у двосторонніх переговорах нічого не відбулося або це справді було банальним зволіканням часу.

Україна та Угорщина мають чинний базовий договір і подальший механізм та платформу для обговорення питань, пов'язаних з національними меншинами. Думаю, що треба було б повернутися до цих основ.

Бібліографічні посилання

- A kárpátaljai magyarság jogainak rendezéséről tárgyal a Magyar–ukrán tárcaközi munkacsoport* [The Hungarian–Ukrainian inter-ministerial working group discusses the settlement of the rights of the Transcarpathian Hungarians]. (2023, Szeptember 15). Magyarország Kormánya. <http://e.surl.li/yunttl> [in Hungary].
- A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. XLIV. törvény (2010) [On amending Act LV of 1993 on Hungarian Citizenship. Act XLIV] (Hungary). <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000044.TV> [in Hungary].
- A Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6.

- napján aláírt Szerződés kihirdetéséről. XLV. törvény (1995) [On the Proclamation of the Treaty between the Republic of Hungary and Ukraine on the Foundations of Good Neighbourly Relations and Cooperation signed in Kyiv on 6 December 1991. Act XLV (1995)] (Hungary). <http://e.surl.li/rfkctf> [in Hungary].
- Balladur Plan. (1998). In D. Dinan (Ed.). *Encyclopedia of the European Union*. Lynne Rienner Publishers. <https://doi.org/10.1515/9781685859664-004>
- Belgian Presidency of the Council of the EU 2024*. (2024, 14 June). X. <http://e.surl.li/caevwx>
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей (1991) (Україна). <http://e.surl.li/fubndt>
- Fedinec, Cs., & Tóth, N. (2022). *Romantikus jog – fapados gyakorlat. A magyar–ukrán szerződéses viszony* [Romantic law – free-riding practice. The Hungarian-Ukrainian contractual relationship]. Budapest: L'Harmattan Kiadó – TK Kisebbségkutató Intézet [in Hungary].
- Jeszenszky, G. (2006). Antall József, a külpolitikus [József Antall, foreign politician]. In G. Jeszenszky, K. Kapronczay, & Sz. Biernaczky (Eds.). *A politikus Antall József – az európai úton* [The politician József Antall – on the European way] (p. 72–97). Budapest: Mundus [in Hungary].
- Jozwiak, Rikard. (2024, 14 June). X. <https://x.com/RikardJozwiak/status/1801692024326001149>
- Keskeny, E. (2012). *A magyar–orosz kapcsolatok 1989–2002* [Hungarian–Russian relations 1989–2002]. Budapest: Századvég [in Hungary].
- Kyiv working to organise visit by Hungary's Orban, Ukraine deputy PM says*. (2024, January 22). Reuters. <http://e.surl.li/bopwgf>
- Magyar Külpolitikai Évkönyv* [Hungarian Foreign Policy Yearbook]. (1990). Budapest: Külügyminisztérium [in Hungary].
- Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах. Закон України № 3504-IX (2023) (Україна). <http://e.surl.li/ztoafq>

- Протокол до Декларації про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей (1991) (Україна). <http://e.surl.li/cokgjr>
- Scholz gets Orbán out the room to open Ukraine's membership talks.* (2023, December 15). Politico. <http://e.surl.li/puisgu>
- Stability Pact in Europe on the initiative of the European Union* (Paris, 20 and 21 March 1995). <http://e.surl.li/okaxjn>
- Szijjártó Péter az ukrán elnöki hivatal vezetőjével tárgyalt telefonon* [Péter Szijjártó held telephone talks with the Head of the Office of the President of Ukraine]. (2023, December 6). Magyarország Kormánya. <http://e.surl.li/hhaxxk>
- Szijjártó, Péter. (2024a, Január 19). Facebook. <http://e.surl.li/ufyozg>
- Szijjártó, Péter. (2024b, June 14). Facebook. <http://e.surl.li/zttjsv>
- Szijjártó: Hungary Proposes to Ukraine Pact on Minority Protection.* (2018, October 24). Hungary Today. <http://e.surl.li/apzych>
- Угорщина знову вимагає повернення своїй меншині "всіх прав, які вона мала до 2015 року" – документ.* (2024, Березень 15). Радіо Свобода. <http://e.surl.li/hjocsy>
- Ukraine and EU push to start membership talks in June.* (2024, May 21). Politico. <http://e.surl.li/mquthr>
- Váradi, E. (2018, November 11). A szerzett jogokból nem lehet elvenni! Kisebbségvédelem az Európa Tanácsban – interjú Németh Zsolttal [Acquired rights cannot be revoked! Protection of minority rights in the Council of Europe – interview with Zsolt Németh]. *Kárpátalja*. <https://karpataljalap.net/2018/11/08/szerzett-jogokbol-nem-lehet-elvenni> [in Hungary].
- Vizi, B. (2015). Political Participation of Minorities in the International Arena: Opportunities and Procedures in a European Context. In Z. R. Milovanovic, & I. Dodovski (Eds.). *Thucydides vs. Kant in our time: reconsidering the concepts of war and piece* (p. 111–130). Skopje: University American College.
- Віцепрем'єрка: Україна працює над підготовкою візиту Віктора Орбана.* (2024, Січень 25). Радіо Свобода. <http://e.surl.li/wdakbk>
- Yermak: We moving towards Zelensky-Orban meeting.* (2024, January 22). Interfax-Ukraine. <https://en.interfax.com.ua/news/general/-962013.html>

УДК 323.1 (439+477)

Анастасія Дегтеренко,
кандидат політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу етнополітології Інституту
політичних і етнопонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України
ORCID: 0000-0002-6445-0284
degterenko777@gmail.com

Угорський чинник в етнополітиці України

Зовнішня політика України оновлюється щодня новими загрозами через виклики війни, глобальну невизначеність та суперечливі інтереси різних геополітичних гравців. У таких умовах критично важливо будувати антикрихку державу, яка не лише витримає зовнішній тиск, але й використовує його для розвитку. У цьому контексті "угорський чинник" відіграє потенційно важливу роль у формуванні системи української етнополітики резильєнтності.

Мінливість зовнішньої політики є своєрідним каталізатором для внутрішнього зміцнення та регіонального впливу України. Вступ України до Європейського Союзу залишається однією з найважливіших стратегічних цілей країни. Україна докладає великих зусиль для впровадження реформ у різних сферах, включаючи боротьбу з корупцією, судову систему, економічні зміни та захист прав національних меншин. Однак цей шлях до ЄС є складним, і важливу роль у ньому відіграють внутрішньополітичні та зовнішні чинники. Одним із ключових питань на цьому шляху є "угорський чинник", який пов'язаний з політизацією діяльності етнічних діаспор та національних меншин в Україні (політизація мовного питання, зростання дистанційованості між представниками певних

етнічних спільнот, етнічні особливості зайнятості та соціально-професійної стратифікації на Закарпатті та ін.) та прямим впливом Угорщини на ухвалення рішень як в ЄС щодо підтримки або "непідтримки" України в умовах війни, так і на ухвалення рішень адміністрації на Закарпатті.

Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС ще у 2022 році, що стало визначною подією на шляху євроінтеграції. Станом на листопад 2024 року Україна ефективно реалізує масштабний пакет реформ, спрямованих на досягнення відповідності критеріям ЄС. Прогрес у цих реформах важливий не лише для наближення до європейських стандартів, а й для зміцнення внутрішньої стійкості в умовах повномасштабної війни РФ. Проте успішне завершення цього процесу також залежить від підтримки з боку країн-членів ЄС, які зважають на економічні, політичні та безпекові аспекти вступу нових держав. Неоднозначним гравцем у цьому питанні є Угорщина.

"Угорський чинник" поєднаний з викликами для України, серед яких перманентна критика Угорщиною законодавства України щодо національних меншин в ракурсі мови та освіти. Багаторічна енергетична залежність Угорщини від російського газу та політичні зв'язки з РФ створюють бар'єри для повноцінної підтримки України в ЄС і НАТО. Потенційним ризиком є і гальмування інтеграційних процесів України до ЄС. Так, Угорщина неодноразово блокувала рішення ЄС, пов'язані з підтримкою України, включаючи фінансову та військову допомогу. Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан неодноразово висловлював скептичні погляди щодо перспектив вступу України до Європейського Союзу. Його риторика з цього питання містить кілька ключових аспектів.

По-перше, захист прав угорської меншини. Угорський прем'єр В. Орбан постійно висловлював занепокоєння щодо прав угорської меншини на Закарпатті. Він вимагає від України відновлення прав, які, за його словами, були обмежені після 2015 року. Угорщина є активним гравцем у питанні захисту прав угорської меншини в Україні, зосередженої переважно в територіальних межах Закарпатської області. В. Орбан неодноразово критикував

українське законодавство, зокрема закон про освіту 2017 року, який обмежує використання мов національних меншин у навчальних закладах. Угорський уряд заявляє, що закон утискає права угорської громади і порушує принципи захисту національних меншин. Угорщина, як держава-член ЄС, може впливати на хід євроінтеграції України, блокуючи певні рішення та ставлячи це питання на рівні європейських інституцій.

Угорська громада в Україні підтримує тісні культурні та освітні зв'язки з Будапештом, що допомагає зберігати національну ідентичність та мову. Натомість українська освітня реформа, яка передбачає українську мову як основну мову викладання, викликала спротив угорської меншини та уряду Угорщини. Серед латентних вимог Угорщини: відновлення статусу національних шкіл, можливість складання атестатів зрілості угорською мовою та використання угорської у сфері вищої освіти, культури і суспільного життя. Угорщина в червні 2024 року висунула 11 умов щодо прав національних меншин, які Україна повинна виконати для отримання підтримки Будапешта в питанні початку переговорів про вступ до ЄС. Ці умови стосуються, зокрема, освітніх прав та політичного представництва угорської громади. Український уряд висловив готовність до діалогу з Угорщиною щодо мовних та освітніх питань, підготував дорожню карту щодо вирішення питань, які порушує угорський уряд. Водночас Угорщина неодноразово блокувала рішення ЄС, пов'язані з Україною, посиляючись на невирішені питання прав національних меншин.

По-друге, В. Орбан висловлює стурбованість тим, що вступ України до ЄС може негативно вплинути на економіку Угорщини, зокрема, через конкуренцію в аграрному секторі. Він зазначає, що скасування мит та квот на українську продукцію вже завдає шкоди угорським фермерам.

І, нарешті, це політичні та геополітичні міркування керівництва Угорщини. В. Орбан вважає, що приєднання України до ЄС може порушити баланс сил у Європі та надати США занадто великого впливу у регіоні. Він також висловлює побоювання, що з приєднанням України вся центральноевропейська підтримка, включно з тією, що адресована Угорщині, дістанеться Києву.

Загалом, риторика Віктора Орбана щодо вступу України до ЄС характеризується скептицизмом та висуванням умов, пов'язаних із захистом національних інтересів Угорщини та прав угорської меншини в Україні. Відповідно, позиція Угорщини може сповільнити процес вступу України до ЄС, проте дипломатичне вирішення суперечливих питань, особливо на рівні народної дипломатії, сприятиме стабілізації відносин. Для України важливо забезпечити права національних меншин, не порушуючи при цьому власного суверенітету, розуміючи, що національні інтереси держави – це пріоритет, що може стати одним з кроків на шляху до європейської інтеграції.

Міжнародні рейтинги спростовують звинувачення В. Орбана та демонструють позитивні зміни в демократичних процесах в Україні, включаючи захист прав національних меншин. Так, відповідно до Індексу демократії (Democracy Index) від Economist Intelligence Unit, який оцінює рівень демократії в країнах, включаючи захист прав меншин, у 2023 році Україна покращила свої позиції, піднявшись на 10 місць і зайнявши 78-ме місце зі 167 країн. Це свідчить про позитивні зміни в демократичних процесах, включаючи захист прав національних меншин. Згідно з Індексом верховенства права (Rule of Law Index) від World Justice Project, який оцінює дотримання законності, включаючи недискримінацію та захист прав національних меншин, у 2023 році Україна посіла 74-те місце зі 139 країн, що свідчить про поступове покращення в цій сфері. І відповідно до Індексу свободи людини (Human Freedom Index) від Cato Institute, який оцінює особисті, громадянські та економічні свободи, включаючи права національних меншин, Україна посіла 96-те місце зі 162 країн у 2023 році, що відображає середній рівень свободи та захисту прав людини, включаючи і національні меншини.

Отже, незважаючи на складні умови, Україна постійно проявляє антикрихкість, і "угорський чинник" в етнополітиці України надає перелік можливостей для розвитку резильєнтності як у сфері перемовин, гнучкості зовнішньої політики, пошуку нових шляхів енергетичної антикрихкості, так і в інформаційному просторі – від використання фактів угорського блокування проукраїнських

рішень в Європі для більш дієвої консолідації партнерів у ЄС – до популяризації державної підтримки угорців Закарпаття з метою показати Україну як демократичну та інклюзивну державу в умовах динамічних змін на світовому рівні в світлі вступу до ЄС.

Ще в 2023 році вийшла друком монографія "Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі" [Котигоренко та ін., 2023, 640 с.], в якій також наголошувалося, що загрози та можливості можна розглядати в єдності. Так, у розділі "Поселенська та соціально-професійна структура" [Дегтеренко, 2023, с. 276–307] наголошено, що етнічні особливості зайнятості та соціально-професійної стратифікації в країні та її регіонах є одним з чинників можливої активізації процесів політизації етнічності в Україні. Політизація етнічності в контексті загострення внутрішньополітичних суперечностей, погіршення соціально-економічної ситуації чи у разі війни може вилитися в поширення міжетнічної ворожнечі у суспільстві, появу етнічних сепаратистських рухів та терористичних організацій. Водночас політизація етнічності може відігравати і конструктивну роль у розвитку держави: сприяти місцевому самоврядуванню, особливо у процесі децентралізації влади; сприяти національній консолідації через культурний та економічний обмін між різними етнічними групами; стимулювати політичну конкуренцію та громадянську активність; здійснювати тиск на органи влади з вимогами демократичних перетворень. Так, "політизація етнічності" може стати додатковим ресурсом для державної влади щодо зміцнення самоорганізації етнічних громад компактного проживання, активної участі у розбудові демократії та підтримці національної безпеки України. Відповідно до пояснення терміна "політизація етнічності" як процесу набуття етнічною спільнотою політичної свідомості (усвідомлення належності до етнічної спільноти, її власної мови, історії, культури та традицій), процесу активізації політичної мобілізації (перетворення етнічності на політичну силу шляхом об'єднання у політичні групи) та ініціації на арені політичного життя і боротьби за участь в ухваленні політичних рішень та контролі за їхнім виконанням феномен "політизації етнічності" наділений перш за все можливостями.

У цьому матеріалі розглянемо ці можливості, які привносить феномен "політизації угорської етнічності" в етнополітику України.

Закарпатська область є особливим регіоном, який має державний кордон з чотирма країнами-членами ЄС: Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією. З огляду на певні історичні чинники та досвід російського політичного впливу на території Криму та Донбасу напередодні повномасштабної війни, особливе значення для суспільно-політичної стабільності на Закарпатті мають питання, пов'язані з діяльністю угорської громади.

Угорська меншина представлена на політичній арені Закарпаття, особливо в місцях компактного проживання угорської меншини – районах, що розташовані на межі українсько-угорського кордону. Відповідно до результатів соціологічного дослідження, проведеного Інститутом соціальної та політичної психології АПН України [*Про зміст ...*, 1996] ще в грудні 1996 р., угорці демонстрували повну лояльність до центральної влади та найменш були схильні до участі у масових протестних виступах. З іншого боку, угорці відверто демонстрували своє прихильне ставлення до ідеї автономії Закарпаття у складі України.

Відповідно, поширені автономістські настрої угорців Закарпаття роками знаходили відгук з боку Угорщини як держави, що піклується про свою діаспору. Політична, матеріальна та інтелектуальна підтримка урядом Угорщини закарпатських угорців у часи світової кризи трудового потенціалу спрямована на розширення кола потенційних працівників близьких мовно, культурно, ментально з поміж угорської діаспори. Це пояснює таке палке прагнення Угорщини створити територіально-культурну автономію угорців у Закарпатській області України.

Одним із наслідків та проявів процесу "політизації етнічності" є **розвиток та діяльність етнополітичних партій та об'єднань** [*Відомості щодо зареєстрованих ...*, 2017]. Майже усі етнічні партії є нечисленними, їхня діяльність найчастіше має регіональний характер і залежить від компактного проживання етнospільноти. Так, на території Закарпатської області діють дві політичні партії етнічних угорців – Товариство угорської культури Закарпаття – Партія Угорців України (КМКС), а також Демократична

партія угорців України (ДПУУ). Хоча обидві партії формально мають статус всеукраїнських, їхня діяльність та співпраця зосереджені виключно в місцях компактного проживання угорців в окремих районах Закарпаття. Отже, тривожні фактори політизації угорської етнічної групи пов'язані з фінансуванням діяльності партій урядом Угорщини, що викликає занепокоєння щодо можливого зовнішнього впливу на внутрішню політику України. Також деякі представники партій висловлювали ідеї щодо створення угорської автономії на Закарпатті, що може спричинити напруженість у між-етнічних відносинах та викликати занепокоєння щодо територіальної цілісності України.

Позитивні аспекти політизації етнічності: збереження культурної спадщини та соціально-економічна підтримка. Так, угорські партії активно сприяють збереженню та розвитку угорської культури, мови та традицій на Закарпатті, що сприяє культурному різноманіттю регіону. А через співпрацю з угорськими фондами та організаціями партії залучають інвестиції та гранти для розвитку місцевої інфраструктури, освіти та медицини, що покращує якість життя мешканців регіону.

Таким чином, діяльність угорських політичних партій на Закарпатті має як позитивні, так і потенційно проблемні наслідки для України.

Мовний чинник у процесах "політизації етнічності". Політизація мовного питання залишається одним із чинників провокування внутрішньої напруженості. Але водночас мовна строкатість Закарпаття – це більше перевага, ніж проблема, якщо нею управляти збалансовано. Турбота повинна бути спрямована на розвиток регіону, підтримку єдності країни та повагу до культурного різноманіття.

Потенційні ризики мовної строкатості. Широке використання мов меншин (наприклад, угорської) може викликати побоювання щодо недостатнього поширення державної української мови, особливо в системі освіти чи офіційних установах. Угорщина активно підтримує свої меншини за кордоном. Це фінансування може бути розцінене як спроба впливу на внутрішню політику України або навіть як загроза територіальній цілісності. Мовні та культурні відмінності інколи можуть сприяти ізоляції

меншин, якщо немає достатньо зусиль для інтеграції. Брак належної інтеграції державної мови в освіту може створювати бар'єри для молоді, яка прагне здобути вищу освіту або працювати за межами своїх громад.

Переваги мовної строкатості. Закарпаття є унікальним регіоном, де співіснують різні мови та культури. Це сприяє формуванню мультикультурного середовища, яке може бути джерелом творчості, толерантності та взаємного збагачення. Також багатомовність полегшує співпрацю з сусідніми країнами (Угорщиною, Румунією, Словаччиною) у сферах економіки, культури та туризму. Відомий факт, що діти, які виростають у багатомовному середовищі, отримують кращі когнітивні навички та можливість легше вивчати нові мови.

Мовна строкатість сприймається Україною як надбання, а не загроза, і держава забезпечує баланс між інтеграцією та повагою до прав меншин. Водночас зовнішній вплив через національні меншини може бути використано провокаторами під керівництвом РФ проти суверенітету і національної єдності.

Етнічний поділ праці. Питання взаємодії етнічних спільнот щодо володіння і управління соціально-економічними ресурсами та формування етнічного розподілу праці в суспільстві є важливим у виробленні антикрихкості держави. Оскільки соціологічні опитування десятиліттями вказують на наявність значного протестного потенціалу, пов'язаного з незадовільною економічною ситуацією та погіршенням добробуту громадян, з'ясування ризиків та можливостей, що впливають із етнічної структури зайнятості, дозволяє запобігти поглибленню відчуженості між громадянами різних етнічних спільнот і посприяти економічній інтеграції національних меншин. Соціальні диспропорції найбільш виразно проявляються в етнічних особливостях суспільного поділу праці за її характером – розумовим та фізичним [Дегтеренко, 2008]. Пошук шляхів до відновлення "втраченого" реального або "уявного" балансу розподілу економічних ресурсів може призводити до етнополітичних конфліктів. Для виявлення етноконфліктного потенціалу варто навести мапу етнічних особливостей суспільного поділу праці за її характером – розумовим та фізичним на Закарпатті,

де сконцентровано 97% угорської національної меншини (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.). Так, на Закарпатті лідером розумової діяльності є представники російського етносу – 54%, що на 24% перевищує частку українців, на 32% – угорців, на 40% – румунів. Роми становлять тільки 3% представників цієї категорії. У територіальних громадах Закарпаття проаналізовані показники засвідчують вищу "соціальну інтегрованість" представників національних меншин, порівняно з етноукраїнською більшістю ("русских" – на Закарпатті). Етнічні спільноти, які є менш представленими в категорії зайнятих розумовою діяльністю, відчувають відокремленість, прагнуть відновити втрачений реальний, а подекуди й уявний баланс і є більш відкритими до маніпуляцій та інформаційного впливу, як, приміром, угорці досліджуваного регіону.

Водночас гострота ситуації на Закарпатті буде знижуватися з огляду на наявність у представників угорської громади паспортів Угорщини [Дегтеренко, 2017]. Це надає їм можливість використувати соціально-економічні преференції держав-членів ЄС, не відмовляючись від громадянства України. З іншого боку, у середньостроковій перспективі це призведе до відтоку найбільш кваліфікованих угорців за кордон, а маргіналізована меншість може стати більш уразливою від антиукраїнської пропаганди та участі в екстремістських рухах.

Вироблення рекомендацій щодо впливу держави на етнічну структуру зайнятості потребує виявлення актуальної етнічної структури населення в цільових регіонах та інвентаризації можливостей щодо залучення державних та зовнішніх інвестицій у розвиток регіонів і поступового невілювання соціальних диспропорцій. Видається доцільним організувати соціологічні дослідження у Закарпатській області та за регіонами України з компактним проживанням національних меншин напередодні запланованого проведення всеукраїнського перепису населення.

Висновки. В умовах повномасштабної війни "угорський чинник" усе ще активно використовується російською пропагандою проти всього українського через вплив на керівництво Угорщини, а вони прекрасно виконують свою частину угоди з російською

владою. В політичній боротьбі Будапешта і маніпуляцій навколо цього питання важливо чути інтереси угорців Закарпаття, які почувуються частиною української нації, активно воюють за незалежність України, адже їхні інтереси збігаються з інтересами України – вільно і щасливо жити на своїй території, захищаючи країну від російського загарбника. В цьому треба шукати джерело розвитку території. І тому задля вироблення антикрихкості всієї української нації та підтримки конструктивного діалогу з угорською національною меншиною важливо: підтримувати постійну комунікацію між органами влади та угорськими етнічними громадами для виявлення та задоволення культурно-освітніх потреб національних меншин Закарпаття; використовувати потенціал співпраці та розширення повноважень спільнот національних меншин, можливих у рамках реформи децентралізації, зокрема, для просування національних інтересів у країнах походження національних меншин України; моніторити та контролювати іноземний деструктивний вплив на національні меншини; поширювати успішну практику запровадження економічних стимулів для міжрегіонального співробітництва та взаємодії у різних сферах життя країни національних меншин та українського етносу держави.

Бібліографічні посилання

- Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 18 січня 2017 року.* (2017). Міністерство юстиції України. Департамент державної реєстрації та нотаріату.
- Дегтеренко, А. М. (2008). *Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я*. Маріуполь: ТОВ Друкарня "Новий світ".
- Дегтеренко, А. М. (2017). *Процеси політизації етнічності в Україні: загрози та можливості для державної політики в умовах зовнішньої агресії*. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень
- Дегтеренко, А. М. (2023). Поселенська та соціально-професійна структура. В *Діалектика національно-громадянського і етніч-*

ного в українському соціумі (с. 276 – 307). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. <http://e.surl.li/xaehbp>

Котигоренко, В. О., Дегтеренко, А. М., Калакура, О. Я., Кочан, Н. І., Ляшенко, О. О., Мазука, Л. І., Ніколаєць, Ю. О., & Новородовський, В. В. (2023). *Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. <http://e.surl.li/xaehbp>

Про зміст і рівень соціально-психологічної напруженості на Закарпатті. (1996). Інститут соціальної та політичної психології АПН України. Поточний архів.

УДК 323.15(477.87)(=511.141):342.725

Володимир Гирия,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології і
державного управління факультету
суспільних наук Ужгородського
національного університету
ORCID: 0000-0002-1929-0808
volodymyr.hyrya@uzhnu.edu.ua

Олександр Бертolon,

аспірант кафедри політології і
державного управління факультету
суспільних наук Ужгородського
національного університету
ORCID: 0000-0002-5817-1617
oleksandr.bertolon@uzhnu.edu.ua

**Проблема забезпечення прав національних меншин
як ахіллесова п'ята сучасних українсько-угорських
відносин у контексті європейської інтеграції України**

14 грудня 2023 року в м. Брюсселі Радою країн Європейського Союзу було ухвалено "історичне рішення" для нашої держави – про початок переговорів щодо вступу України до ЄС. За вказане рішення проголосували лідери 26 – держав альянсу, окрім прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана, який на час голосування покинув залу засідань Ради ЄС, демонструючи тим самим, що він не згоден із таким рішенням та все ж дає змогу іншим країнам його ухвалити.

Ухвалення такого рішення щодо початку переговорів між Україною та ЄС стало "політичною поразкою" особисто глави уряду Угорщини, оскільки ним та урядовим апаратом офіційного

Будапешта протягом жовтня – грудня 2023 року було ініційовано серію активних зовнішньополітичних та внутрішньополітичних заходів, розрахованих на блокування подальшого прогресу в інтеграції України до ЄС, при цьому основний акцент Будапештом робився на тезі про те, що Київ не може бути членом ЄС через нібито "порушення" прав національних меншин в Україні.

Політичні відносини між Україною та Угорщиною постійно загострюються вже понад 6 років. Це пов'язується передусім з проблемними питаннями щодо забезпечення освітніх та мовних прав угорської національної меншини у Закарпатській області. Відправною точкою у конфлікті між Україною та Угорщиною став ухвалений у вересні 2017 року українським парламентом новий Закон України "Про освіту". Так, критику з боку офіційного Будапешта викликала стаття 7 нормативного акта, що визначає державну мову єдиною в освітньому процесі закладів освіти. При цьому громадянам, які належать до національних меншин, такий пункт гарантував навчання рідною мовою в комунальних закладах дошкільної та початкової освіти. Також ця стаття передбачала можливість викладання однієї або декількох дисциплін офіційними мовами Європейського Союзу, незалежно від ланки освіти [Бертолон, 2018а, с. 201].

До ухвалення Закону 2017 року регулювання мови освіти спиралося на Закон "Про засади державної мовної політики" ("закон Ківалова – Колесніченка"), який було визнано невідповідним Конституції України у 2018 році. Згідно з ним, у будь-якій ланці освіти – від дошкільної до вищої – за бажанням батьків чи студентів можливо було створити класи чи групи з навчанням мовою національної меншини. Слід зауважити, що ця система, принаймні в дошкільній і середній освіті, існувала в Україні й до ухвалення "закону Ківалова – Колесніченка". В її рамках у районах компактного проживання національних меншин існували (й досі існують) школи, де в усіх або деяких класах відбувалося навчання мовами відповідних спільнот в усіх ланках середньої освіти [Про засади державної мовної політики, 2012].

Закон "Про освіту" від 2017 року не руйнував цієї системи, хоча передбачив збільшення частки української мови під час

викладання в базовій (п'ять років, друга ланка) та профільній (три роки, третя ланка) середній освіті. Документ дозволив використання офіційних мов ЄС (зокрема румунської та угорської) на цьому етапі навчання. Можна говорити, що вагома новація в цій частині стосувалася зменшення невиправданого обсягу застосування російської мови в середній освіті, яку штучно запроваджували в освітню систему України за часів СРСР, що було пов'язано з тривалою російською агресією проти нашої держави. Таким чином нормативний акт частково був спрямований на подолання інерційного російського впливу в навчанні, а не на звуження прав національних меншин. Слід додати, що документ також гарантував представникам національних меншин вивчення рідної мови в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства [Бертолон та Гиря, 2023, с. 203].

"Угорський тиск" на Україну для "відновлення" прав угорської національної меншини Закарпаття у процесі європейської інтеграції

Незважаючи на наявність зауважень до законодавства про освіту, угорський уряд офіційно погодився підтримати надання статусу кандидата на членство ЄС для України у червні 2022 року. При цьому, наголошуючи, що у процесі євроінтеграції України необхідно завершити реформу законодавчої бази про національні меншини із відповідними нормами, які б гарантували збереження угорськомовної освітньої системи у Закарпатській області.

Таким чином, зважаючи також на побажання угорської сторони, Європейська Комісія у червні 2022 року висунула серед семи вимог, яких наша держава, аби зберегти прогрес в інтеграції та задля початку процедури офіційних переговорів про набуття членства у ЄС, мала виконати пункт щодо "завершення реформи законодавчої бази щодо національних меншин згідно з рекомендаціями Венеційської комісії, а також ухвалити механізми для її негайного та ефективного впровадження" [Бертолон та Гиря, 2023, с. 204].

На виконання вищезгаданого рішення Верховна Рада України у грудні 2022 року ухвалила новий Закон України "Про національні меншини (спільноти) України" задля забезпечення прав національних меншин та виконання вищезазначеного зобов'язання

перед Єврокомісією. Зокрема, законом, у якому закріплювалося визначення національної меншини (спільноти), зазначається, що нацменшини є "невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства", а їхня культура – частиною української культури. При цьому держава може здійснювати інтеграцію, але утримується від асиміляції представників нацменшин і захищає їх від будь-яких проявів дискримінації.

Особи, які належать до національної меншини, мають право на самоідентифікацію, використання мови меншини, свободу громадських об'єднань, збереження культурної самобутності, здобуття освіти рідною мовою тощо. Однак закон не пояснює детально, як саме втілювати ці права, і відсилає натомість до профільних законів. У статті "Право на освіту", наприклад, говорилося про те, що особливості використання мов нацменшин в освітньому процесі визначаються Законом України "Про освіту". Проте наголошується, що приватні заклади освіти, які фінансуються фізичними чи юридичними особами, "мають право вільного вибору мови освітнього процесу", але водночас зобов'язані забезпечити вивчення української мови [Про національні меншини (спільноти) в Україні, 2022].

Реагуючи на ухвалення Закону, представницькі організації угорської національної меншини Закарпаття, Товариство угорської культури Закарпаття та Демократична спілка угорців України у заяві від 14 грудня 2022 року заявили, що законодавці повністю проігнорували конструктивні пропозиції, внесені раніше угорськими та іншими організаціями нацменшин. На їхню думку, законодавство фактично посилює обмеження прав, які раніше були кодифіковані в законах "Про освіту" та "Про мову", та додає нові [A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség ..., 2023].

Незабарилася реакція офіційного Будапешта, зокрема Арпад Потапі, державний секретар, відповідальний за національну політику в канцелярії прем'єр-міністра Угорщини, 29 грудня 2022 року заявив, що "...прикро, що Президент України підписав проголосований Верховною Радою України новий Закон "Про національні меншини", тим самим ще більше обмеживши права національних громад, які проживають на її території, включно з угорцями.

Угорський держсекретар наголосив: вважаємо сумним те, що під час війни, коли Угорщина проводить найбільшу в своїй історії гуманітарну операцію для допомоги біженцям в Україні, в Україні ще більше обмежуються права національних меншин [Kreft-Horváth, 2022].

Урешті, представники Угорщини, заручившись також підтримкою з боку Румунії, у моніторинговому комітеті Парламентської асамблеї Ради Європи у січні 2023 року вирішили запросити Венеційську комісію перевірити відповідність українського закону про меншини міжнародним зобов'язанням.

12 червня 2023 року Венеційська комісія оприлюднила критичний висновок щодо Закону України "Про національні меншини (спільноти)", ухвалення якого згадувалося серед рекомендацій Європейської Комісії для надання кандидатського статусу.

Згідно з текстом висновку фахівці та експерти Венеційської комісії загалом привітали ухвалення закону про нацменшини в Україні, а також відзначили співпрацю української влади в підготовці висновку. Водночас для повної відповідності міжнародним стандартам вони рекомендували "переглянути низку положень" закону.

Більшість рекомендацій стосуються використання мови національних меншин, передбачених у статті 10. Серед іншого, Венеційська комісія закликає поширити право на проведення заходів мовами меншини на всіх людей та вилучити зобов'язання забезпечувати їх український переклад "або принаймні переглянути його у світлі принципу пропорційності". Зокрема, Венеційська комісія просила учергове відкласти переведення системи освіти викладання українською мовою й продовження перехідного періоду, переглянувши її у світлі попереднього висновку комісії [Ukraine – Opinion ..., 2023].

Аби врахувати висновки Венеційської комісії та мати політичну підтримку з боку угорського уряду щодо інтеграції до ЄС, Кабінет Міністрів України у листопаді – грудні 2023 року ініціював ухвалення у Верховній Раді України змін до деяких законів України. При цьому напередодні саміту ЄС у м. Брюсселі бралася до уваги і експертна оцінка Ради Європи та її органів щодо прав

національних меншин (спільнот) в окремих сферах. Так, вказані зміни стосувалися семи законів України, зокрема, "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про повну загальну середню освіту", "Про національні меншини (спільноти) України", "Про забезпечення функціонування української мови як державної", "Про місцеве самоврядування в Україні" та "Про медіа".

Зокрема, ініційовані українським урядом зміни гарантували збереження угорськомовних освітніх закладів на території Закарпатської області і були розроблені з урахуванням висновків Венеційської комісії та консультацій з педагогічними організаціями національних меншин України (серед них Товариства угорських педагогів Закарпаття). Такими внесеними змінами гарантувалося збереження викладання у навчальному процесі у середній та вищій школі більшості предметів мовами країн ЄС (зокрема угорською) [Про внесення змін до деяких законодавчих актів ..., 2013].

У той же час, у жовтні – листопаді 2023 року помітно змінилася риторика представників уряду В. Орбана стосовно їхньої можливої підтримки рішення щодо початку переговорів про членство між Україною та ЄС. Так, якщо до цього моменту серед інших і глава МЗС Угорщини – Петер Сійярто у своїх публічних коментарях для ЗМІ постійно наголошував, що угорський уряд не підтримуватиме вступ України до ЄС до моменту внесення змін у законодавство України, які б гарантували освітні та мовні права угорської національної меншини Закарпаття, то, починаючи вже з жовтня 2023 року, П. Сійярто та особисто прем'єр-міністр В. Орбан почали оприлюднювати інші причини, через які не ухвалюватимуться рішення щодо початку переговорів.

Зокрема, відбулася повна переорієнтація позиції В. Орбана та загалом уряду Угорщини, які категорично заявляли, що Україна не готова до початку переговорів з ЄС і що таке позитивне рішення "шкідливе" для самого Союзу. Так, угорська влада серед причин помилковості позитивного рішення стосовно майбутнього членства України, окрім традиційних аргументів у "політичній сфері" (права національних меншин та корупція), почала наголошувати на економічних та безпекових ризиках, що мали б виникнути у "випадку майбутнього набуття членства" нашої держави у ЄС.

Серед іншого, В. Орбан почав звертати увагу на економічні труднощі, що виникли на ринках країн Центральної Європи через надання дозволу на вільний імпорт української аграрної продукції до ЄС. Також угорський глава уряду апелював до тривалого блокування та демонстрації перевізників деяких країн на кордонах з Україною проти рішення ЄС стосовно надання "транспортного безвізу" для нашої держави. Крім того, В. Орбан назвав величезною для ЄС небезпекою прийом до себе країни, яка воює з "ядерною державою".

Аби домогтися внутрішньополітичної підтримки з боку населення Угорщини власної позиції з блокування інтеграції України до ЄС, уряд В. Orbana постановив провести опитування-референдум (у листопаді – грудні минулого року) серед угорського населення у рамках так званої щорічної урядової акції "Національні консультації".

Це своєрідний, без формальної організації референдум, що регулярно застосовується урядом Угорщини з популістською метою, а також для аргументації перед центральними органами ЄС правильності ухвалення тих чи інших урядових рішень. Участь у такому опитуванні здебільшого беруть виборці правлячої угорської коаліції "Фідес-ХДНП". А ось прибічники інших політичних груп країни бойкотують цей плебісцит, вважаючи його показники передбачуваними та вигідними для чинної угорської влади.

Зокрема, оприлюднені питання "Національних консультацій" щодо України формувалися абсолютно маніпулятивно і за змістом були такі: "Брюссель хоче терміново прийняти Україну до ЄС", "Брюссель хоче віддати кошти угорського населення Україні для закупівлі зброї", "Брюссель хоче допустити на угорський ринок геномодифіковане українське зерно". При цьому, у коментарях до питань, сформованих урядом Угорщини, йдеться про "Брюссель, який із самого початку займає провоєнну позицію в українському конфлікті, на відміну від ряду Угорщини, який виступає за термінове перемир'я" [Orban, 2023].

Так, напередодні Саміту ЄС у Брюсселі – 12 грудня 2023 року уряд Угорщини оголосив, що 98% учасників урядової акції "національні консультації" визнали Україну неготовою до членства у ЄС.

При цьому згаданий аргумент також був використаний В. Орбаном 13 грудня під час ініційованих слухань у національному парламенті Угорщини правлячою партією "Фідес" щодо членства України у ЄС напередодні Саміту у Брюсселі. На згаданих парламентських дебатах глава угорського уряду заявив, що питання переговорів про вступ України до ЄС має вирішуватися у світлі того, чи є воно вигідним для Євросоюзу, зокрема для Угорщини. Він переконував, що швидкий вступ нашої держави може мати непередбачувані наслідки. "...Вступ України за прискороною процедурою не відповідає інтересам ні Угорщини, ні ЄС. Якщо правил ЄС не будуть дотримуватися розважливо, Євросоюз припинить своє існування...", – зазначив Орбан [*Orbán: Ukrajna uniós ...*, 2023].

Вищезгаданий факт про зміну риторики В. Орбана стосовно переоцінки власної позиції – від важливості "забезпечення прав угорської національної меншини Закарпаття" для підтримки подальшої євроінтеграції України до категоричної "неготовності підтримати" майбутнє членство України у ЄС – визначає необхідність пошуку інших причин, не тільки власне "етнічної складової", у плані визначення прем'єром Угорщини пріоритетів зовнішньополітичного курсу на "українському напрямку".

Підтверджує вищезазначену тезу і той факт, що після ухвалення Верховною Радою України нового законодавства про освітні права національних меншин керівники провідних угорських громадських організацій Закарпатської області 11 грудня 2023 року звернулися з листом до В. Орбана з проханням підтримати рішення щодо початку переговорів щодо євроінтеграції України. Однак угорський глава уряду відповів рішучою відмовою на їх пропозицію. Таким чином, можна вважати, що думка "закарпатських угорців", в інтересах яких тривалий час угорський уряд блокував (наприклад, протягом 2017 – 2022 рр.) проведення засідань Ради Україна – НАТО на найвищому рівні, була публічно ним проігнорована. При цьому, очевидно, що угорська позиція В. Орбана на Саміті ЄС у грудні була виключно в інтересах керівництва країни-агресорки. Зокрема, речник російського президента – Дмитро Песков – після грудневого Саміту ЄС зазначав, що

російське керівництво "глибоко у захваті" від "суверенної позиції" глави уряду Угорщини, продемонстрованої ним на Раді ЄС [Черновол, 2023].

Слід зазначити, що керівництво уряду Угорщини попередньо, неодноразово демонструвало свою прихильність до Кремля. Від початку повномасштабного російського вторгнення Будапешт робить заяви, що суперечать загальній позиції ЄС про підтримку України. В цьому контексті експерти вважають, що раптова кардинальна зміна позиції В. Орбана щодо майбутнього членства України в ЄС сталася внаслідок його особистої зустрічі 17 жовтня минулого року з Путіним у Китаї, на полях форуму "Один пояс, один шлях". Про зміст такої зустрічі та про досягнуті домовленості достеменно нічого не повідомлялося, але після того візиту активізувалися перемовини на рівні лідерів МЗС Угорщини і РФ. А ще Будапешт отримав довгоочікувані обіцянки Росії таки побудувати (за російські кошти) атомну електростанцію "Пакш-2" в Угорщині. Тож, можливо, на зустрічі висловлювалося "прохання" від очільника Кремля не допустити ухвалення рішення щодо прогресу України на шляху до ЄС.

З іншого боку, аналітики вважають позицію В. Орбана щодо України одним з проявів виборчої кампанії на виборах до Європейського парламенту, які відбулися у червні поточного року. Зокрема, В. Орбан у ході кампанії вибудовував свою стратегію на тому, що необхідно змінити чинне "ліберальне керівництво" у Брюсселі, зокрема у Раді ЄС та Єврокомісії, при цьому створивши нову "антиліберальну коаліцію" (з політичних сил "популістського типу" країн ЄС), які у майбутньому заручаться підтримкою нового президента США – Дональда Трампа, на обрання якого у поточному році В. Орбан дуже сподівався [Юзвяк, 2023] .

У такому ключі звучали публічні висловлювання угорського глави уряду про те, що ЄС не повинна брати на себе довгострокові зобов'язання щодо підтримки України, оскільки з перемогою у США на виборах республіканця Д. Трампа негайно припиниться військова та фінансова підтримка України, що змусить Київ сісти за стіл переговорів з Москвою і погодитися на припинення війни.

Тим не менш, експерти впевнені, що через свою категоричну позицію угорський уряд мав намір отримати економічний зиск від "розгляду" питання початку переговорів про членство України в ЄС, зокрема, заморожених коштів Будапешта з фондів ЄС. Тобто, мається на увазі, що у попередні роки Європейська комісія заблокувала для Будапешта доступ до більшої частини (близько 7,5 млрд євро) регіональної допомоги через проблеми з верховенством права та у захисті прав людини в країні. З цієї ж причини також блокувалося 22 млрд євро виплат Угорщині з так званого "Фонду згуртованості". Для уряду В. Орбана таке рішення дуже болісне, позаяк країна є найбільшим бенефіціаром бюджету ЄС у відсотках від валового національного доходу.

У той же час, після перемовин В. Орбана з керівництвом ЄС Ш. Мішелем та У. фон дер Ляєн на полях Саміту ЄС у грудні 2023 року, Європейська Комісія постановила розморозити для Угорщини 10,2 млрд євро. Формально в Єврокомісії вважають, що судова реформа, проведена угорським парламентом, усунула певні виявлені раніше недоліки. Таким чином, для Будапешта залишаються заблокованими ще майже 20 млрд євро.

Після ухвалення історичного рішення на Раді ЄС у грудні 2023 року угорська влада одразу ж заявила, що вважає доцільним і у подальшому чинити перепони щодо прискороного членства України у ЄС. Зокрема, глава МЗС Угорщини П. Сійярто та політичний директор прем'єр-міністра Угорщини Балаж Орбан зазначили, що для того, щоб де-факто розпочати переговори з Україною про вступ до ЄС, Раді ЄС потрібно розробити та консенсусом ухвалити спільне рішення лідерів країн про так звані "рамки переговорів про вступ України до ЄС" [Orban, 2023].

При цьому, одразу ж стало зрозумілим, що "рамки про переговори про вступ України до ЄС" Раді ЄС необхідно ухвалити до початку запланованого головування Угорщини у Раді ЄС (що мало розпочатися 1 липня 2024 року), оскільки було побоювання того, що під час свого головування Будапешт блокуватиме будь-які пропозиції країн про винесення на розгляд засідання лідерів країн ЄС питання "переговорних рамок" для України.

Будапешт, незважаючи на ухвалені зміни у грудні 2023 року до українських етнополітичних законів, називав їх недостатніми та вимагав повернення прав національних меншин до рівня, що існував, на його думку, "до 2015 року". Також угорський уряд знову ж таки поставив у залежність подальше голосування за так звану "переговорну рамку про вступ України до ЄС" у Раді ЄС від готовності Києва відреагувати на позицію Будапешта. Зокрема, вирішення вказаного конфліктного питання між двома країнами експерти вбачали у організації українсько-угорської зустрічі на найвищому рівні між Президентом України та прем'єр-міністром Угорщини, який довгі роки готувався, але так і не відбувся.

11 пунктів "вимог" офіційного Будапешта у сфері забезпечення прав угорської національної меншини Закарпаття

Саме для підготовки майбутньої зустрічі "Зеленський – Орбан" 29 січня 2024 року на запрошення української сторони відбувся візит глави МЗС Угорщини – Петера Сійярто до м. Ужгорода для проведення переговорів з главою МЗС України Дмитром Кулебою і головою Офісу Президента України Андрієм Єрмаком. На згаданих переговорах угорський міністр висунув передумовою для проведення українсько-угорської зустрічі на найвищому рівні виконання нашою державою 11 пунктів "вимог" офіційного Будапешта.

Згадані вимоги, які стали відомі для громадськості тільки у червні 2024 року, стосуються питань, пов'язаних з мовою, освітою, політичним представництвом і культурними правами угорської національної меншини на Закарпатті. Зокрема, одним з ключових і найсуперечливіших є пункт про визнання "традиційно угорськими" всіх населених пунктів Закарпатської області, де могли б проживати етнічні угорці. Крім того, уряд В. Орбана вимагає забезпечити там використання угорської мови в усьому освітньому процесі, зокрема й під час інших заходів, зустрічей, засідань, а також у процесі створення іміджу навчального закладу – в рекламі, на сайті тощо. Також ідеться про використання угорської мови в офіційному спілкуванні з органами влади на місцевому рівні. Крім того, угорська сторона вимагає забезпечити гарантоване представництво етнічних угорців у Верховній Раді України з правом виступати угорською мовою [Сидоренко, 2024b].

Сторони в м. Ужгороді домовилися створити спільну українсько-угорську міждержавну комісію для розгляду цих пропозицій Будапешта, а за результатами засідання комісії відповідні делегації мали звернутися з пропозиціями до своїх національних урядів щодо можливості виконання згаданих "11 пунктів" угорської сторони [Сидоренко, 2024а].

Слід зазначити, що сторони по-різному оцінили результати перемовин у м. Ужгороді. Зокрема, українська сторона вустами Д. Кулеби та А. Єрмака запевнила "про значний прогрес у перемовинах країн на шляху до організації зустрічі В. Зеленського та В. Орбана", у той же час П. Сійярто вказав на "довгий шлях до нормалізації відносин двох країн".

Тим не менше, за оцінкою експертів зустріч в Ужгороді позитивно вплинула на позицію В. Орбана стосовно фінансової підтримки України під час позачергового Саміту ЄС у м. Брюсселі, що відбувся 1 лютого 2024 року, де угорський глава уряду погодився зняти своє вето у Раді ЄС на виділення 50 млрд євро допомоги для українського бюджету протягом наступних чотирьох років.

Як зазначили експерти, обізнані з процесом переговорів щодо виконання 11 пунктів "вимог" Угорщини стосовно захисту прав нацменшин, ключовим каменем спотикання є визначення в Україні місць з особливим рівнем гарантії прав угорців. Зокрема, йдеться про Закарпатську область, де за переписом населення 2001 року та у попередні роки частка угорців становила понад 10%.

Ця норма є й у чинному законодавстві України: йдеться про міста і села "зі значною кількістю" представників меншини (від 15%) та з "традиційним" проживанням меншини (від 10% протягом останніх 100 років). Однак Будапешт почав також вимагати автоматично визнати "традиційно угорськими" усі населені пункти Закарпаття, навіть ті, в яких угорці історично ніколи не жили.

В Угорщині посилаються на те, що загалом у Закарпатській області за переписом населення 2001 року та попередніх років частка угорців становила понад 10%. В уряді Орбана вимагають скасування норми про 10% у принципі: тобто, якщо хоч скільки-небудь угорців жило традиційно в населеному пінкті – то це "угорська" територія.

Також Угорщина вимагає від України відмовитися від рішення місцевих рад у цьому процесі, щоб присвоєння статусу було автоматичним. Крім того, офіційний Будапешт категорично наполягає на тому, щоб Україна використовувала дані виключно перепису населення 2001 року, хоча з того часу кількість угорців, які живуть на Закарпатті, скоротилася майже удвічі. Експерти вважають, що причиною цього є те, що в уряді Угорщини бачать, що частка угорського населення на Закарпатті впала нижче 10%, особливо після початку повномасштабної війни, коли угорськомовні жителі регіону, які за спрощеною процедурою отримали "угорське громадянство", масово виїхали до країн ЄС [Сидоренко, 2024с].

Одним із проблемних пунктів "вимог" Угорщини стало питання забезпечення права на представництво угорської національної меншини в парламенті України. Зокрема, Будапешт фактично вимагає відновлення у Закарпатській області "Притисянського виборчого округу" (який існував у період 1998 по 2002 роки та об'єднував у собі місця компактного проживання угорців регіону). Таким чином угорський уряд фактично вимагає проведення реформи виборчої системи країни [Бертолон, 2018b, с. 18]. Переговори із зазначених вище питань тривають.

Тим не менш, задля підтримки Угорщиною рішення Ради ЄС щодо початку "реальних переговорів" між Україною та ЄС Будапешт домігся внесення своїх "вимог" до рамкового документа, що регулює переговори між Європейським Союзом і Україною щодо її членства в ЄС. Про це 14 червня 2024 року повідомив міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто.

За його словами, Угорщина відстоювала позицію, що "дотримання прав національних меншин має бути передумовою будь-якого прогресу", хоч "деякі країни-члени не хотіли чути про цю умову". Втім, додав П. Сійярто, його держава "дала зрозуміти", що наполягає "на відновленні прав меншин, які віддані збереженню національної ідентичності, користуванню рідною мовою та вивченню рідної мови", тому ці умови потрапили до документа [Сидоренко, 2024с].

Вице-прем'єр-міністр уряду України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Ольга Стефанішина, яка очолювала українську делегацію на переговорах про вступ із Європейським Союзом 25 червня 2024 року в м. Брюсселі (на вказаному засіданні було офіційно розпочато переговори про членство у ЄС з Україною та Молдовою), підтвердила готовність України виконати "11 вимог Угорщини" стосовно захисту прав національних меншин. У той же час, О. Стефанішина зазначила, що виконання вимог вимагає проведення політичних консультацій між країнами, зокрема, на найвищому рівні.

Як наслідок, 2 липня 2024 року відбувся довгоочікуваний офіційний візит прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана до України для проведення переговорів з Президентом України Володимиром Зеленським. Під час зустрічі сторони домовилися про підготовку ними договору про українсько-угорські відносини, які б мали зняти проблемні питання двох країн, зокрема у сфері дотримання прав національних меншин. "Зміст нашого діалогу з усіх сьгоднішніх питань може стати основою для майбутнього двостороннього документа між нашими державами, який регулюватиме всі наші відносини і буде заснований на дзеркальному підході у відносинах між країнами", – заявив Володимир Зеленський. Віктор Орбан, у свою чергу, зазначив, що переговори наблизили дві країни до можливого підписання нової угоди. "Ми бажаємо налагодити відносини між нашими країнами, ми бажаємо підписати глобальну угоду про співробітництво з Україною, подібну до тих угод, які в нас діють з іншими сусідами Угорщини", – наголосив В. Орбан.

Експерти за підсумками зустрічі зазначили, що сферою, де домовленість найреальніша, є освітнє законодавство, однак і тут Україні, ймовірно, доведеться піти на поступки, щоб задовольнити угорські вимоги. Зокрема, у Будапешті категорично вимагають, щоб Україна повернула до законодавства згадку про школи з угорською мовою навчання (з 2017 року закон стверджує, що навіть ті школи, де частину предметів викладають угорською, формально мають статус україномовних). Із заяв лідерів випливає, що В. Зеленський запро-

понував В. Орбану взаємні поступки – і той погодився. Так, одночасно з цим рішенням України Будапешт має відкрити і надалі фінансувати бюджетним коштом україномовну освіту в Угорщині, зокрема для дітей українських біженців. Це створить паритет і зробить зміни українського законодавства про освіту більш реалістичними. "Фінансування цієї школи угорська держава візьме на себе. Буде відкрито стільки українських шкіл, скільки буде потрібно", – пообіцяв Віктор Орбан [Сидоренко, 2024с].

Потенційна двостороння угода має стосуватися не лише прав меншин, ідеться про ширший спектр питань. І хоча лідери не стали їх перераховувати, не секрет, що у двосторонніх відносинах є теми, вирішення яких вигідне передусім Україні. Це і розширення прикордонної інфраструктури, й імпорт електроенергії, й експортні шляхи для української продукції та інше.

Таким чином, напрошується висновок, що уряд В. Орбана насправді свідомо уповільнює європейську інтеграцію України та використовує своє право вето у Раді ЄС як важіль для сприяння майбутній зміні політичного ландшафту на Заході та отримання коштів від ЄС. У той же час, таку активну діяльність угорської влади публічно підтримує РФ, бо зацікавлена у послабленні підтримки України на Заході, тому, ймовірно, надає угорській стороні економічні дивіденди в обмін на продемонстровану нею "принципову позицію" стосовно України у сфері забезпечення прав національних меншин.

У той же час, проведена двостороння зустріч між лідерами України та Угорщини 2 липня 2024 року в Києві не стала проривною у відносинах, однак були досягнуті домовленості про підготовку двосторонньої угоди між країнами, яка могла б закласти основи відновлення їх добросусідських відносин на основі взаємної поваги та вигоди. При цьому, угорська сторона змогла б відновити сприяння у європейській інтеграції України, на основі якої будувалися відносини країн до 2017 року, у той же час, Україна створила б юридичні умови для гарантій забезпечення прав національних меншин, згідно з європейськими критеріями. Сподіваємося, це буде у майбутньому.

Бібліографічні посилання

- Бертолон, О. (2018a). Позиція Угорщини на міжнародній арені стосовно імплементації мовної статті Закону України "Про освіту". Європа і політика. В *Матеріали науково-практичної конференції "Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин"* (с. 32–36). Ужгород.
- Бертолон, О. (2018b). "Угорський виборчий округ" у Закарпатській області: практика реалізації та перспективи відновлення. В *Матеріали науково-практичної конференції "Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональні особливості та регіональні виборчі практики"* (с. 17–21). Ужгород: ПП Роман О. І.
- Бертолон, О., & Гиря, В. (2023). Проблема законодавчого забезпечення прав національних меншин в українсько-угорських відносинах у контексті євроатлантичної інтеграції України. У *Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції "Україна – Європейський Союз: формат розвитку відносин у контексті російсько-української війни, гарантій безпеки та реінтеграції тимчасово окупованих територій"*, м. Ужгород, 20 жовтня 2023 року. Ужгород: ПП Роман О. І.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів. Закон України № 709-VII (2013) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-18#n38>
- Про внесення змін до Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України. Проект Закону України № 9619 (2023) (Україна). <http://e.surl.li/qdkglx>
- Про засади державної мовної політики. Закон України № 5029-VI (2012) (Україна). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
- Про національні меншини (спільноти) в Україні. Закон України № 2827-IX (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>

- Про освіту. Закон України № 2145-VIII (2017) (Україна). <http://e.surl.li/uncxwc>
- Сидоренко, С. (2024с, Липень 03) "Перемир'я" з думкою про Кремль: навіщо Орбан приїхав до Києва та про що домовився із Зеленським. *Європейська правда*. <http://e.surl.li/bzsufh>
- Сидоренко, С. (2024а, Січень 30) Театр одного міністра: на яких умовах Угорщина погодилася на перемир'я з Україною. *Європейська правда*. <http://e.surl.li/hgtvna>
- Сидоренко, С. (2024б, Червень 27). 11 вимог Орбана. Як Угорщина знову перетнула червоні лінії у шантажі України на шляху до ЄС. *Європейська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/06/27/7188991/>
- Черновол, К. (2023, Грудень 12) Орбан відповів угорцям на Закарпатті щодо членства України в ЄС: пропонує "замінник". *Агенство "Уніан"*. <http://e.surl.li/phgzap>
- Юзвяк, Р. (2023, Грудень 15) "Диявол у деталях" – у чому суть рішення саміту ЄС щодо України. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/u-chomu-sut-rishennya-samitu-yes-shchodo-ukrayiny/32732530.html>
- A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) és az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) közös nyilatkozata a kisebbségi törvény első olvasatban elfogadott módosításával kapcsolatban.* (2023, Вересень 09). ТУК3-КМКС. <http://e.surl.li/jfnmwc>
- Kreft-Horváth, M. (2022, Грудень 22) Reagált a magyar kormány Zelenszkijék új, kisebbségekről szóló törvényére. *Magyar Nemzet*. <http://e.surl.li/vjwmzi>
- Orban, V. (2023, Грудень 17). Ukrajna uniós csatlakozása ügyében megszűnt az egység. *Magyar Nemzet*. <http://e.surl.li/pcigva>
- Orban, V. (2023, Грудень 01). Ukrajna uniós tagsága nem esik egybe Magyarország nemzeti érdekeivel. *Kormány*. <http://e.surl.li/ajqitq>
- Orbán: Ukrajna uniós tagsága jelenleg abszurd, nevetséges, komolytalan gondolat* (2023, Червень 12). 24.hu. <http://e.surl.li/nnvfai>
- Ukraine – Opinion on the Law on national minorities (communities), adopted by the Venice Commission at its 135th Plenary Session* (2023, Червень 12). Venice Commission. <http://e.surl.li/xmzynp>

УДК 323.15(477.87)(=511.141):342.725

Юрій Остапець,

доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук
Ужгородського національного
університету
ORCID: 0000-0003-4955-9676
yuriy.ostapets@uzhnu.edu.ua

Михайло Зан,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології і
державного управління факультету
суспільних наук Ужгородського
національного університету
ORCID: 0000-0001-8967-0083
mykhaylo.zan@uzhnu.edu.ua

**Електоральні, політико-представницькі та етномовні
проблеми у взаємовідносинах України та Угорщини:
витоки, сучасний дискурс та шляхи врегулювання**

Угорцям Закарпаття як корінній етнічній громаді відводиться важливе місце в контексті взаємовідносин України та Угорщини. В рамках етнополітичної моделі тріадичної конфігурації, яку розробив американський дослідник проблем етнічності та націоналізму Роджерс Брюбейкер, остання виступає як зовнішня національна вітчизна. Україна, поряд із іншими шістьма державами "посттріанонського ареалу", відіграє роль націоналізаційної держави, а етнічні угорці є типовими представниками автохтонної національної / етнічної меншини західного українського прикордоння та Карпатського регіону [Брюбейкер, 2006, с. 100–101].

За даними перепису населення 2001 року угорська етнічна меншина становить 0,3% (156 566 чол.) населення України. Водночас майже 97% угорців країни компактно проживають у Закарпатській області, де становлять 12,1% (151 516 чол.) населення регіону. В основному вони є автохтонними жителями низинної території Закарпаття. У 2001 році угорці проживали в межах Берегівського (76,15%), Ужгородського (33,36%), Виноградівського (26,17%) та Мукачівського (12,69%) районів. Частково угорська громада зосереджена також у межах Хустського (3,9%), Рахівського (3,22%) та Тячівського (2,9%) районів Закарпатської області [Молнар Й. та Молнар С., 2010, с. 493, 496].

Зауважимо, що внаслідок децентралізаційних процесів та адміністративно-територіального реформування в Закарпатській області замість колишніх 13 створено 6 районів (Ужгородський, Мукачівський, Берегівський, Хустський, Тячівський і Рахівський). Вони включають 64 новостворені об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ). Зокрема, в Ужгородському районі налічується 14 ОТГ, Мукачівському та Хустському – по 13 ОТГ, Берегівському та Тячівському – по 10 ОТГ, Рахівському районі – 4 ОТГ. Унаслідок реформи до новоствореного району з центром у м. Берегове ввійшов "старий Берегівський район, два населені пункти з колишнього Мукачівського району, Виноградівський район, де більшість становлять українці, а також кілька населених пунктів із Іршавського району. Таким чином, частка угорського населення зменшилася десь до 43%, а єдиний район в Україні, де угорці становили більшість, перестав існувати. Частка угорців зменшилася і в Ужгородському та Мукачівському районах: у першому з 33% до 13%, а в другому – з 12% до 4% [Гіреш-Ласлов та ін, 2021, с. 113].

Отже, угорську етнічну громаду Закарпаття на нині репрезентує насамперед ОТГ новостворених Берегівського та Ужгородського районів. Зокрема, угорськомовне населення переважно (водночас не у всіх населених пунктах становить більшість – Ю. О., М. З.) проживає у 7 з 10 ОТГ Берегівського району: 1) *Берегівська міська ОТГ* (м. Берегове та 17 сіл: Бадалово, Балажер, Бене, Боржава, Вари, Велика Бакта, Галабор, Гать, Геча, Затишне, Кідьош, Мужієво, Оросієво, Четфалва, Чикош-Горонда,

Чома та Яноші); 2) *Вилоцька селищна ОТГ* (сmt. Вилок і 10 сіл: Вербове, Вербовець, Карачин, Матійово, Нове Село, Перехрестя, Пушкіно, Руська Долина, Чорний Потік і Шаланки); 3) *Пийтерфолвівська сілька ОТГ* (16 сіл: Ботар, Велика Паладь, Гетиня, Дюла, Затисівка, Неветленфолу, Нове Клиново, Оклі, Оклі Гедь, Пийтерфолво, Тисобикень, Фертешолмаш, Форголань, Холмовець, Чепата та Чорнотисів); 4) *Батівська селищна ОТГ* (сmt. Батьово та 8 сіл: Бадів, Бакош, Баркасово, Батрадь, Горонглаб, Данилівка, Свобода та Серне); 5) *Косоньська сільська ОТГ* (8 сіл: Гетен, Запсонь, Каштаново, Косонь, Мале Попово, Попово, Рафайново та Шом); 6) *Великобийганська сільська ОТГ* (7 сіл: Астей, Велика Бийгань, Гуняді, Гут, Дийда, Мала Бийгань та Мочола); 7) *Великоберезька сільська ОТГ* (5 сіл: Берегуйфалу, Великі Береги, Верхні Ремети, Квасово та Нижні Ремети). Певна частка угорськомовного населення проживає також у *Виноградівській міській ОТГ* (зокрема, у колишньому районному центрі м. Виноградів (13,54% угорськомовних) і *Королівській селищній ОТГ* (зокрема, в селах Гудя (47,97%), Теково (26,65%), Королево (5,15%). Практично немає етнічних угорців лише в одній *Кам'янській сільській ОТГ* сучасного Берегівського району, яка утворена з 8 україномовних сіл колишнього Іршавського району [Зан, 2021b, с. 9].

У новосформатованому Ужгородському районі угорськомовне населення домінує в *Сюртівській сільській ОТГ* (12 сіл: Батфа, Великі Геївці, Галоч, Малі Геївці, Малі Селменці, Паладь-Комарівці, Палло, Ратівці, Руські Геївці, Сюрте, Тийглаш і Часлівці). Подібною до Сюртівської, майже моноетнічною, угорськомовною є *Великодобронська сільська ОТГ*, що об'єднує 5 сіл: Велику Добронь, Демечі, Малу Добронь, Тисаагтелек і Чомонин. Частково угорськомовною в Ужгородському районі є *Чопська міська ОТГ* (м. Чоп і 7 сіл: Есень, Петрівка, Соловка, Соломоново, Тисаашвань, Тисауйфалу та Червоне) та *Холмківська сільська ОТГ* (10 сіл: Ботфалва, Кінчеш, Концово, Коритняни, Минай, Розівка, Сторожниця, Тарнівці, Холмок і Шишлівці). Угорськомовна громада проживає також у містах Тячів (23% угорськомовних) і Мукачево (9,64%), селищах Вишково (45,4%) та Солотвино (24,3%) [Зан, 2021b, с. 11].

Необхідно зазначити, що угорська етнічна меншина є досить успішною у плані політико-партійної структуризації та лобіювання власних групових інтересів на регіональному рівні. Зокрема, на базі Товариства угорської культури Закарпаття (відоме як КМКС; з угор. КМКСЗ – *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség*), яке діє з 1989 року, створена мережа політичної партії "КМКС"–Партія угорців України (17 лютого 2005 року; далі – "КМКС"–ПУУ). Її очолює народний депутат Верховної Ради України VIII скликання Василь Брензович. 24 березня того ж року була зареєстрована Демократична партія угорців України (далі – ДПУУ), головою якої став лідер Демократичної спілки угорців України (далі – ДСУУ) Іштван Гайдош. З грудня 2014 року політичну партію очолює Ласло Зубанич.

Історіографічний аспект. Варто зазначити, що проблематика політичної участі та представництва угорської етнічної громади Закарпаття знайшла висвітлення у працях як зарубіжних, так вітчизняних істориків та політологів. Зокрема, в дисертаційному дослідженні угорського дослідника Андраша Берені "Суспільно-політичне становище та культурний розвиток угорської національної меншини Закарпатської області (1991–2004 рр.)" в рамках третього розділу "Суспільно-політичні процеси в середовищі угорської національної меншини" автор проаналізував участь угорської меншини в суспільно-політичному житті краю в контексті реалізації проекту утворення Угорського автономного територіального округу (далі – УАТО) в межах Берегівського району (1991) та ідеї створення Притисянського району (2000) [Берені, 2007].

У кандидатській дисертації української політологині Наталії Шипки "Угорська національна меншина в Україні як суб'єкт політики" висвітлено еволюцію політичної суб'єктивності угорської національної меншини, зокрема, проаналізовано питання політичної мобілізації громади та ступінь включеності в політичні процеси в Україні [Шипка, 2007]. Вказані аспекти також розкрито в колективній науковій монографії "Угорська національна меншина в Україні: правові засади політичної суб'єктності" [Гетьманчук та ін, 2008].

У колективній монографії "Закарпаття в етнополітичному вимірі" Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України скрупульозно висвітлили результати

участі "КМКС"–ПУУ та ДПУУ в рамках місцевих виборів 2006 року [Панчук та ін., 2008, с. 571–575, 671–673, 675]. Специфіку електоральної поведінки та політичного представництва угорців Закарпаття в контексті аналізу спільних і відмінних рис загальнонаціонального та регіонального рівнів представлено також у колективній монографії цього ж Інституту "Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості" [Панчук та ін., 2011, с. 230–232]. У свою чергу, співробітник Інституту Олексій Ляшенко в окремому розділі "Політична поведінка" в рамках колективної монографії "Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі" прослідковує електоральні аспекти політичної участі угорців Закарпаття у контексті всіх президентських і парламентських циклів незалежної України [Ляшенко, 2023b, с. 211–251].

Зауважимо, що окремою складовою політизації угорської етнічної меншини Закарпаття у монографії "Закарпаття в етнополітичному вимірі" також представлено автономістські проекти УАТО та Притисянського району [Панчук та ін. 2008, с. 586–589]. Зазначимо, що питання "автономістських прагнень" угорців Закарпаття більш детально розкриває в названій колективній монографії "Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі" та власній індивідуальній монографії "Державний устрій України: простір інтеракції національно-громадянського та етнічного" вітчизняний етнополітолог Олексій Ляшенко [Ляшенко, 2023а, с. 162–166; Ляшенко, 2023с, с. 123–130].

Еволюцію парламентського представництва (до виборів 2014 року) та репрезентації представників угорської етнічної меншини в місцевих органах влади (до виборів 2015 року) висвітлив у своїй статті вітчизняний політолог Іван Стряпко [Стряпко, 2015]. Ця проблематика також висвітлена в окремій науковій статті одного з авторів цієї публікації [Остапець, 2016а]. Окремі аспекти парламентського представництва угорців Закарпаття згадано в статті Марини Ларченко [Ларченко, 2017, с. 224–226]. На підставі результатів останніх парламентських (2019) та місцевих (2020) виборів аналізує політичне представництво угорської етнічної громади України один із авторів цього нарису [Зан, 2019; Зан, 2021а; Зан, 2021b; Зан, 2021с].

Проблематику участі етнополітичних партій угорців Закарпаття у політичному процесі України презентує в своїх студіях Олексій Ляшенко [Ляшенко, 2007, с. 175; Ляшенко, 2010, с. 134; Ляшенко, 2023а, с. 263–266]. Дяльність Товариства угорської культури Закарпаття, політичних партій "КМКС"–ПУУ та ДПУУ в рамках парламентських і місцевих електоральних циклів 1994–2012 років проаналізували в своїй статті Андрея Бочкор та Кароліна Дорчі [Bocskor та Darcsi, 2013]. Політизацію громадських організацій угорців Закарпаття до часу створення політичних партій "КМКС"–ПУУ та ДПУУ прослідкувала в своїй монографії "Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність" українська політологиня Лариса Лойко [Лойко, 2005, с. 267–273]. Вітчизняна дослідниця Галина Луцишин дуально відносить "КМКС"–ПУУ та ДПУУ як до типу етнічних партій національних меншин, так і етнічних регіональних партій [Луцишин, 2019, с. 60; Луцишин, 2010, с. 116]. В свою чергу, діалектику національно-культурної та громадсько-політичної діяльності угорських товариств і партій у контексті територіального автономізму окреслила Кристина Червеняк [Червеняк, 2021, с. 127–129].

Автори колективної праці "Угорці й угорська мова на Закарпатті. Закарпаття 1920–2020" констатують, що законами "Про освіту" (2017), "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (2019) та "Про середню освіту" (2020) звужується "обсяг освіти рідною мовою", відтак зменшуються "шанси та можливості виживання нацменшини як спільноти" [Гіреш-Ласлов та ін., 2021, с. 27]. Питання діалектичної взаємодії рідної мови та викладання державної мови для угорців Закарпаття порушив у своїй статті С. Черничко [Черничко, 2018]. Контroversійна етномовна проблематика в рамках українсько-угорських міждержавних взаємовідносин після ухвалення Закону "Про освіту" (2017) також знайшла висвітлення в наукових статтях українського політолога Віталія Коцура [Коцур, 2018] та одного з авторів цієї публікації [Зан, 2018].

Парламентське представництво. Принагідно зауважимо, що в контексті перманентних змін до виборчого законодавства представництво угорської етнічної громади у Верховній Раді України (далі – ВРУ) пройшло таку еволюцію:

1) II скликання (1994–1998 роки) – Михайло Товт (ДСУУ), обраний у Берегівському окрузі № 169 за мажоритарною системою абсолютної більшості;

2) III скликання (1998–2002 роки) – Мікловш Ковач (КМКС), обраний у виборчому окрузі № 72 з центром у м. Берегове (так званий "угорський виборчий округ") за мажоритарною системою відносної більшості;

3) IV скликання (2002–2006 роки) – Іштван Гайдош (ДСУУ), обраний у виборчому окрузі № 72, який зазнав змін через вилучення окремих угорськомовних населених пунктів (мажоритарна система відносної більшості);

4) VII скликання (2012–2014 роки) – Іштван Гайдош (ДСУУ), обраний за пропорційною системою (74-те місце у списку Партії регіонів);

5) VIII скликання (2014–2019 роки) – Василь Брензович (КМКС), обраний за списком партії "Блок Петра Порошенка" (62-ге місце) [Бертолон, 2018, с. 17–20].

На наш погляд, з огляду на позитивний досвід політичної репрезентації компактних угорських громад у країнах Центрально-Східної Європи (Румунія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Сербія) та нівелювання відповідної практики етнополітичного менеджменту в Україні, проблематика парламентського представництва угорців набуває особливої актуальності. Власне на цьому етапі вона й надалі виступає предметом дискусій на рівні взаємовідносин України та Угорщини через безпрецедентне непроходження жодного з трьох кандидатів від політичних сил угорської етнічної громади України у мажоритарних виборчих округах Закарпатської області на парламентських виборах 21 липня 2019 року.

Для прикладу, в Румунії з початку 1990-х років успішно функціонує так звана парламентська модель представництва міноритарних етнічних груп. За результатами останніх парламентських виборів у Румунії 2020 року у верхній палаті парламенту (Сенаті) представлені 9 депутатів від Демократичного Союзу угорців Румунії. У складі нижньої палати (Палаті депутатів) ця ж громадсько-політична сила репрезентована 20 депутатами-угорцями. Парла-

ментська група національних меншин представлена 17 депутатами, лідерами громадсько-політичних організацій [Зан, 2023, с. 573–577].

У Словацькій Республіці численна угорська етнічна громада тривалий період була представлена в Національній Раді через етнополітичні партії (угорська коаліційна партія, "Міст"). Водночас, через розпорошення голосів етнічного угорського електорату серед декількох етнополітичних сил за результатами виборів 2020 та 2023 років уперше з часів незалежності Словацької Республіки угорці не мають представництва в національному парламенті. Поряд із цим, у Національній Раді Словаччини також уперше в політичній історії країни з 2020 року представлені лідери ромської етнічної меншини, які були занесені до списку партійного блоку "Звичайні люди та незалежні особистості" (2020) та партії "Прогресивна Словаччина" (2023) [Габрин, 2020; Габрин, 2023].

У Республіці Словенія дві етнічні громади (угорці та італійці) визнаються "автохтонними меншинами" країни з наданням відповідних колективних прав у контексті реалізації національно-культурної автономії. На територіях громад, де вони проживають, поряд із державною офіційними визнаються також угорська та італійська мови. Так, Конституція Словенії передбачає обов'язкову (по одному представнику) репрезентацію угорської та італійської етнічних громад у Державному Зборах. Таким чином, двоє представників із 90 депутатів національного парламенту Словенії проходять за етнічними квотами [Тищенко, 2012, с. 35].

Національні меншини Республіки Хорватія, які становлять менше 1,5% усіх виборців (тобто всі, крім сербів – Ю. О., М. З.), мають право на спільну квоту в національному парламенті (мінімум 4 депутатські мандати). За попередніх (з 2000 року) каденцій парламенту кількість депутатів від національних меншин становила від 5 до 8 представників. За результатами останніх виборів 2024 року в складі нинішнього хорватського парламенту (Сабору) група від національних меншин становить 8 представників. Угорців Хорватії репрезентує партійно-незалежний політик, IT-інженер Роберт Янковіч із м. Осіек [*Zastupnici nacionalnih manjina ...*, 2024].

У Республіці Сербія офіційно визнаються 24 етнічні громади, які внесені в "Реєстр національних рад національних меншин".

Угорці компактно зосереджені в Автономному краї Воеводина, на кордоні з Угорщиною. За результатами позачергових парламентських виборів 17 грудня 2023 року Альянс воєводинських угорців здобув 64 747 голосів виборців (1,74%) і представлений у національному парламенті (Народній скупщині) 6 депутатами. Як і раніше, лідером цієї групи виступає сербський політик угорського походження із м. Суботиця, доктор права Балінт Пастор [Железнік, 2024, с. 12].

Необхідно констатувати, що на виборах до ВР України у 2019 р. голова "КМКС"–ПУУ, народний депутат Василь Брензович мав найбільші шанси на перемогу в окрузі № 73 з центром у м. Виноградів. За результатами голосування він посів друге місце після депутата Закарпатської обласної ради Владіслава Поляка (фракція "Відродження"), здобувши 16 644 голосів (26,21%) виборців. Голова Закарпатської обласної організації "КМКС"–ПУУ, заступник голови національно-культурного товариства "КМКС" та перший заступник голови Закарпатської обласної ради Йосип Борто набрав 8 939 голосів (12,37%) виборців округу № 68 з центром у м. Ужгород й посів четверте місце серед кандидатів-конкурентів. Член правління ДСУУ, депутат Закарпатської обласної ради (фракція "КМКС"–ПУУ) Мікловш Товт посів третє місце в мажоритарному окрузі № 69 з центром у м. Мукачево, здобувши при цьому 6 949 голосів (11,7%) виборців [Поляк, 2019а].

Аналізуючи причини електоральних невдач для представників угорської громадськості й регіонального політикуму Закарпаття, на наш погляд, варто виділити комплекс об'єктивних та суб'єктивних факторів. Перші пов'язані з інституційно-організаційним забезпеченням виборчого процесу та реаліями соціально-демографічної ситуації в регіоні. В свою чергу, суб'єктивні чинники стосуються особливостей проведення передвиборчої кампанії та електоральною поведінкою закарпатців у день голосування 21 липня 2019 року.

Об'єктивні чинники. Найголовнішим фактором виступає *відсутність так званого "угорського виборчого округу"*, який існував у 1998 та 2002 роках і компактно об'єднував угорську громаду регіону. Загалом ідеться про порушення з боку Центральної виборчої комісії України (далі – ЦВК) чинного нині Закону України

"Про вибори народних депутатів України" (від 17.11.2011) у ст. 18 якого зазначено: "Адміністративно-територіальні одиниці, на території яких компактно проживають окремі національні меншини та які межують між собою, повинні входити до одного виборчого округу" [Про вибори народних депутатів ..., 2011].

Для прикладу, у січні 2012 року "КМКС"–ПУУ звернулася до ЦВК України з проханням урахування інтересів багатотисячної угорської національної меншини Закарпатської області під час визначення меж виборчих округів. Міклош Ковач знову окреслив контури Притисянського району, в якому угорці становили б більшість населення і змогли повноцінно реалізувати свої права. В січні 2012 року питання про "угорський" виборчий округ розглядалося навіть на Парламентській асамблеї Ради Європи, де була прийнята вимога до ЦВК України про те, щоб вона, формуючи виборчі округи, враховувала інтереси меншин. Про створення угорськомовного виборчого округу йшлося й на президентському рівні під час зустрічі прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана з Президентом України Віктором Януковичем у 2012 році. На жаль, позитивних зрушень у цьому аспекті не відбулося. Наприкінці квітня 2012 року ЦВК України оприлюднила список виборчих округів, де очікуваного "угорського" виборчого округу не було. Ужгородський район з м. Ужгород та з м. Чоп становив виборчий округ № 68 (16,1% угорців), угорські села Мукачівського району та північно-східна частина Берегівського району увійшла в 69-й округ (17,8% угорців), до 73-го округу увійшов Виноградівський район, м. Берегове та Берегівський район (33,6% угорців). Прикметно, що навіть у 2002 році за змішаної виборчої системи в одномандатному окрузі № 72 з центром у м. Берегове частка угорців була понад 50% [Остапець, 2016а, с. 395].

Як і під час виборів 2014 року, так і у 2019 році лідер "КМКС"–ПУУ Василь Брензович звертався до ЦВК із цього приводу. Відповідне звернення до суду також не принесло бажаного для угорської громади результату [Фатула, 2019а].

Другою причиною, що об'єктивно зумовила непроходження угорського представника у ВР України, є *відсутність домовленостей угорського політикуму Закарпаття з партією влади "Слуга народу"*. Відомо, що й за відсутності "угорського виборчого округу-

гу" відповідні домовленості щодо занесення у прохідний список угорського представника були в 2012 та 2014 роках. Утім, зрозуміло, що на тлі загострення українсько-угорських дипломатичних стосунків, які породжені реформуванням мовної політики в Україні, будь-які угоди чи домовленості угорської громадськості з офіційним Києвом неможливі через їх власне несприйняття з боку державної влади Угорщини. Відтак Угорщина, використовуючи формат політики "soft power" ("м'якої сили"), диктує порядок денний у середовищі угорськомовного соціально-економічного та громадсько-політичного простору Закарпаття [Мателешко, 2019].

Об'єктивною обставиною, яка теж відіграла вагому роль у поразці кандидатів-угорців, є *перебування за кордоном значної кількості потенційного угорськомовного електорату*. На той час понад три місяці за кордоном перебували близько 20 тис. угорців, понад 10 тис. чол. приїжджали додому виключно на свята й більшість часу перебували за межами Закарпатської області [Сабов, 2019]. Отже, безпосередньо пов'язаною із ззначеним вище фактором трудової міграції стала *загальна низька явка виборців під час голосування*. На Закарпатті вона виявилася найнижчою по Україні й становила 41,16%. У розрізі виборчих округів ситуація була такою: № 68 (центр – Ужгород) – 49,18%; № 69 (Мукачево) – 39,22%; № 73 (Виноградів) – 44,89% [Фатула, 2019b]. Вкрай низькою виявилася явка виборців в окремих угорськомовних населених пунктах: виборчий округ № 68 – Есень (27,18%), Мала Добронь (35,26%), Велика Добронь (35,24%); виборчий округ № 69 – Чомонин (18,59%), Косонь (24,99%), Попово (25,47%); виборчий округ № 73 – Яноші (35,67%), Вари (35,44%), Дийда (36,34%) [Zubánics, 2019].

Суб'єктивні чинники. Варто зазначити, що передвиборча кампанія кандидатів-угорців, як і в минулому, проводилася загалом серед угорськомовного населення. Тому серед причин суб'єктивного плану, на наш погляд, треба назвати насамперед *слабку агітаційну роботу серед українськомовного електорату та ромського населення Виноградівщини, Берегівщини, Мукачівщини та Ужгородщини*. Кандидатами в депутати, зокрема з боку Йосипа Борто, робилися спроби привернути українськомовний сегмент виборців краю. Про це засвідчують українськомовні агітаційні листівки, які

масово опинялися в поштових скриньках, зокрема й автора цих рядків. Агітаційні публікації, адресовані україномовному виборцеві, з'являлися також на сторінках обласних газет "Карпатський об'єктив", "РІО", "Новини Закарпаття". Цьому ж слугували україномовна версія сайту "Kárpáti Igasz Szóm" ("Карпатське слово правди") та двомовний телеканал "21 Ужгород". Утім, цього виявилось недостатньо для залучення україномовного виборця, хоча вагомих підстав для голосування етнічних українців за представників угорської етнічної громади можна виділи чимало. Зокрема, серед них виділяють такі: 1) розчарування виборців як у "старих" парламентських / позапарламентських, так і новітніх партіях брендового типу; 2) регіональний патріотизм (голосування "за своїх"); 3) відсутність політичних скандалів довкола "КМКС"–ПУУ та ДПУУ; 4) активна підтримка з боку Угорщини культурно-освітніх та медичних закладів, малого бізнесу області [Поляк, 2019b]. До цього додамо ще й відомий на західному прикордонні України феномен біпатризму (наявність у багатьох закарпатців (не лише етнічних угорців), крім українського також паспорта громадянина Угорщини).

Одним із випробуваних заходів, спрямованих проти потенційного переможця на одномандатному виборчому окрузі в Україні, є *балотування кандидатів-двійників*. У 2002 році такий метод електоральної інженерії був спрямований проти Мікловша Ковача ("КМКС") й допоміг перемогти Іштвану Гайдошу (ДСУУ). Цього разу кандидат-двійник (з однаковим прізвищем, ім'ям та по батькові! – *Ю. О., М. З.*) був у Василя Івановича Брензовича (1964 р. н.) – Василь Іванович Брензович (1977 р. н.), безробітний із гірського села Люта на Великоберезнянщині [Фатула, 2019b]. В результаті, він набрав 666 голосів (1,04%) виборців [Поляк, 2019a, с. 3].

Напередодні проведення виборів (15 липня) в інформаційному просторі Закарпаття було поширено низку повідомлень про обшуки, які проводилися в осіб, які нібито здійснюють підкуп виборців. Серед них, зокрема, безрезультатні обшуки в с. Дюла Виноградівського району в будинку депутата обласної ради Карла Резеша (фракція "КМКС"–ПУУ) [Фатула, 2019b]. За тиждень до виборів Службою безпеки України було вилучено з продажу № 964 газети "Kárpátalja" ("Закарпаття"), на титульній сторінці якого в угорському триколірі було зображено три виборчі округи з лозунгом

"Talpra, magyar!" ("Угорець, вставай!"), де кандидатами були названі вище лідери угорського політикуму краю. Відкрито справу за ознаками ч. 2 ст. 110 Кримінального кодексу України ("Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України") [В СБУ відкрили провадження ..., 2019]. У світлі сказаного, в середовищі угорської громадськості було констатовано про такий суб'єктивний чинник виборчої кампанії, як *заякування угорськомовних виборців напередодні голосування*.

Зрештою, варто наголосити на тому, що однією з головних причин непроходження кандидатів-угорців, зокрема Василя Брензовича, стали *численні порушення під час виборів, насамперед шляхом підкупу виборців з боку кандидатів-конкурентів* [Durva kampány ..., 2019]. Користувачі соціальних мереж, зокрема "Facebook", розміщували низку компрометуючих матеріалів, які прямо засвідчують про підкуп виборців. Чимало інформації стосується насамперед організованого підвезення до дільниць виборців із середовища ромської етнічної громади, які компактно проживають у таборах на Виноградівщині, Берегівщині, Мукачівщині та Ужгородщині [Фатула, 2019с].

У контексті сучасного парламентського (не)представництва угорської етнічної громади України варто зауважити, що в березні 2024 року Угорщина звернулася до країн Європейського Союзу з публічною заявою, у якій йдеться про "відновлення прав національних меншин угорської громади в Україні на той самий рівень, який був до 2015 року". В документі також вказано, що Угорщину "не влаштовує, що угорська громада не має свого делегата у Верховній Раді" [Угорщина знову вимагає ..., 2024]. Серед так званих "11 вимог Орбана", оприлюднених у кінці червня 2024 року, в останньому, 11-му пункті йдеться про забезпечення "права на представництво в парламенті" [Сидоренко, 2024].

Із початку 1990-х років угорська етнічна громада була представлена в усіх каденціях функціонування Закарпатської обласної ради як представницького органу регіональної влади. Це наочно ілюструють дані табл. 1.

Політичне представництво на регіональному та місцевому рівнях. Після утворення в 2005 році "КМКС"–ПУУ та ДПУУ політична участь угорської етнічної громади Закарпаття стала більш

структурованою, а її політичне представництво більш розширеним. Прикладом може бути успіх цих партій на виборах до обласної та районних рад у 2006 році. Так, "КМКС"–ПУУ отримала 5 мандатів до обласної ради, 7 мандатів до Ужгородської, 11 – до Виноградівської, 4 – до Мукачівської, 27 – до Берегівської районних рад, 3 – до Виноградівської, 2 – до Мукачівської, 4 – до Чопської, 3 – до Тячівської, 8 – до Берегівської міських рад (усього 71 депутатський мандат). ДПУУ отримала 4 мандати до обласної ради, 5 – до Ужгородської, 6 – до Виноградівської, 25 – до Берегівської районних рад, 3 – до Тячівської та 6 – до Берегівської міських рад (усього 45 депутатських мандатів) [Остапець, 2016а, с. 394].

Таблиця 1

**Представництво угорців у депутатському корпусі
Закарпатської обласної ради**

Скликання	Термін скликання	Загальна кількість депутатів	Кількість депутатів-угорців та членів фракцій громадських організацій / політичних партій
I скликання	квітень 1992 – травень 1994 рр.	60	11
II скликання	липень 1994 – квітень 1998 рр.	60	9
III скликання	квітень 1998 – квітень 2002 рр.	75	4
IV скликання	квітень 2002 – квітень 2006 рр.	85	4 (ТУКЗ) і 3 (ДСУУ)
V скликання	квітень 2006 – листопад 2010 рр.	70	5 ("КМКС"–ПУУ) і 4 (ДПУУ)
VI скликання	листопад 2010 – грудень 2015 рр.	108	3 ("КМКС"–ПУУ) і 4 (ДПУУ)
VII скликання	грудень 2015 – грудень 2020 рр.	64	8 (спільна фракція "КМКС–ПУУ" та ДПУУ)
VIII скликання	грудень 2020 –	64	8 ("КМКС"–ПУУ)

[Гіреш-Ласлов та ін. 2021, с. 106]

На місцевих виборах 2010 року у містах обласного підпорядкування та у районних радах дві угорські партії отримали загалом 82 депутатські мандати (ДПУУ – 49, а "КМКС" ПУУ – 33 мандати). У міських та в сільських депутатських корпусах ДПУУ має 523, а "КМКС" ПУУ 235 депутатів [Остапець, 2016а, с. 395].

Окремо слід зупинитися на електоральних процесах в угорській національній меншині на місцевих виборах 2015 року. Йдеться про те, що 5 вересня 2015 р. у м. Берегове відбулася спільна конференція партійних організацій ДПУУ та "КМКС"–ПУУ, на якій затверджено підписану керівниками політичних сил Угоду про співпрацю на виборах до місцевих рад 2015 року. Було домовлено, що в Закарпатську обласну раду буде сформовано один партійний список від "ТУКЗ"–ПУУ, до якого 50 / 50 ввійдуть і представники ДПУУ. У територіальні громади нижчого рівня – районні та міські – відбиратимуть кандидатів, котрі мають вищий рейтинг. Рішення про співпрацю на виборах, яке було прийнято вперше за історію незалежної України, мало свої позитивні результати. До Закарпатської обласної ради "ТУКЗ"–ПУУ набрала 9, 44% голосів виборців і 8 депутатських мандатів. Крім того, "ТУКЗ"–ПУУ отримала депутатські мандати у таких радах: Березівська районна – 12 мандатів, Виноградівська районна – 7, Мукачівська районна – 4, Ужгородська районна – 8, Чопська міська – 7, Хустська міська – 3, Ужгородська міська – 2, Мукачівська міська – 3. ДПУУ мала таку кількість депутатів: Березівська районна – 7, Виноградівська районна – 4, Чопська міська – 12 [Остапець, 2016б, с. 348–349].

Акцентуючи увагу на останніх місцевих виборах, зауважимо, що вже напередодні електоральної кампанії (27 серпня 2020 року) на рівні керівництва "КМКС"–ПУУ було прийнято рішення відійти від формування спільного списку кандидатів із представників обидвох фактично регіональних партій угорської громади, як це було під час виборів 2015 року. Задля "здобуття якомога більшої кількості депутатських місць там, де обидві угорські партії мають шанс пройти, вони повинні йти на вибори паралельно, щоб збільшити кількість голосів, відтак співпрацювати мають майбутні депутатські фракції" [*Заява ТУКЗ–КМКС ...*, 2020]. Водночас

керівництво "КМКС"–ПУУ також констатувало, що в тих територіальних громадах, "де частка угорців невелика, слід створити спільний список, щоб мати можливість досягнути 5-відсоткового порога" [*Заява ТУКЗ–КМКС ...*, 2020]. Втім, у перспективі цього так і не було зроблено. У відповідь ДПУУ в особі її очільника Ласло Зубанича прикро відреагувала на таку перспективу, згадуючи про результати успішної співпраці під час попередніх місцевих виборів. На засіданні керівництва ДПУУ 29 серпня було вирішено сформувати партійні списки лише до Берегівської та Ужгородської районних рад, кандидатів від партії до Ужгородської, Чопської, Берегівської, Тячівської, Вилоцької та Пийтерфолвівської територіальних громад. Ласло Зубанич зауважив, зокрема, й про пропозиції співпраці від 3 політичних партій, що надійшли до ДПУУ. Згодом відповідний меморандум про співпрацю ДПУУ уклала саме з партією влади "Слуга народу", що ще більше поглибило ідейні розбіжності з "КМКС"–ПУУ. Також вирішено не формувати список партії до Закарпатської обласної ради, оскільки більші шанси має "КМКС"–ПУУ, натомість зосередитися на роботі в районах і об'єднаних територіальних громадах регіону [Zubánics, 2020].

"КМКС"–ПУУ сформувала власні списки кандидатів у депутати до Закарпатської обласної ради; Ужгородської, Берегівської, Мукачівської та Хустської районних рад; Ужгородської, Берегівської, Мукачівської, Хустської, Чопської, Виноградівської та Тячівської міських рад; Батівської, Вилоцької, Королівської, Вишківської та Солотвинської селищних рад; Холмківської, Баранинської, Сюртівської, Великодобронської, Косонської, Великоберезької, Великолучківської та Пийтерфолвівської сільських рад; кандидатів від партії на посади голів об'єднаних територіальних громад, де компактно представлене угорськомовне населення.

Серед кандидатів у депутати місцевих рад від "КМКС"–ПУУ велику частку становили працівники закладів освіти та культури, підприємці, представники влади в органах місцевого самоврядування, журналісти тощо. Соціальна база кандидатів у депутати місцевих рад від ДПУУ дещо подібна, за винятком представників місцевої влади. В основному – це також освітяни, науковці,

працівники освіти та культури, спорту, приватні підприємці, юристи [Семенюк, 2020].

Треба зазначити, що серед кандидатів від обох партій були присутні також репрезентанти неугорської етнічності, переважно українці. Цим самим коло електоральних симпатиків "КМКС"–ПУУ та ДПУУ дещо розширилося. Для прикладу, до Ужгородської районної та міської рад були висунуті кандидатури 3 представників україномовного видання "Карпатський об'єктив": головного редактора Олега Сембера, випускового редактора Руслана Фатули та розповсюджувачку видання Вікторію Мавроматі. До списків кандидатів у депутати до Ужгородської міської ради у територіальному виборчому окрузі (далі – ТВО) № 4 був також занесений журналіст цього видання, старший викладач факультету історії та міжнародних відносин УжНУ Юрій Копинець [*Територіальні виборчі списки ...*, 2020]. Водночас прохідні місця у списках були фактично "запатентовані" за партійними функціонерами з досвідом, які, зрештою, й пройшли до місцевих рад за результатами голосування.

Варто зауважити, що, на відміну від парламентських виборів 2019 року, *агітаційна кампанія* набула значно більших масштабів, насамперед з боку "КМКС"–ПУУ. Про це, зокрема, свідчить розповсюдження білбордів і спецвипуску інформаційного тижневика Закарпаття "Карпатський об'єктив" у населених пунктах області, де практично немає угорськомовних жителів.

Позицію обох партій у формі політичної реклами висвітлювали, зокрема, обласні газети "РІО" та "Новини Закарпаття". Для прикладу, багаторічний редактор газети "РІО" Петро Гойс у статусі кандидата в депутати до Ужгородської міської ради від ДПУУ презентував її слоганом "Партія порядних закарпатців". Він закликав закарпатців не віддавали свої голоси за загальноукраїнські партії, "за якими стоять грошові мішки". Зупинивши свій вибір на суто "закарпатських політичних проектах" ("Команда Андрія Балоги", "Рідне Закарпаття", "КМКС"–ПУУ та ДПУУ), віддав перевагу саме останній. Аргументом проти "Команди Андрія Балоги" Петро Гойс визначив її виключно родинно-клановий формат, проти "Рідного Закарпаття" – меркантильний

інтерес угруповання місцевого олігархату. "КМКС"–ПУУ було розкритиковано за її "сумнівне", "іноземне фінансування", а головним аргументом за ДПУУ стало те, що жоден із членів цієї політичної сили "ніколи не був пов'язаний у політичних чи кримінальних скандалах" [Гойс, 2020].

Більш активно до політичної реклами були долучені угорськомовна та україномовна версія сайту "Kárpáti Igazs Szó" ("Карпатське слово правди"), газета "Карпатської об'єктив", двомовні теле- та YouTube-канали "Tv 21 Ungvár" ("21 Ужгород"), його ж версія у соціальній мережі "Facebook". Стосовно останньої, то її "закарпатський сегмент" напередодні голосування бурхливо наповнювався двомовними сторінками окремих кандидатів як від "КМКС"–ПУУ, так і ДПУУ.

Необхідно також зазначити, що передвиборча кампанія в провокаційному форматі для "КМКС"–ПУУ фактично розпочалася вже навесні, коли низка регіональних інтернет-видань поширили інформацію про фінансові махінації Василя Брензовича з коштами угорських благодійних фондів. Поширювалися чутки про втрату ним довіри серед угорської громадськості Закарпаття та можливе обрання нового голови політичної партії. Серед кандидатів називалися прізвища заступника голови Закарпатської обласної ради Йосипа Борто та керівника молодіжної структури громадської організації "Товариство угорської культури Закарпаття – КМКС" Іштвана Добші [Незважаючи на епідемію ..., 2020]. Незважаючи на це, 19 вересня 2020 року в м. Берегове Василя Брензовича знову було обрано головою політичної сили на наступні 3 роки. На цьому ж зібранні лідер "КМКС"–ПУУ заявив про підтримку діючого Берегівського міського голови Золтана Баб'яка і депутатів Закарпатської обласної ради Чабу Пейтера та Карла Резеша [Василь Брензович очолюватиме ..., 2020].

Таблиця 2

Депутати Закарпатської обласної ради від "КМКС"–ПУУ

Прізвище, ім'я, по батькові, дата народження депутата	Відомості про обраного депутата	Кількість голосів	% від квоти	Виборчий округ
Брензович Василь Іванович (25.04.1964)	Освіта вища. Член "КМКС" ПУУ. Науково-дослідний інститут ім. Тиводара Легоцького Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ, доцент, старший науковий співробітник. Місце проживання: с. Запсонь, Берегівський р-н, Закарпатська обл.			ЄБВО
Пейтер Чаба Алайшович (03.07.1966)	Освіта вища. Безпартійний. "Пейтер Чаба", приватний підприємець. Місце проживання: м. Берегове, Закарпатська обл.	1 675	28,92	ЄБВО
Петей Юдіта Оттовна (31.03.1963)	Освіта вища. Безпартійна. ТзОВ "Карпат-Пак", директор. Місце проживання: с. Фанчиково, Берегівський р-н, Закарпатська обл.	1 777	30,69	1
Орос Ільдико Імріївна (19.03.1960)	Освіта вища. Безпартійна. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, президент. Місце проживання: м. Берегове, Закарпатська обл.	2 562	44,24	1

Продовження табл. 2

Борто Йосип Йосипович (26.01.1958)	Освіта вища. Член "КМКС"–ПУУ. Закарпатська обласна рада, перший заступник голови. Місце проживання: с. Шаланки, Берегівський р-н, Закарпатська обл.	3 126	53,98	1
Біров Єлизавета Іванівна (02.09.1959)	Освіта вища. Безпартійна. Комунальне некомерційне підприємство "Обласна дитяча лікарня", заступниця директора. Місце проживання: с. Дерцен, Мукачівський р-н, Закарпатська обл.	206	3,55	ЄБВО
Гулачі Гейза Людвигович (24.02.1957)	Освіта вища. Член "КМКС"–ПУУ. Благодійний фонд "КМКС", директор. Місце проживання: м. Мукачево, Закарпатська обл.	564	9,74	ЄБВО
Балог Лівія Іванівна (01.01.1978)	Освіта вища. Член "КМКС"–ПУУ. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, викладачка. Місце проживання: м. Чоп, Ужгородський р-н, Закарпатська обл.	1 429	24,68	5

[Місцеві вибори, 2020]

Закарпатська обласна рада. За наслідками голосування на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року "КМКС"–ПУУ здобула 39 049 голосів виборців, отримавши 8 депутатських мандатів у Закарпатській обласній раді (див. табл. 1). Керівництво політичної сили висловило власне задоволення від такого результату, адже "КМКС"–ПУУ посіла четверту сходинку після політичних партій "Слуга народу" (59 845 голосів; 12 депутатів), "Рідне Закарпаття" (58 783 голоси; 11 депутатів) та ВО "Батьківщина" (42 432 голоси; 8 депутатів) [*Місцеві вибори ...*, 2020].

Зауважимо, що політичні сили, які, на відміну від "КМКС"–ПУУ, проводили досить активну виборчу кампанію, виявилися менш успішними. Зокрема, "Команда Андрія Балоги" набрала 36 583 голоси (7 депутатів). По 6 депутатів делегували "Європейська солідарність" (30 407 голосів), "За майбутнє" (30 214 голосів) та "Опозиційна платформа – За життя" (26 980 голосів) [*Місцеві вибори ...*, 2020].

Районні ради. Як і очікувалося, у новоствореному внаслідок адміністративної реформи форматі Берегівського району обидві політичні сили угорців України здобули високий мандат довіри з боку виборців (див. табл. 2). Набравши 18 926 голосів, "КМКС"–ПУУ стала лідером виборчих перегонів у районі та делегувала до Берегівської районної ради 15 представників, серед яких 4 є членами політичної партії. ДПУУ здобула електоральні симпатії від 2 886 виборців (3 депутатські мандати; з них – 1 член партії). Отже, дві політичні партії угорців репрезентують 42,85% від усього депутатського складу районної ради (42 депутати). Відтак закономірним стало обрання головою представника "КМКС"–ПУУ Карла Резеша на першій сесії Берегівської районної ради 8 грудня. За нього віддали свій голос 31 депутат, а Віталій Любка (перший кандидат до ради від партії "Рідне Закарпаття") набрав лише 8 голосів з-серед присутніх депутатів [*Перша сесія ...*, 2020].

Таблиця 3

Партійна структуризація Березівської районної ради

№	Назва політичної партії, місцева організація якої висунула кандидатів у депутати	Кількість голосів, поданих за місцеву організацію політичної партії	Кількість отриманих депутатських мандатів	% від загального складу ради
1.	"КМКС"–ПУУ	18 926	15	35,71
2.	"Рідне Закарпаття"	12 248	10	23,81
3.	"Слуга народу"	7 301	7	16,67
4.	"Команда Андрія Балоги"	3 361	4	9,52
5.	ДПУУ	2 886	3	7,14
6.	"За майбутнє"	2 786	3	7,14
7.	"Європейська солідарність"	2 587	0	
8.	ВО "Батьківщина"	1 968	0	
9.	"Опозиційна платформа – За життя"	1 951	0	

[Місцеві вибори ..., 2020]

В Ужгородську районну раду "КМКС"–ПУУ делегувала 6 депутатів (з них лише 1 є членом партії). Подібно до результатів голосування до Закарпатської обласної ради, партія зайняла 4-ту сходинку після політичних партій "Слуга народу", "Рідне Закарпаття" та ВО "Батьківщина". Водночас ДПУУ набрала 1 943 голоси й посіла останню сходинку серед 10 політичних сил, не пройшовши до ради (див. табл. 3). Таким чином, "КМКС"–ПУУ в Ужгородській районній раді репрезентує близько 15% депутатського складу [Місцеві вибори ..., 2020].

Таблиця 4

Партійна структуризація Ужгородської районної ради

№	Назва політичної партії, місцева організація якої висунула кандидатів у депутати	Кількість голосів, поданих за місцеву організацію політичної партії	Кількість отриманих депутатських мандатів	% від загального складу ради
1.	"Слуга народу"	15 960	8	19,05
2.	"Рідне Закарпаття"	12 593	7	16,67
3.	ВО "Батьківщина"	11 745	6	14,29
4.	"КМКС"–ПУУ	11 196	6	14,29
5.	"Європейська солідарність"	8 469	5	11,90
6.	"За майбутнє"	7 920	4	9,52
7.	"Опозиційна платформа – За життя"	5 488	3	7,14
8.	"Команда Андрія Балоги"	4 592	3	7,14
9.	"Разом сила"	2 742		
10.	ДПУУ	1 943		

[Місцеві вибори ..., 2020]

До Мукачівської та Хустської районних рад "КМКС"–ПУУ не пройшла, набравши, відповідно, 3 460 та 2 025 голосів виборців у цих районах [Місцеві вибори ..., 2020]. Через найменшу репрезентацію угорців у етнонаціональній структурі Тячівщини та Рахівщини списки до Тячівської та Рахівської районних рад взагалі не формувалися.

Міські ради. Попри значну кількість угорців та симпатиків регіональних партій угорської громади в обласному центрі "КМКС"–ПУУ посіла лише 9-ту позицію серед 25 політичних сил у рейтингу виборчих преференцій жителів м. Ужгорода (1 430 голосів). ДПУУ опинилася на 20-му місці (362 голоси виборців) [Місцеві вибори ..., 2020].

На невдалому тлі обласного центру реальним успіхом угорсько-мовних політиків стали результати голосування у м. Чоп. "КМКС"–ПУУ тут посіла 1-ше місце, набравши 1 182 голоси виборців (6 мандатів). ДПУУ посіла 3-тє місце й здобула 443 голоси (3 мандати) мешканців Чопа. Отже, обидві партії репрезентують близько 35% складу Чопської міської ради. Прикметно, що найбільшу кількість голосів тут набрала відома угорсько-мовна громадська діячка, колишня голова фракції "КМКС"–ПУУ в Ужгородській районній раді Лівія Балог (115 голосів / 47,71% від квоти), яка також пройшла до Закарпатської обласної ради [Місцеві вибори ..., 2020].

Обидві угорсько-мовні політичні сили прогнозовано стали лідерами виборчих перегонів до Берегівської міської ради. "КМКС"–ПУУ здобула 5 134 голоси виборців (13 мандатів), а ДПУУ – 2 799 голосів (8 мандатів). Разом вони репрезентують 61,77% депутатського копусу м. Берегове. Третю позицію після політичних партій "Рідне Закарпаття" та "Слуга народу" посіла "КМКС"–ПУУ за результатами голосування до Виноградівської міської ради. Партія здобула 1 197 голосів виноградівців і делегувала 3 представники (8,82%) до депутатського корпусу колишнього районного центру [Місцеві вибори ..., 2020].

Таблиця 5

**Представництво "КМКС"–ПУУ у міських радах
Закарпатської області**

№	Назва міської ради	Кількість голосів, поданих за місцеву організацію політичної партії	Кількість отриманих депутатських мандатів	% від загального складу ради
Берегівський район				
1.	Берегівська	5 134	13	38,24
2.	Виноградівська	1 197	3	8,82
Ужгородський район				
3.	Чопська	1 182	6	23,08
Мукачівський район				
4.	Мукачівська	1 719	3	7,89
Тячівський район				
5.	Тячівська	256	2	7,69

[Місцеві вибори ..., 2020]

"КМКС"–ПУУ посіла останню – восьму позицію політичних сил, які пройшли до Мукачівської міської ради. 1 719 голосів мукачівців гарантували представництво 3 угорськомовним представникам серед 38-членного депутатського корпусу м. Мукачева (7,89%). За результатами голосування до Тячівської міської ради "КМКС"–ПУУ здобула 256 голосів виборців. Це також остання, шоста позиція у списку партій, які пройшли до місцевої ради. Таким чином, серед 26 депутатів 2 (7,69%) представлені цією політичною силою. Незважаючи на партійні амбіції щодо представництва у Хустській міській раді, "КМКС"–ПУУ не змогла до неї потрапити (444 голосів виборців) [*Місцеві вибори ...*, 2020].

Результати місцевих виборів угорських партій, порівняно з іншими партійними структурами, подано в табл. 6.

Таблиця 6

Результати виборів до обласної, районних, міських, селищних і сільських рад Закарпатської області (кількість мандатів)

Назва партії	Закарпатська обласна рада	Міські ради	Районні ради	Селищні ради	Сільські ради	Разом
"Рідне Закарпаття"	12	64	51	82	138	347 (19,0%)
"Слуга народу"	11	49	47	57	112	276 (15,1%)
"Команда Андрія Балоги"	7	31	30	36	84	188 (10,3%)
ВО "Батьківщина"	8	36	28	31	58	161 (8,8%)
"За майбутнє"	6	30	19	28	42	125 (6,8%)
"КМКС"–ПУУ	8	27	15	23	51	124 (6,7%)
"Опозиційна платформа – За життя"	6	23	18	26	43	116 (6,3%)
"Європейська солідарність"	6	17	17	10	18	68 (3,7%)
ДПУУ	–	8	3	3	6	20 (1,0%)
Самовисування	–	5	4	97	236	342 (18,8%)
Разом	64	290	232	393	788	1767

[Остапеч та Копинець, 2021, с. 29]

Станом на 25 листопада ЦВК зареєструвала в Закарпатській області до рад усіх рівнів 1767 депутатів. За нашими підрахунками (Ю. О.), найбільшу кількість депутатських мандатів отримала нова регіональна партія "Рідне Закарпаття" (347 мандатів). Успішною була виборча кампанія і для іншої нової регіональної партії "Команда Андрія Балоги" (188 мандатів). Майже у шість разів більше депутатських мандатів отримала "КМКС"–ПУУ порівняно зі своїм конкурентом у боротьбі за голоси угорської національної меншини – ДПУУ (20 мандатів) [Остапець та Копинець, 2021, с. 29].

Варто наголосити, що вперше з часів партійної структуризації угорськомовний сегмент закарпатського політикуму "не вписався" у формат коаліції в Закарпатській обласній раді. До цього призвели як дії окремих публічних осіб, так і відверті провокації, які в черговий раз підвищили рівень етнополітичної конфліктності в регіоні. Зокрема, під час візиту на Закарпаття тодішній державний секретар Угорщини з питань національної політики Янош Арпад Потапі агітував за "КМКС"–ПУУ. В день голосування через соціальну мережу "Facebook" була поширена інформація міністра закордонних справ Угорщини Петера Сіярто, який констатував, що "було б погано, якби угорці залишилися без представництва на рівні області", і вказував на єдину угорську партію, яка балотувалася до Закарпатської обласної ради. Також ішлося про підтримку кандидата на міського голову Золтана Баб'яка. Ці твердження МЗС України трактувало як "пряме втручання у внутрішні справи України" [Копинець, 2020]. Відтак вже 26 жовтня 2020 року Міністерство юстиції України заборонило в'їзд до України Яношу Арпаду Потапі та уповноваженому міністра, відповідальному за розвиток співпраці Саболч-Сатмар-Березької області та Закарпатської області, а також координацію програми розвитку дитячих навчальних закладів Карпатського регіону Іштвану Грежі, який також відзначився агітаційними меседжами за "КМКС"–ПУУ.

Уже через місяць розпочалася серія провакацій проти угорців Закарпаття. Зокрема, 29 листопада 2020 р. на You Tube з'явилося відео, в якому чоловік із закритим обличчям маскою біля вказівного знаку м. Берегове закликав угорців відмовитися від

автономних прагнень та погрожував етнічними чистками. Вже наступного дня зранку СБУ провела обшуки в будинку Василя Брензовича, офісах громадської організації "Товариство угорської культури Закарпаття – КМКС" та Благодійного фонду Закарпатського центру економічного розвитку ім. Егана Еде, будівлі Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ. Прикметно, що ці акції "збігся" з попередніми консультаціями щодо обрання керівництва Закарпатської обласної ради, які ініціювали місцеві лідери партії "Слуга народу". Цей негатив доповнило поширення в мережі Інтернет відео, де депутати Сюртівської сільської ради виконували угорський гімн 21 листопада. СБУ також розпочала слідство щодо цієї справи.

У подібних умовах формування громадської думки щодо угорського соціуму та політикуму краю на першому засіданні Закарпатської обласної ради 7 грудня представники "КМКС"–ПУУ, за винятком Василя Брензовича, який виїхав до Угорщини, демонстративно залишили обласну раду. В багатьох ЗМІ цей вчинок депутатів-угорців на знак протесту проти дій окреслили "демаршем" фракції "КМКС"–ПУУ. При цьому заступник голови "Товариства угорської культури Закарпаття – КМКС" Йосип Борто застеріг про те, що це одноразова акція й надалі фракція займе конструктивну позицію, представляючи інтереси своїх виборців [Фатула, 2020]. Водночас серія провокативних акцій проти угорців Закарпаття набула свого продовження в ніч із 13 на 14 грудня, коли на стіні Пийтерфолвівської сільської ради було зафіксовано надписи зі словами: "Закарпаття – це Україна. Ми за вами прийдемо. Правий сектор".

Етномовні проблеми. Ухвалення 5 вересня 2017 року Верховною Радою України нового Закону України "Про освіту" започаткувало бурхливу дискусію як в українському суспільстві, так і поза межами України. Найбільш чутливою виявилася ст. 7, яка регламентує мовний дизайн освітньо-виховного процесу [Про освіту, 2017]. З різкою критикою нового законодавства через порушення мовних прав національних меншин, які зафіксовані в Конституції та міжнародних зобов'язаннях України, виступили такі держави, як РФ, Греція, Польща, Болгарія, Молдова та

Румунія. Однак найбільшим критиком виступила сусідня Угорщина, яка вже на кінець вересня 2017 року через Міністерство закордонних справ (міністр Петер Сіярто) заявила про блокування всіх кроків України в напрямі євроінтеграції.

Необхідно зауважити, що угорська мова належить до фіно-угорської гілки уральської мовної сім'ї. Порівняно зі слов'янськими мовами (російською, білоруською і словацькою), доволі включеними до регіонального мультикультурного середовища носіями румунської та ромської мовно-культурних ідентичностей Закарпаття, представники угорської меншини презентують доволі самобутній менталітет, стереотипи етнічної поведінки, конфесійну ідентичність, політичну культуру, які об'єктивним чином гальмують їхню інтеграцію в український соціум. Більша частина угорськомовного населення Закарпаття утворює своєрідні анклавні, які живуть у практично рідномовному просторі, орієнтуються виключно на інтереси та цінності своєї громади, етнічної групи, угорської нації загалом. Ще за часів Радянського Союзу в Закарпатській області функціонували загальноосвітні школи з угорською мовою навчання. Фактично мовно-освітня політика в незалежній Україні продовжила континуїтет цієї радянської традиції "вирішення національного питання". Поряд із цим, якщо російську мову угорці опановували в СРСР краще, то українська мова виявляється більш складною для засвоєння середньостатистичного представника цієї меншини. Це засвідчує практика повсякденного спілкування в інтернетнічному середовищі Закарпаття.

Досить низьким є рівень володіння державною мовою у сільській місцевості Закарпаття, де компактно проживають угорці. Це вже декілька років поспіль засвідчили результати зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО), який необхідний для вступу до вищих навчальних закладів України. Через однотипні стандарти для всіх випускників шкіл зазвичай понад 60% угорськомовних учнів не складають тестування з української мови. Таким чином, із кожним роком збільшується й відтік учнівської та студентської молоді для здобуття освіти, а згодом і працевлаштування за кордоном, зокрема в Угорщині.

Опитані нами (М. З.) у листопаді та грудні 2017 року представники угорськокомовної громадськості краю, зокрема викладачі Ужгородського національного університету (далі – *УжНУ*), справедливо констатували про безпосередні причини слабкої включеності в україномовний освітньо-культурний простір, які пов'язують з байдужістю державних освітніх інституцій. Насамперед, серед проблем угорськокомовні експерти називають: 1) відсутність фахового кадрового потенціалу; 2) відсутність освітніх програм і методичних рекомендацій, які би адекватно, з урахуванням особливостей угорської мови, сприяли вивченню державної мови угорськокомовними учнями. До цього часу для угорців, як і для представників інших національних меншин, централізовано перекладали тільки однотипні підручники для загальноосвітніх шкіл України. Здебільшого їх не вистачало. Водночас системно українсько-угорською білінгвальною шкільною методикою, за винятком деяких наукових проєктів Центру гунгарології Ужгородського національного університету, практично в Україні не опікувалися [Зан, 2018, с. 63].

Принагідно зазначимо, що з 2018–19 навчального року на філологічному факультеті УжНУ започатковано підготовку фахівців за освітньою програмою "Українська мова і література в закладах загальної середньої освіти з викладанням мовами національних меншин". Ідеться про вчителів української мови та літератури для шкіл із угорською та румунською мовами навчання. Отже, студенти, крім методики викладання української мови, опановують практичний курс угорської / румунської мови та етнокультурні особливості угорського / румунського етносу. Безперечно, що, враховуючи поліетнічність закарпатського регіону, подібну ініціативу варто було запроваджувати принаймні два десятиліття тому, а не після міждержавного скандалу через ст. 7 "Мова освіти" нового Закону України.

На наш погляд, уже з перших років незалежності Україна репрезентує ліберальну модель здобуття освіти для представників національних меншин. Порівняно з найближчими сусідами – державами Центрально-Східної Європи – вона забезпечила фактично весь цикл освітньо-виховного процесу рідною мовою: від дитячого

садка до завершення середньої освіти та можливості здобути вищу освіту. До прикладу, в м. Берегове з 1996 року діє Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, а з 2008–09 навчального року в Ужгородському національному університеті відповідно до міждержавної угоди розпочав роботу гуманітарно-природничий факультет з угорською мовою навчання (нині має назву "українсько-угорський навчально-науковий інститут" – Ю. О., М. З.).

Ліберальна модель освіти для представників національних меншин упроваджувалася на найвищому інституційному рівні етнополітики держави через імплементацію норм прийнятого в 1990-х роках законодавства. Зокрема, в Законі України "Про національні меншини в Україні" від 25 червня 1992 року закріплювалися права національних меншин (груп "громадян України, які не є українцями за національністю" – ст. 3) на широку національно-культурну автономію (ст. 6). Згідно з Законом держава гарантувала заходи "для підготовки педагогічних, культурно-просвітницьких та інших національних кадрів через мережу навчальних закладів" (ст. 7) [Про національні меншини, 1992]. Відповідно до ст. 11 Закону України "Про загальну середню освіту" від 13 травня 1999 року загальноосвітні школи мають створюватися "з урахуванням соціально-економічної та демографічної ситуації, а також відповідно до культурно-освітніх, соціально-економічних, національних і мовних потреб територіальної громади та/або суспільства" [Про загальну середню освіту, 1999].

Ухвалений з порушеннями норм регламенту 5 червня 2012 року й скасований парламентом у лютому 2014 року Закон України "Про засади державної мовної політики" у ст. 20 "Мова освіти" передбачив забезпечення права здобуття освіти, крім державної української, 18 регіональними мовами або мовами меншин через широку "мережу дошкільних дитячих установ, загальних середніх, позашкільних, професійно-технічних і вищих державних і комунальних навчальних закладів" [Про засади державної мовної політики, 2012].

На жаль, законопроекти в етнополітичній сфері України приймаються без належного попереднього обговорення з громадськістю, врахування запитів представників національних меншин і

вироблення конструктивної й виваженої позиції у спірних питаннях. У 2012 році це стосувалося ухвалення скандального Закону України "Про засади державної мовної політики" [Про засади державної мовної політики, 2012], а в 2017 році – Закону "Про освіту" [Про освіту, 2017]. Якщо тоді на вищому законодавчому рівні знехтували інтересами домінуючого українського населення країни, то зараз, без належних підготовчих заходів, нівелювали позицію компактних національних меншин, зокрема угорської громади Закарпаття.

Наголосимо, що тривале зволікання із узгодженням українського законодавства з європейськими нормами сформувало, фактично, автономне співіснування держави та громадянського суспільства. У випадку з угорською громадою Закарпаття – це призвело до створення й функціонування майже самоврядної угорськомовної системи виховання та освіти від дитячого садка до університету, угорськомовних засобів масової інформації, мережі понад десятка громадських організацій з обласним статусом, двох політичних партій угорців України, а зрештою – й до виникнення феномену біпатризму, який репрезентований десятками тисяч угорськомовних закарпатців.

Як відомо, угорців Закарпаття активно підтримує Угорщина, реалізуючи різноманітні проекти соціально-економічного та соціогуманітарного плану. Як наслідок, за часи незалежності України сформувалася власна етнічна еліта, лідери, які формують громадську думку переважної частини угорськомовного населення Закарпаття. Маючи надійну підтримку Угорщини, угорська громадськість прагне надалі зберігати вигідне status quo, а не формувати modus vivendi з новаторськими реформами постмайданної влади. Саме тому напередодні й після ухвалення нового Закону "Про освіту" та навіть після оприлюднення висновку Венеційської комісії щодо регулювання використання мов у Законі (8 грудня 2017 року) угорські громадські організації заявили про звуження мовно-освітніх прав меншини [*Позиція організацій угорців ...*, 2017].

Угорська громадськість Закарпаття та державні інституції з залученням наукових експертів, які майже не ознайомлені зі специфікою регіону, надалі відстоюють різновекторні позиції в

реформуванні освітньої галузі. Про це наочно засвідчило виїзне засідання Експертної ради Міністерства культури України з питань етнополітики в м. Берегове 19 грудня 2017 року, на якому дискусії перейшли у звинувачення та образи [Фатула, 2017].

Позиція влади, зокрема Міністерства освіти та науки України, зводилася до наступного: 1) закон не суперечить законодавству та міжнародним зобов'язанням України (досить дискусійне питання – Ю. О., М. З.); 2) необхідно виправити низькі результати ЗНО з української мови серед угорськомовних випускників; 3) ухвалений закон є рамковим і потребує деталізації в підзаконних актах, до розробки яких вже залучаються представники національних меншин [Тужанський, 2017].

На наш погляд, досить алогічним є факт, коли більш як через три місяці (! – Ю. О., М. З.) після ухвалення Закону "Про освіту" Міністерство освіти і науки заявляє про перспективи впровадження трьох моделей навчання для національних меншин. Перша – білінгвальна з 1-го по 12-ий клас для представників корінних народів (до прикладу, українсько-кримськотатарська). Друга – для представників національних меншин, які репрезентують держави Європейського Союзу. В рамках цієї моделі – варіант А – для слов'яномовних меншин (навчання рідною мовою у дитсадку та початковій школи, а з 5 класу – поступове збільшення кількості предметів українською мовою; стосується поляків, словаків, болгар). Варіант Б – для представників неслов'яномовних меншин (румунів та угорців). Він передбачає більш поступовий перехід на викладання предметів українською мовою у старших класах. Третя модель розрахована для росіян та білорусів (перехід виключно на українську мову з 5-го класу) [*Міносвіти розробило ...*, 2017]. Щодо окресленої ідеї профільного Міністерства, яка мала б бути зафіксованою у новому Законі України "Про загальну середню освіту", виникали принаймні три запитання: 1) Чому про ці моделі не інформували громадськість національних меншин на етапі попереднього обговорення законопроекту? 2) Що саме означає поступовий перехід на викладання українською у старших класах для румуномовних та угорськомовних учнів (який відсоток предметів; про які конкретно предмети йдеться)? 3) Як

названі зміни відобразяться на кадровому забезпеченні шкіл з мовами викладання національних меншин?

Таким чином, найбільша проблема полягає у відсутності належної методики викладання української мови як іноземної для шкіл з угорською мовою навчання. Діти, насамперед ідеться про сільську місцевість, перебувають у практично стовідсотковому угорськомовному середовищі: з батьками, рідними, близькими спілкуються виключно угорською, дитячі садки – угорськомовні. У школі стикаються з труднощами у вивченні мови, батьки ж не можуть допомогти, адже, зазвичай, учили в школі й краще опанували російську мову. Можливо, якби з перших років незалежності України чітко запрацювала білінгвальна методика опанування термінології рідною і державною українською мовами, то, без сумніву, ситуація була б зовсім іншою.

Необхідно зазначити, що Угорщина реально фінансує низку освітніх проєктів для угорськомовних дітей та молоді Закарпаття. Зокрема, виплачуються соціальні пільги батькам, які віддають дітей до шкіл з угорською мовою навчання. У школах використовуються додаткові дидактичні матеріали, зокрема підручники з Угорщини, для кращого засвоєння матеріалу окремих предметів, насамперед рідної мови та літератури. Поряд із цим, в освітньо-виховному процесі використовуються державні загальноосвітні програми, зокрема, перекладені підручники українських авторів. Утім, угорськомовна громадськість укотре наголошує про нестачу підручників саме для шкіл із угорською мовою навчання. Зокрема, у зверненні позачергової загальної конференції Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства стосовно прийняття нового Закону України "Про освіту" констатується: "На початок 2017 / 18 навчального року в угорськомовних школах не вистачало 28 057 підручників, з них 3 383 – підручники української мови та літератури. За 25 років не випускалися робочі зошити угорською мовою з навчальних предметів, за державні кошти не видавались українсько-угорські/угорсько-українські учнівські словники. Але найприкріше те, що катастрофічно не вистачає букварів, з яких мають вчитися читати учні перших класів. Зазвичай батьки змушені робити ксерокопії, оскільки держава з року в рік не забез-

печує новими підручниками школи, а кожні чотири роки випускає таку кількість підручників, скільки дітей пішло до першого класу в тому році" [*Звернення позачергової загальної ...*, 2017].

Із іншого боку, надзвичайно проблемним із 2006 року (! – *Ю. О., М. З.*) є питання відсутності диференційованого підходу під час проведення ЗНО якості знань випускників угорськомовних шкіл із української мови та літератури. Варто погодитись із угорськомовними педагогами, що "диференційований підхід до ЗНО було би доцільно запровадити для всіх випускників, адже на Закарпатті у 2017 році з 234 шкіл з українською мовою навчання у 108 школах 30% випускників не склали ЗНО з української мови та літератури" [*Звернення позачергової загальної ...*, 2017]. Для прикладу, низка запитань про наголоси в українських словах не збігаються навіть із закарпатськими говірками української мови (одні й ті самі українські слова на Закарпатті наголошують не так, як на батьківщині літературної мови українців – *Ю. О., М. З.*), не говорячи про подібні труднощі для угорців чи румунів.

Представники угорськомовної громадськості Закарпаття, зокрема ректор Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II Ільдико Орос справедливо, на наш погляд, зазначала про нагальність розробки стандартів вивчення української мови для угорськомовних шкіл: до 4-го класу – на рівні A1, до закінчення 9-го класу – A2, на завершення середньої школи – B1, адже це реальна мета, яку можна досягти [Біклян, 2018].

Ще на етапі обговорення законопроекту громадськими активістами угорців Закарпаття (навесні 2017 року) було зібрано понад 64 тис. підписів проти звуження освітніх прав меншини. Під час відвідин УжНУ міністром закордонних справ України Павлом Клімкіним директор Українсько-угорського навчально-наукового інституту Олександр Шпенік зазначив, що, за підсумками дослідження наприкінці вересня 2017 року, 70% угорськомовних учителів Закарпаття заявили, що після ухвалення нового Закону "Про освіту" готові викладати в Угорщині, а близько половини батьків – віддати дітей до шкіл сусідньої держави [Брайлян, 2017]. Вже в кінці 2023 року Олександр Шпенік констатував про своєрідну тенденцію, що склалася в угорськомовних школах

Закарпаття: "Якщо у нас в дев'ятих класах навчається 1600–1700 дітей, то в 11-му класі – вже лише 700-800, тобто близько половини. Це означає, що старшокласники виїжджають. Більше половини з них зникає з системи середньої освіти України" [Дорош, 2023].

Значимо, що новий Закон України "Про національні меншини (спільноти) в Україні" був прийнятий 13 грудня 2022 року [Про національні меншини ..., 2022]. Його положення повинні були вдосконалити застарілий Закон України "Про національні меншини в Україні" від 25 червня 1992 року [Про національні меншини ..., 1992]. Водночас редакція нового Закону спричинила доволі критичну реакцію як з боку окремих країн-сусідів, зокрема Угорщини, так і серед еліти етнічних меншин, представників національно-культурних товариств, науковців та експертів [Драпак та Кравчик, 2023]. У контексті мовної проблематики, що кореспондується з положеннями Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (2019), варто зазначити, що вона зазнала критики також і з боку Венеційської комісії, що була публічно оприлюднена 12 червня 2023 року. Відтак найбільш суттєвого доопрацювання зазнала саме ст. 10 Закону, що окреслює використання мов національних меншин [Думка про Закон ..., 2023].

Таким чином, внесені у серпні 2023 року зміни до ст. 10 Закону України "Про національні меншини (спільноти) в Україні" не враховують: 1) проведення публічних заходів (зборів, конференцій, мітингів, виставок тощо) рідною мовою відповідної етнічної громади; 2) використання мов меншин у сфері реклами, публічних, культурно-мистецьких і видовищних заходах, наданні допомоги постраждалим, громадянам похилого віку тощо; 3) використання особами, які належать до національних меншин, поряд із державною мовою, мови відповідної меншини "у взаємовідносинах з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, які здійснюють свою діяльність у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи становлять значну частину

населення" відповідно до рішення органу місцевої влади та положень "Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин" та "Європейської хартії регіональних мов або мов меншин"; 4) створення спеціалізованих книгарень, утворених для реалізації прав національних меншин; 5) запровадження механізму паралельного супроводу / конферансу під час культурно-мистецьких, розважальних або видовищних заходів. Ст. 11 Закону доповнена текстом: "Держава гарантує безоплатне забезпечення підручниками (у тому числі електронними), здобувачів повної загальної середньої освіти, які належать до національних меншин (спільнот), у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України" [Про національні меншини ..., 2022].

У рамках процесу європейської інтеграції України та з урахуванням експертної оцінки Ради Європи 8 грудня 2023 року парламент України прийняв у цілому законопроект № 10288-1 "Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах". Серед низки інших ліберальних положень (за оцінками окремих експертів це є поверненням до 2017 року – Ю. О., М. З.) вказується, що "особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, і розпочали здобуття загальної середньої освіти до 1 вересня 2018 року мовою відповідної національної меншини України, до завершення здобуття повної загальної середньої освіти мають право продовжувати здобувати таку освіту відповідно до правил, що діяли до набрання чинності цим Законом" [Про внесення змін ..., 2023]. Отже, на відміну від російськомовних шкіл, що перейшли на викладання українською мовою ще в 2020 році, угорськомовну освіту до закінчення повної середньої школи можна опановувати тим учням, які розпочали навчання до 1 вересня 2018 року. Останній випуск цих угорськомовних школярів припадає на 2030 рік.

По-друге, якщо в попередньому законодавстві передбачалося поступове вивчення української мову "в обсязі не менш як 20% від усіх предметів у п'ятому класі, 40% – у дев'ятому і 60% у старшій школі, то тепер ідеться про обов'язкове вивчення державною мовою усього трьох предметів. У середній школі це українська мова,

українська література та історія України. А в 11–12-х класах додається ще четвертий предмет – захист України. Для початкової школи вимоги не змінилися, молодші школярі навчатимуться рідною мовою, а державну вивчатимуть як окремих предмет" [Дорош, 2023].

По-третє, приватним вищим навчальним закладам у місцях компактного проживання національних меншин, яким є *Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II*, надалі дозволено викладати всі дисципліни мовою відповідної меншини, тобто угорською, а державну (українську) мову вивчати як окрему навчальну дисципліну [Про внесення змін ..., 2023].

Зауважимо, що низка політиків і громадських діячів водночас різко розкритикували прийняття законопроекту, хоча багато хто й визнавав, що його ухвалення пов'язане не так із вимогами Будапешта, як необхідним компромісом у контексті прогресивного руху України до Європейського Союзу [Дорош, 2023].

Висновки. *По-перше.* Президентські й парламентські вибори 2019 року в Україні започаткували кризу політичного представництва угорської етнічної громади. Насамперед йдеться про парламентський формат репрезентації цієї меншини в українському політикумі. Подібна ситуація була лише під час електоральних кампаній 2006 та 2007 років, які відбувалися за пропорційною системою в загальнодержавному виборчому окрузі. Серед факторів, які зумовили подібне status quo, слід виділяти сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників.

По-друге. За результатами виборів до органів місцевого самоврядування 2020 року "КМКС"–ПУУ делегувала 130 своїх представників, відповідно, ДПУУ – 23 депутати. Отож, остання, порівняно з попередньою виборчою кампанією, значно послабила свій вплив на рівні місцевої влади. Це пов'язано з її лояльнішою риторикою щодо української влади та сталою підтримкою з боку офіційного Будапешта "КМКС"–ПУУ. Водночас варто зазначити, що представництво угорської етнічної громади (етнічне представництво) загалом необхідно відмежувати від політико-партійного представництва ("КМКС"–ПУУ та ДПУУ). Насамперед, йдеться про рівень селищних і сільських рад, де значна кількість угорськомовних обранців балотувалася як самовисуванці.

По-третє. До Закарпатської обласної ради за список "КМКС"–ПУУ проголосували 39 049 виборців, що, порівняно з 2015 роком, є меншим на майже 2,5 тис. (41 517 чол.). Водночас у відсотковому відношенні цей показник збільшився із 9,5% до 11,5%. В той же час представництво 8 депутатів у обласній раді (12,5%) залишилося стабільним і чітко відзеркалює репрезентацію угорців у етнонаціональній структурі Закарпатської області за даними перепису населення 2001 року. Електоральні успіхи "КМКС"–ПУУ на тлі депопуляції, масової трудової еміграції та невисокої явки виборців, очевидно, слід пов'язувати з політикою "м'якої сили" з боку Угорщини (інфраструктурні та гуманітарні проекти), розширенням політичної реклами в україномовному інформаційному просторі Закарпаття тощо.

По-четверте. Внаслідок адміністративної реформи, що призвела до укрупнення районів, де компактно проживає угорська етнічна громада, представники угорського політикуму мають у процентному відношенні значно урізане представництво, ніж за результатами виборів 2015 року. Якщо в рамках колишньої каденції Берегівської районної ради "КМКС"–ПУУ та ДПУУ мали 55,88%, то зараз – 42,85%. Відповідно, в Ужгородській районній раді "КМКС"–ПУУ мала 22,22%, наразі – 14,29%. В Мукачівській районній раді за результатами виборів 2015 року партія мала 10,26%, а зараз взагалі немає своїх представників. У Виноградівській районній раді обидві партії мали 30,55%. На даному етапі як району, так і відповідної ради не існує.

По-п'яте. Певною втраатою для угорського політикуму є відсутність політико-партійного представництва у міських радах Ужгорода та Хуста, де за результатами виборів 2015 року були, відповідно, 2 і 3 представники від "КМКС"–ПУУ. На рівні селищних рад найбільш успішним є результат у Вилицькій територіальній громаді, де обидві партії угорців представляють більшість (57,69%). Водночас у інших селищних радах політико-партійне представництво угорців (насамперед "КМКС"–ПУУ) є незначним: Вишківська (4 депутати), Королівська (3 депутати), Батівська та Солотвинська (по 2 депутатів). Утім, відсутність виключно політико-партійної репрезентації компенсується представництвом

депутатів-етнофорів угорської ідентичності, яке на рівні громади зазвичай узгоджується із корпоративними інтересами. Так, місцевий партикуляризм, на наше переконання, має більші перспективи ототожнюватися з "КМКС"–ПУУ, особливо у форматі плано-мірного континуїтету політики "м'якої сили" з боку Угорщини.

По-шосте. Внаслідок адміністративної реформи та утворення об'єднаних територіальних громад порівняно меншим є представництво угорських політичних сил на рівні сільських рад. Політико-партійна більшість "КМКС"–ПУУ представлена в Пийтерфолвівській (65,38%) та Сюртівській (54,55%) сільських радах, які й стали об'єктом антиугорської інформаційної кампанії в листопаді та грудні 2020 року. Попри відсутність партійного висування кандидатів, за винятком 1 представниці від "Слуги народу", свого роду унікальним є домінування угорського етнічного представництва у складі Великобийганської сільської ради. Значним є представництво "КМКС"–ПУУ в нинішній каденції Великодобронської сільської ради (36,84%). Нечисельним є представництво "КМКС"–ПУУ в Косоньській (9,09%) та Великоберезькій (9,52%) сільських радах. ДПУУ тут також репрезентована по 1 депутатіві. Втім, як зазначалося вище, це компенсується фактором етнічного представництва, адже тут угорці є домінуючою етнічною групою. На відміну від майже моноетнічних угорськомовних громад Берегівщини та Виноградівщини, варто зважати на фактично біетнічний (українсько-угорський) склад об'єднаних територіальних громад Мукачівщини та Ужгородщини. Так, вважаємо за оптимальне представництво "КМКС"–ПУУ на рівні Горондівської (13,64%), Великолуківської (11,54%) та Холмківської (11,54%) сільських радах.

По-сьоме. Негатив у міждержавних відносинах через несприйняття з боку угорської етнічної громади Закарпаття та Угорщини нормативно-правових трансформацій у сфері мовної політики України відобразився на виборчій кампанії 2020 року. Дії правоохоронних органів, зокрема СБУ, провокації в інформаційному середовищі спричили номінальний, але не реальний формат представництва угорської громади на рівні Закарпатської обласної ради.

По-восьме. Внаслідок імплементації ліберальної моделі мовної політики в освітній галузі у середовищі переважної більшості пред-

ставників угорської етнічної громади Закарпатської області маємо досить низький рівень володіння державною українською мовою. Водночас проблематика реформування угорськомовної освіти на Закарпатті має багатоплановий характер. Через складність у вивченні української мови, відсутність білінгвальних методик її опанування, байдужість української влади до врегулювання проблеми впродовж багатьох років, гуманітарну підтримку угорців із боку Угорщини, досить кардинальні рішення нинішньої влади у середовищі угорськомовної громадськості Закарпаття сформувалося загалом негативне ставлення до ст. 7 нового Закону України "Про освіту".

По-дев'яте. Вважаємо, що задля оптимального врегулювання проблеми захисту мовних прав угорської етнічної громади Закарпатської області насамперед потрібно:

1) з боку органів державної влади під час розробки директивних документів у мовно-освітній сфері підтримувати діалог із фахівцями-освітянами з-поміж угорськомовної громадськості Закарпаття, зокрема угорських національно-культурних товариств і Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ;

2) розробити державний стандарт вивчення української мови для угорськомовних шкіл у розрізі трьох рівнів шкільної освіти;

3) активізувати процес білінгвальної освітньої методики через залучення молодих фахівців;

4) забезпечити тривалий (10–12 років) перехідний період у школах з угорською мовою викладання із обов'язковим виділенням у державному бюджеті коштів, які необхідні для навчально-методичного забезпечення Концепції "Нова українська школа".

Загалом, на наш погляд, на сучасному етапі вже "перезрілою" є нагальність вироблення на рівні наукового, експертного та громадського середовища чітких нормативно-правових стандартів політичного представництва етнічних громад, які компактно представлені в полікультурному середовищі України на кордоні з ЄС. Із урахуванням центрально-східноєвропейських практик (Румунія, Угорщина, Республіка Польща та ін.) потрібно, врешті-решт, виробити власну оптимальну модель, яку необхідно зафіксувати у Концепції державної етнонаціональної політики України та оновленому Законі України "Про національні меншини в Україні".

Бібліографічні посилання

- Берені, А. (2007). *Суспільно-політичне становище та культурний розвиток угорської національної меншини Закарпатської області (1991–2004 рр.)* (Автореф. дис. ... канд. іст. наук). Ужгородський національний ун-т. Ужгород.
- Бертолон, О. (2018). "Угорський виборчий округ" у Закарпатській області: практика реалізації та перспективи відновлення. *Матеріали науково-практичної конференції "Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональні особливості та регіональні виборчі практики"* (м. Ужгород, 15 листопада 2018 року) (с. 17–21). Ужгород: ПП Роман О. І.
- Біклян, Х. (2018, Березень 29). Заступник міністра освіти України приїхав до Берегова, щоб обговорити освітній закон з місцевою громадою. *Карпатський об'єктив*, 2.
- Брайлян, О. (2017, Грудень 27). Погляд науковців УжНУ та МЗС. *Погляд*, 3.
- Брюбейкер, Р. (2006). *Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі* (О. Рябов, Пер.). Львів: Кальварія.
- В СБУ відкрили провадження через зображення Закарпаття кольорами прапору Угорщини* (2019, Липень 18). Kárpátalja.ma Kárpátaljaia magyar hirportal. <http://e.surl.li/ukpupo>
- Василь Брензович очолюватиме ТУКЗ–КМКС і надалі.* (2020, Вересень 24). *Карпатський об'єктив*, 38(371), 2.
- Габрин, П. (2020). Особливості політичної участі та представництва ромів у законодавчій владі Словацької Республіки в контексті парламентських виборів 2020 року. *Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура: матеріали V науково-практичної конференції "Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та теми забезпечення прав національних меншин"* (м. Ужгород, 25 вересня 2020 року) (с. 181–184). Ужгород.
- Габрин, П. (2023). Участь лідерів ромських громад словацької Республіки у парламентських виборах 2023 року. *Україна –*

- Європейський Союз: Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни, гарантій безпеки та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 20 жовтня 2023 року) (с. 250–252). Ужгород: ТОВ "РІК-У".*
- Гетьманчук, М. П., Грищук, В. К., & Шипка, Н. П. (2008). *Угорська національна меншина в Україні: правові засади політичної суб'єктності: монографія*. Львів: ЛьвДУВС.
- Гіреш-Ласлов, К., Кормочі, З., Марку, А., Матей, Р., Товт-Орос, Е., & Черничко, С. (2021). Угорці й угорська мова на Закарпатті. Закарпаття 1920–2020. Törökbalint: Termini Egyesület. <http://e.surl.li/psyuhj>
- Гойс, П. (2020, Жовтень 18). Слово про Партію порядних закарпатців. *РІО*, 42(1175), 8. <https://rionews.com.ua/mixed/all/now/n2029118056>
- Дорош, С. (2023, Листопад 30). Як Україна повертає навчання угорською заради вступу в ЄС і що буде з російською мовою. *ВВС News Україна*. <http://e.surl.li/ixuoiiv>
- Драпак, М., & Кравчик, В. (2023, Серпень 23). Питання національних меншин у контексті відносин України з Угорщиною та Румунією. *Рада зовнішньої політики "Українська призма"*. <http://prismua.org/national-minorities-ua-ro-hu/>
- Думка про Закон про національні меншини (громади). Прийнято Венеціанською комісією на 135-му пленарному засіданні (Венеція, 9–10 червня 2023 р.). На підставі коментарів: Пані Вероніка Білкова (Член, Чеська Республіка), Пані Регіна Кінер (член, Швейцарія), Пані Жанін Оталора Малассіс (Заступник члена, Мексика), Пан Ян Велаерс (Член, Бельгія).* (2023, Червень 18). *Rusun.eu* – Независимый медиапортал сообщества свободных русинских журналистов. <http://e.surl.li/jhugcr>
- Железнік, М. (2024). Особливості етнополітики Республіки Сербія. *Регіональні студії*, 37, 7–14. Херсон: Видавничий дім "Гельветика".
- Зан, М. (2023). Інституційний дизайн етнополітики й політичне представництво міноритарних етнічних груп у країнах

- Центральної та Східної Європи (національні case studies Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини та Румунії). В *Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія* (с. 539–600). Ужгород: Поліграфцентр "Ліра".
- Зан, М. П. (2019). Криза парламентського представництва угорської етнічної меншини України у контексті електорального циклу 2019 року. *Регіональні студії*, 18, 110–115. Херсон: Видавничий дім "Гельветика".
- Зан, М. П. (2018). Дилема захисту мовних прав угорської етнічної громади Закарпаття в контексті прийняття нового Закону України "Про освіту". *Гілея: науковий вісник*, 138. Ч. 3. *Політичні науки* (с. 62–66). Київ: "Видавництво "Гілея".
- Зан, М. П. (2021a). Особливості політико-партійного представництва лідерів громадських організацій міноритарних етнічних груп Закарпатської області в контексті місцевих виборів 2020 року. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 30, 88–94.
- Зан, М. П. (2021b). Політико-партійна репрезентація органів місцевого самоврядування у територіальних громадах Закарпатської області з компактним проживанням угорської та румунської етнічних громад (за результатами місцевих виборів 2020 року). *Регіональні студії*, 27, 7–13. Херсон: Видавничий дім "Гельветика".
- Зан, М. П. (2021c). Політико-партійна репрезентація угорської етнічної громади Закарпаття за результатами місцевих виборів 2020 року. *Регіональні студії*, 24, 7–17. Херсон: Видавничий дім "Гельветика".
- Заява ТУКЗ–КМКС щодо місцевих виборів 2020 року. Ужгород, 11 серпня 2020 р.* (2020, Серпень 13). Карпатський об'єктив, 32(365), 2.
- Звернення позачергової загальної конференції Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства з приводу прийняття 5-го вересня 2017 року нового Закону України "Про освіту".* (2017, Жовтень 7). Kárpátalja.ma Kárpátaljaia magyar hirportal. <http://e.surl.li/wqtzeu>

- Копинець, Ю. (2020, Жовтень 29). І знову "політичні граблі" або Чому Україна звинувачує Угорщину у втручанні в місцеві вибори? *Карпатський об'єктив*, 43(376), 2.
- Коцур, В. В. (2018). Угорська національна меншина у поліетнічному просторі України ХХІ століття: мовний чинник. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Міжнародні відносини*, 3, 45–52.
- Ларченко, М. (2017). Політичне представництво партій етнічних меншин: проблеми та перспективи (український та європейський досвід). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 12, 222–228.
- Лойко, Л. І. (2005). *Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: Монографія*. Київ: ПЦ "Фоліант".
- Луцишин, Г. (2019). Особливості функціонування сучасних етно-регіональних партій. В *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами наук. конф. "Політичні партії і вибори: українські та світові практики" (пам'яті Юрія Романовича Шведа)*, 3, 57–61. Львів: ЛНУ ім. І. Франка.
- Луцишин, Г. І. (2010). Особливості розвитку етнічних партій в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*, 17, 113–118.
- Ляшенко, О. (2007). Питання автономії Закарпаття у виборчих кампаніях 1994–2006 рр. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 36, 169–178. <http://e.surl.li/zjbggq>
- Ляшенко, О. (2010). Участь етнополітичних партій у політичному процесі в Україні: досвід і перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 46, 117–138. https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/liashenko_uchast-1.pdf
- Ляшенко, О. (2023а). Державний устрій. В *Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі: монографія* (с. 128–204). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. <http://e.surl.li/xaehbp>

- Ляшенко, О. (2023b). Політична поведінка. В *Діалектика національно-громадянського і етнічного в українському соціумі: монографія* (с. 205–275). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. <http://e.surl.li/xaehbp>
- Ляшенко, О. О. (2023c). *Державний устрій України: простір інтеракції національно-громадянського та етнічного: монографія*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Liashenko_Derzhavnyj_ustrij_Ukrainy.pdf
- Мателешко, Ю. (2019). Цілі та засоби "м'якого" впливу Угорщини на Закарпатті. *Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин. Матеріали II міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 3 травня 2019 року)* (с. 14–17). Ужгород: ПП Роман О. І.
- Міносвіти розробило три моделі навчання для нацменшин (2017, Грудень 12). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2017/12/12/7165211/>
- Місцеві вибори. (2020). Центральна виборча комісія. <http://e.surl.li/bbgxee>
- Молнар, Й., & Молнар, С. (2010). Територіальне розміщення етнічних груп. В *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / українськомовний варіант українсько-угорського видання* (с. 492–504). Ужгород: Поліграфцентр «Ліра»,.
- Незважаючи на епідемію, передвиборчі провокації на Закарпатті вже розпочалися. (2020, Квітень 9). Карпатський об'єктив, 14(347), 4. <https://politika.ko.net.ua/?p=10409>
- Остапець, Ю., & Копинець, Ю. (2021). Регіональні особливості електоральних практик у контексті місцевих виборів 2020 року. *Політичні партії і вибори: збірник статей і тез за результатами четвертої міжнародної наукової конференції кафедри політології «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 28 листопада 2020 року* (с. 14–34). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.

- Остапець, Ю. О. (2016а). Електоральна поведінка та представництво в органах влади угорської громади Закарпаття. *Гілея: науковий вісник*, 113, 392–397. Київ: Видавництво "Гілея".
- Остапець, Ю. (2016b). *Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів: монографія*. Ужгород: Поліграфцентр "Ліра".
- Панчук, М. (Кер.), Войналович, В., Галенко, О., Горбань, Т., Заремба, О., Калакура, О., Ковач, Л., Котигоренко, В., Кочан, Н., Красівський, О., Ляшенко, О., Макаренко, Н., & Рафальський, О. (2008). *Закарпаття в етнополітичному вимірі*. Київ: ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. <http://e.surl.li/dipnup>
- Панчук, М. (Кер.), Євтух, В., Войналович, В., Котигоренко, В., Калакура, О., Кочан, Н., Макаренко, Н., Горбань, Т., Ляшенко, О., & Ковач, Л. (2011). *Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. <http://e.surl.li/hgkekq>
- Перша сесія Берегівської районної ради. Головою обрано Резеша Карла Карловича.* (2020, Грудень 8). Берегівська районна державна адміністрація. <http://e.surl.li/gcuffq>
- Позиція організації угорців України стосовно висновку Венеціанської комісії щодо регулювання використання мов у Законі України "Про освіту"* (2017, Грудень 21). Карпатський об'єктив, 4.
- Поляк, В. (2019а). Як пройшли вибори на Закарпатті і кого ми обрали до парламенту. *РІО*, 30, 2–3.
- Поляк, В. (2019b, Квітень 12–18). Чому закарпатські українці голосують за представників партії угорської нацменшини. *Неділя*, 28(808), 2.
- Про вибори народних депутатів України. Закон України № 4061-VI (2011) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text>
- Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах. Закон України № 3504-IX (2023) (Україна). <http://e.surl.li/gffbww>
- Про загальну середню освіту. Закон України № 651-XIV (1999) (Україна). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

- Про засади державної мовної політики. Закон України № 5029-VI (2012) (Україна). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
- Про національні меншини (спільноти) в Україні. Закон України № 2827-IX (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
- Про національні меншини в Україні. Закон України № 2494-XII (1992) (Україна). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
- Про освіту. Закон України № 2145-VIII (2017) (Україна). <http://e.surl.li/apmpmd>
- Сабов, Ш. (2019, Липень 1). Відповідальність. *Kárpáti Igasz Szó*. <http://e.surl.li/yuwjlh>
- Семенюк, А. (2020, Жовтень 23). "Угорські" партії на місцевих виборах: кандидати, кроки, прогнози. *Zaholovok.com.ua*. *Закарпаття про головне*. <http://e.surl.li/pvusei>
- Сидоренко, С. (2024, Червень 27). 11 вимог Орбана. Як Угорщина знову перетнула червоні лінії у шантажі України на шляху до ЄС. *Європейська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/06/27/7188991/>
- Стряпко, І. (2015). Представництво угорської національної меншини у виборних органах України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*, 4, 143–152.
- Територіальні виборчі списки кандидатів у депутати від "КМКС" Партії угорців України до Ужгородської районної ради.* (2020, Жовтень 6). Карпатський об'єктив. Спецвипуск, 4–5, 10–11.
- Тищенко, Ю. А. (2012). *Забезпечення ефективної участі меншин у суспільному житті: електоральні процеси. Аналітичний огляд*. Київ: Український незалежний центр політичних досліджень. <http://e.surl.li/sjkqdv>
- Тужанський, Д. (2017, Вересень 18). Мовний конфлікт з Європою: як діяти Києву, щоб зберегти норми освітнього Закону. *Європейська правда*. <http://e.surl.li/cjbcor>
- Угорщина знову вимагає повернення своїй меншині "всіх прав, які вона мала до 2015 року" – документ.** (2024, Березень 15). Радіо Свобода. <http://e.surl.li/xsxcos>

- Фатула, Р. (2017, Грудень 28). У Берегові експерти Мінкультури обговорили Концепцію державної етнонаціональної політики з представниками нацменшин. *Карпатський об'єктив*, 4.
- Фатула, Р. (2019а, Березень 28). Закарпатський нардеп Василь Брензович подав до суду на ЦВК. *Карпатський об'єктив*, 12(294), 4.
- Фатула, Р. (2019б, Липень 18). Двійники, підкуп та обшуки, або Як проходить передвиборча кампанія на Закарпатті. *Карпатський об'єктив*, 28(310), 4.
- Фатула, Р. (2019с, Липень 25). Ознаки підкупу та найнижча явка або Як пройшли вибори на Закарпатті. *Карпатський об'єктив*, 29(311), 4.
- Фатула, Р. (2020, Грудень 31). Йосип Борто про обшуки у Василя Брензовича, погрози та інші провокації проти угорців Закарпаття. *Карпатський об'єктив*, 52(385), 4.
- Червеняк, К. (2021). Національно-культурна та громадсько-політична діяльність етнонаціональних спільнот і її вплив на регіональний розвиток. В *Дільність громадських організацій національних меншин як чинник консолідації українського суспільства: колективна монографія* (120–136). Ужгород: Поліграфцентр "Ліра".
- Черничко, С. (2018). Державна мова для угорців Закарпаття: чинник інтеграції, сегрегації чи асиміляції? *Стратегічні пріоритети*, 1(46), 97–105.
- Шипка, Н. П. (2007). *Угорська національна меншина в Україні як суб'єкт політики* (Автореф. дис. ... канд. політ. наук). Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів.
- Boeskor, A., & Darcsi, K. (2013). Hungarian parties in Subcarpathia (Ukraine). *Minority Studies*, 15, 69–79.
- Durva kampány – brutális választás.* (2019, Július 25). *Kárpáti Igaz Szó*, 4.
- Zastupnici nacionalnih manjina.* (2024, Svibanj 16). Hrvatski sabor. <http://e.surl.li/qeyxio>
- Zubánics, L. (2020, Szeptember 10). Sajnas nem együtt... *Kárpáti Igaz Szó*, 6.
- Zubánics, L. (2019, Augusztus 1). Gondolatok a parlamenti választások margójára. *Kárpáti Igaz Szó*, 6.

Олексій Ляшенко,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу
етнополітології Інституту
політичних і етнологічних
досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України
ORCID: 0000-0002-4348-1655
oo.lyashenko@gmail.com

Діяльність угорських етнополітичних партій в Україні

Участь політичних партій у політичному процесі є одним з головних чинників функціонування демократичної політичної системи та важливою складовою національної резильєнтності України, зокрема, її етнополітичної складової. Етнічна специфіка політичної поведінки населення особливо виразно проявлялася в Україні на місцевому рівні в поліетнічних регіонах, насамперед у діяльності етнополітичних партій та їхній підтримці виборцями.

Зазвичай головні класифікації політичних партій поділяються на чотири основні блоки:

а) поділ партій за теоретико-ідеологічним підґрунтям та політичною платформою партії;

б) поділ партій за їх соціальною базою;

в) поділ партій за специфікою генези (процесу виникнення) та організаційних структур;

г) поділ партій за статусом і роллю у політичній системі та в суспільстві загалом [Дзюбка та Левківський, 2001, с. 283–296].

У трьох з чотирьох названих блоків є критерії, в яких може міститися й етнічна складова. Утім, ці типології включають лише так звані "чисті типи", на основі яких можуть виділятися "проміжні" та "змішані" типи. Крім того, прості класифікації (за лише одним критерієм) можуть у різних варіаціях поєднуватися, ство-

рюючи комплексні типології. Виходячи із означених підходів до класифікації політичних партій, *етнополітична партія* – це вид інтеркласової партії, члени якої належать, переважно, до однієї етнічної групи, що компактно проживає на певній території, або активно вболівають за захист інтересів цієї групи, мають намір брати участь у державотворчій політиці та політичному житті держави, громадянами якої вони є, при цьому обстоюючи конкретні інтереси етнічної групи, яку репрезентують [Ляшенко, 2010, с. 118–120]. В останні роки існування СРСР та після проголошення незалежності України в нашій державі було утворено близько 20 політичних партій, які можна так чи інакше вважати етноцентричними. Більшість з них були україноцентричними, українофільськими, але також з'явилися й партії національних (етнічних) меншин: руських, угорців та кримських татар (адже фактично Меджліс кримськотатарського народу України виконує функції політичної репрезентації спільноти).

Таким чином, дослідження функціонування етнічних політичних (або етнополітичних) партій в Україні є актуальним науковим завданням сьогодення й становить інтерес і як практичний електоральний аспект забезпечення політичної участі національних меншин та джерело їхньої політичної влади, і як чинник, що суттєво впливає на етнополітичну резильєнтність політичної системи держави.

Резильєнтність починається з розуміння гібридних загроз, які постійно "мігрують" і змінюються. Для країни як цивілізаційного суб'єкта та суб'єкта міжнародних відносин одночасно потрібна динамічна ідентифікація потенційних гібридних ризиків за результатами всебічного вивчення зовнішнього та внутрішнього середовища [Божок, 2021]. Автори національної доповіді "Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз" серед гібридних ризиків і загроз виокремлюють і такий вид, як *етнічні, релігійні й мовні проблеми*. Загрози, які він несе, такі: політизація етнічних і релігійних груп, інспірація РФ та іншими державами регіонального сепаратизму в Україні, плекання ксенофобії й радикалізму, фрагментація суспільства, дестабілізація ситуації [Кресін, 2022, с. 331–332]. Тобто

діяльність етнополітичних партій потенційно може нести виклики, ризики, небезпеки й загрози для політичної системи, державного устрою та резильєнтності держави.

Із поняттям "*ризик*" зазвичай пов'язані такі поняття, як "*виклик*", "*небезпека*" та "*загроза*". Значенням поняття "*виклик*" є актуальна проблема або вимога сучасності, що потребує розв'язання, саме по собі це поняття не містить ознак можливого заподіяння шкоди певній системі. *Ризик* – означає можливість зародження ситуації заподіяння шкоди гіпотетично. *Небезпека* – це стан, за якого реалізація загроз стає можливою. А *загроза* передбачає реальні події, процеси, що переводять можливості заподіяння шкоди з гіпотетичного стану в реальну площину. Тобто, по суті, *загроза* – це емпіричний прояв стану небезпеки.

Найбільш показовим прикладом практичної реалізації згаданих вище ризиків і загроз була діяльність російських (а точніше руських – *Авт.*) етнополітичних партій в Україні, насамперед на теренах АР Крим. У чомусь подібним, а в чомусь інакшим є досвід творення та діяльності етнічних політичних партій угорської етноспільноти України.

Угорська етноспільнота України завжди вирізнялася своєю згуртованістю й активністю у відстоюванні власних інтересів у період кінця 1980-х – початку 1990-х рр.. Утім, як зазначив І. Мигович у статті "Під боком у праматері", активність національних меншин Закарпаття, зокрема й угорської, помітно зменшилася після виборів до Верховної Ради України та місцевих рад у 1994 р. Активними членами партій, громадських організацій були 8,5% угорців. Більшою популярністю в середовищі угорського населення Закарпаття користувалися релігійні громади, профспілки та національно-культурні товариства. Особливою популярним серед них було Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ). Тривалий час угорці виявляли посередній інтерес до громадсько-політичної діяльності, вважаючи, що функціонуючі політичні партії, рухи, товариства зовсім або майже не впливають на їхнє життя. Винятком є хіба що ТУКЗ, кандидатам від якого під час виборів до рад різних рівнів вони віддавали свої голоси [Мигович, 1995, с. 28–29].

До 2006 р. представники угорської етнічної групи зазвичай обиралися до рад усіх рівнів за мажоритарними округами, в яких угорці становили більшість населення. Так, у складі обласної ради в 1994 р. із 59 депутатів було 9 угорців, що становило 15% депутатського корпусу. Із 347 депутатів районних рад угорцями були 49 осіб, що становило 14,2% депутатського корпусу. Із 4304 депутатів сільських, селищних та міських рад 611 були угорцями, що становило 14,2%. У Берегівському районі, де угорці становили понад 2/3 населення, з-поміж 30 депутатів районної ради було 20 угорців, із 13 членів виконкому 9 були угорцями. Із 384 депутатів сільських, селищних і міської рад угорців було 287 (77,6%) [Берені, 2007, с. 93].

Угорці взяли активну участь у виборах до місцевих органів влади у 2002 р. Серед депутатів місцевих органів влади (1107 осіб) – 134 були угорцями, що становило 12,11%. В обласній раді (85 осіб) інтереси угорців представляли 9 депутатів угорців, що становило 10,6% від загальної кількості депутатів [Ляшенко, 2010, с. 133].

Парламентські вибори 2002 р. засвідчили, що процес політизації угорської меншини Закарпаття досягнув рівня, коли досить виразно проявилася внутрішня політична боротьба у її середовищі: М. Ковача підтримувало ТУКЗ, а І. Гайдоша – Форум угорських організацій Закарпаття.

Поштовхом до дальшого розвитку цих тенденцій стали зміни до виборчого законодавства, здійснені у 2004 р., якими було запроваджено пропорційну виборчу систему на виборах місцевого рівня (крім депутатів сільських, селищних рад) [Про вибори депутатів ..., 2004].

Інституціоналізація політичного представництва етнічних меншин – одна з особливостей українського партієтворення після Помаранчевої революції. У 2005 р. Міністерство юстиції України зареєструвало дві угорські партії: 5 лютого "КМКС" – Партію угорців України (далі – "КМКС"–ПУУ), яку очолив М. Ковач, та 24 березня Демократичну партію угорців України (далі – ДПУУ), яку очолив голова Демократичної спілки угорців України І. Гайдош. Утворення угорських етнополітичних партій стало

прикладом політичної інституціоналізації національно-культурних товариств. Слід звернути увагу, що як політичні партії вони діяли під час електоральних циклів, а у міжвиборчі періоди поверталися до формату функціонування національно-культурних товариств.

"КМКС" – Партія угорців України основним своїм завданням визначає захист інтересів закарпатських угорців. Згідно зі Статутом, ухваленим у 2018 р., діяльність партії здійснюється відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України, зокрема, як участь у політичному житті області та країни. Однею з наголошених вимог партії є створення національного самоврядування [*Статут Громадської організації ...*, 2018].

Демократична спілка угорців України головним принципом діяльності визначає представництво інтересів усіх угорців, які проживають на Закарпатті **та за його межами** (виділено *Авт.*), служіння місцевим цінностям у всіх сферах життя, підтримуючи місцеві цінності в громаді **та якість виживання Угорщини** (виділено *Авт.*). Також спілка підтримує розробку закону про культурну автономію національностей та організацію органу, що представлятиме автономію **за зразком Восводини** (виділено *Авт.*) [*Програма Демократичної спілки угорців ...*, б. д.]. Відповідно, головною стратегічною метою партії визначено суспільну, економічну та адміністративну модернізацію України, зокрема збереження традицій, мови та культури національних меншин [*Програма Демократичної партії угорців ...*, б. д.].

Таким чином, починаючи з 2006 р. ці дві партії зосередилися на боротьбі за голоси угорської етнospільноти Закарпаття. Угорські партії вперше взяли участь у виборах до обласної ради Закарпаття у 2006 р. Результати місцевих виборів 2006 р. на Закарпатті показали, що рівень самоорганізації угорської етнospільноти досяг досить високого рівня. Показовим у цьому контексті є успіх угорських партій на виборах до обласної та районних рад Закарпаття. Обидві партії пройшли до обласної ради, набравши разом 6,5% голосів (Партія угорців України – 3,4%, Демократична партія угорців України – 3,1%). Найвищим був рівень підтримки угорських партій у Берегівському районі, у якому за "КМКС"–ПУУ проголосували 20% виборців, а за ДПУУ – 21,5%, і м. Берегове

(11,6% – за "КМКС"–ПУУ та 6% – за ДПУ). Крім того, за "КМКС"–ПУУ проголосували 8% виборців Ужгородського району і 8,3% виборців м. Чоп, а за ДПУУ – 6% виборців Ужгородського району і 3,9% виборців м. Чоп. Загалом, "КМКС" – Партія угорців України отримала 5 мандатів до обласної ради, 7 мандатів до Ужгородської, 11 – до Виноградівської, 4 – до Мукачівської, 27 – до Берегівської районних рад, 3 – до Виноградівської, 2 – до Мукачівської, 4 – до Чопської, 3 – до Тячівської, 8 – до Берегівської міських рад (усього 71 депутатський мандат). Демократична партія угорців України (ДПУУ) отримала 4 мандати до обласної ради, 5 – до Ужгородської, 6 – до Виноградівської, 25 – до Берегівської районних рад, 3 – до Тячівської та 6 – до Берегівської міських рад (усього 45 депутатських мандатів) [Пашенко, 2006, с. 127–134].

У 2010 р. місцеві вибори знов проводилися за змішаною системою. Зважаючи на те, що місцеві вибори 2010 р. проводилися невдовзі після президентських, на яких переміг В. Янукович, Партія регіонів, за визначенням, ставала одним із їх фаворитів у більшості регіонів України (за винятком хіба що трьох галицьких областей). На цих виборах "КМКС"–ПУУ та ДПУУ так само були двома партіями, які представляють інтереси угорської етноспільноти краю. Водночас показово, що вказані партії мали підтримку відповідних політичних сил в Угорщині: "КМКС"–ПУУ (М. Ковач) підтримували праві сили ("Фідес"), які здобули перемогу на виборах до парламенту Угорщини в квітні 2010 р., ДПУУ (І. Гайдош) – ліві (соціалісти, які були при владі до того) [Остапеч та Зан, 2014, с. 428].

За пропорційною складовою на виборах Закарпатської обласної ради Партія регіонів посіла друге місце із 24,14% голосами підтримки, поступившись "Єдиному центру" (24,14%) В. Балогі. З угорських партій 3,92% голосів виборців набрала "КМКС" – Партія угорців України, а Демократична партія угорців України – 2,94%. Угорські партії поступилися закарпатським осередкам ВО "Батьківщина" (8,70%), "Фронту змін" (6,17%), а ДПУУ ще й "Сильній Україні" (3,16%). Сукупно, з урахуванням мажоритарної складової, в обласній раді ДПУУ отримала 4 мандати (або 3,7% місць), а "КМКС"–ПУУ – 3 мандати (2,8% місць). При цьому слід

зазначити, що всі депутати від "КМКС"–ПУУ були обрані за партійними списками, тоді як усі депутати від ДПУУ перемогли в одномандатних округах. Крім того, у Берегівській міськраді ДПУУ отримала 11 (29,7%) депутатських місць, а "КМКС"–ПУУ – 3 (8,1%); у Мукачівській міськраді – "КМКС"–ПУУ – 1 (2,4%); в Ужгородській міськраді – "КМКС"–ПУУ – 2 (3,3%); у Чопській міськраді – "КМКС"–ПУУ – 2 (7,1%); у Берегівській райраді – ДПУУ отримала 19 (30,6%) депутатських місць, а "КМКС"–ПУУ – 10 (16,1%); у Виноградівській райраді – ДПУУ – 8 (12,5%), а "КМКС"–ПУУ – 5 (7,8%); у Мукачівській райраді – ДПУУ – 3 (3,8%); в Ужгородській райраді – "КМКС"–ПУУ – 6 (9,1%), а ДПУУ – 5 (7,6%); у Хустській райраді – "КМКС"–ПУУ – 2 (3,8%) [*Місцеві вибори*, 2010]. Таким чином, сумарно у районних міських радах міст обласного значення угорські партії вибороли 77 депутатських місць: ДПУУ – 46 та "КМКС"–ПУУ – 31 [*Офіційні результати виборів ...*, 2010].

Отже, як видно, у 2006–2010 рр. на місцевих виборах угорські партії конкурували між собою, що часто негативно впливало на їхній сукупний результат, який був удвічі меншим за частку угорців у населенні області. На місцевих виборах 2015 р. обидві угорські партії скоординували свої дії й на початку вересня 2015 р. підписали формальну угоду про співпрацю з метою, як зазначив Л. Зубанич, "...аби в кожному органі місцевого самоврядування, особливо там, де компактно проживають угорці, було якнайбільше представників наших організацій, адже лише такий підхід дозволяє подолати передбачений Законом 5-відсотковий бар'єр" [*Угорські партії ...*, 2015]. Окрім цього, у м. Берегове та районі партії задекларували намір спільно сформувати в обох радах угорську більшість. Кандидатів до облради було вирішено формально заявляти від "КМКС"–ПУУ, але сторони домовилися, що списки формуватимуться на паритетних засадах, тобто 50 на 50. Такі умови угоди диктувалися також і нормами нового, ухваленого у 2015 р. на заміну попередньому, Закону України "Про місцеві вибори", яким до участі у виборах не допускалися партійні блоки [*Про місцеві вибори ...*, 2015]. Таким чином, "КМКС"–ПУУ висувала кандидатів до Берегівської,

Виноградівської, Мукачівської, Ужгородської районних та до Виноградівської, Мукачівської, Ужгородської, Хустської й Чопської міських рад. У свою чергу, ДПУУ подала свої списки кандидатів до Берегівської й Виноградівської районних та Берегівської міської рад. Діяльність обох угорських партій традиційно привертала увагу органів державної влади Угорщини, зокрема, про досягнення згоди щодо координації зусиль двох угорських партій оголошував у вересні 2015 р. віцепрем'єр з питань національної політики Угорщини Жолт Шем'єн [Янішевський, 2016, с. 12–13].

За результатами голосування 25 жовтня 2015 р. на виборах до Закарпатської обласної ради об'єднаний партійний список "КМКС"–ПУУ посів четверте місце, набравши 12,50% голосів виборців – удвічі більше, ніж сумарно дві партії набирали на попередніх виборах – і отримав 8 депутатських мандатів у обласній раді. При цьому "КМКС"–ПУУ поступилася іншій фактично регіональній партії "Єдиний центр" (29,69%) та обласним осередкам загальнонаціональних "Європейської солідарності" (23,44%) та "Відродження" (17,19%) [Місцеві вибори, 2015]. У районних і міських радах електоральні здобутки угорських партій були такими: "КМКС"–ПУУ отримала 7 (26,92%) депутатських місць у Чопській міськраді; у Мукачівській міськраді – 3 (8,33%), у Хустській міськраді – 3 (8,82%); в Ужгородській міськраді – 2 (5,56%); у Виноградівській міськраді – 3 (11,54%); у Берегівській райраді – 12 (35,29%); в Ужгородській райраді – 8 (22,22%); у Виноградівській райраді – 7 (19,44%); у Мукачівській райраді – 4 (10,26%). ДПУУ виборола 12 (46,15%) депутатських місць у Берегівській міськраді та 7 (20,59%) – у Берегівській райраді, а також 4 (11,11%) – у Виноградівській райраді [Місцеві вибори, 2015].

У 2020 р. Центральна виборча комісія оголосила перші одночасні вибори до всіх територіальних громад, які були створені в Україні у процесі реалізації реформи місцевого самоврядування. Новою виявилася не лише територіальна основа, а й правила, за якими обиралася місцева влада. Так, майже половина жителів Закарпаття, які звикли обирати депутата "від кількох вулиць", тепер повинні обирати список партії, якої, швидше за все, досі в її сільській місцевості не існувало. Також суттєво змінилися система

висування та обрання. Відповідно до нового законодавства в Закарпатській області на пропорційній основі повинні обиратися 30 місцевих рад. З них тільки 10 мали подібний досвід у 2015 році, будучи міськими [Феськов, 2020].

На місцевих виборах 2020 р. "КМКС"–ПУУ та ДПУУ не домовилися між собою й пішли на вибори окремо. ДПУУ вирішила не балотуватися до Закарпатської обласної ради, натомість "КМКС"–ПУУ висунула 54 кандидати на чолі з В. Брензовичем. ДПУУ мала кандидатів у депутати до Ужгородської та Берегівської міських рад, тоді як в інших містах Закарпаття ця політична сила своїх кандидатів не виставила. Натомість кандидати від "КМКС"–ПУУ балотувалися в міські ради Хуста, Мукачева, Тячева, Виноградова і Берегова. Слід також відзначити, що ДПУУ підтримала "Слугу народу", відповідний меморандум про співпрацю обидві партії уклали за 10 днів до дня голосування [Берега, 2020].

За результатами голосування за партійними списками на виборах до Закарпатської обласної ради 25 жовтня 2020 р. "КМКС"–ПУУ посіла четверте місце з десяти, набравши 11,60% голосів виборців [*Про результати виборів ...*, 2020]. Від партії було обрано 8 депутатів [*Обласна рада VIII скликання*, 2020]. На виборах районних і міських рад "КМКС"–ПУУ мала такі результати: Берегівська районна рада – 15 депутатів, Берегівська міськрада – 13 депутатів, Чопська міськрада – 6 депутатів, Виноградівська міськрада – 3 депутати, Ужгородська районна рада – 6 депутатів, Тячівська міськрада – 2 депутати, крім того, 3 депутати до Берегівської районної ради були обрані від ДПУУ [*Офіційні результати місцевих виборів ...*, 2020].

Отже, угорські етнополітичні партії України зайняли свою сталу електоральну нішу в політичному спектрі Закарпаття. Участь угорських партій "КМКС"–ПУУ та ДПУУ в місцевих виборах переважно зосереджена в декількох районах і містах Закарпатської області, в яких компактно проживає угорська етноспільнота. Таким чином, за масштабом своєї діяльності вони належать до групи локальних партій, а точніше – "партій одного регіону", визначальною рисою яких є висування виборчих списків і кандидатів лише (або майже) в межах однієї області та

представництво лише в частині районних і міських рад. Разом з тим, угорські політичні партії Закарпаття стали вагомим чинником, що впливає на політичну поведінку значної частини жителів області угорського походження.

Якраз нині, в умовах російсько-української війни й окупації значної частини української території, виникає питання про те, яким саме є й, найголовніше, може бути в перспективі вплив угорських партій на політичну ситуацію в регіоні та етнополітичну безпеку держави. Це питання обумовлене поєднанням таких основних чинників: позицією угорської влади й політикуму щодо російсько-української війни й допомоги Україні, впливом на Закарпатті угорських етнополітичних партій України та їхніми тісними зв'язками з провідними політичними силами Угорщини – партіями "Фідес" В. Орбана та націоналістичним праворадикальним "Рухом за кращу Угорщину" (більш відомим за назвою "Йобббик").

"КМКС"–ПУУ має давні партнерські відносини з угорською правлячою партією "Фідес" В. Орбана, який відомий своєю проросійською позицією, зокрема й у питанні допомоги Україні, за яку його досить жорстко критикують у ЄС, як, наприклад, це зробила президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн [Бовсуновська, 2024, Жовтень 9]. Водночас нинішній очільник "КМКС"–ПУУ В. Брензович ще у 2020 р., аби уникнути отримання підозри у державній зраді, виїхав за угорським паспортом до Угорщини, звідки потім ретранслював ключові меседжі російської пропаганди – про, начебто, небажання керівництва України дотримуватися Мінських угод, про автономний статус для підтримуваних Росією сепаратистів Донбасу та про, начебто, обмеження мовних прав національних меншин в Україні [*"Держзрадний" Брензович ...*, 2022, Лютий 2].

У діяльності ДПУУ також була низка моментів, які нині викликають принаймні занепокоєння. По-перше це співпраця колишнього очільника ДПУУ І. Гайдоша з угорською партією "Йобббик", яка підтримала російську так звану "анексію" (фактично – окупацію) Криму, та проросійськими й нині забороненими в Україні СДПУ (о) та Партією регіонів (з якої, щоправда,

І. Гайдош вийшов у 2014 р.). Нині серед осіб, пов'язаних із фінансуванням ДПУУ, є колишній учасник ГО Віктора Медведчука "Український вибір" А. Опаленик.

Так, проведене Рухом "Чесно" дослідження питання фінансування обох угорських партій свідчить, що вагому його частину становлять кошти, які надходять з Угорщини. Діючі керівники обох партій – В. Брензович ("КМКС"–ПУУ) і Л. Зубанич (ДПУУ) очолюють однойменні з партіями громадські організації та благодійні фонди, через які й відбувається фінансування ГО і партій.

В. Брензович очолює Закарпатський центр економічного розвитку "Еган Еде" та Фонд Іштвана Сечені, які створені та фінансуються Угорщиною для покращення добробуту угорців Закарпаття. Згідно з інформацією на сайті ГО "ТУКЗ", її діяльність підтримується урядом Угорщини та фондами, які країна-сусідка заснувала на Закарпатті. Колишня громадянка України, а нині депутатка Європарламенту від Угорщини В. Ференц у червні 2024 р. на своїй сторінці подякувала Василю Брензовичу та громадській організації "Товариство угорської культури Закарпаття", учасницею якої вона була до 2021 р., за можливість представляти угорців області через партію В. Орбана "Фідес" [Левчак, 2024]. Загалом, "КМКС"–ПУУ за останні чотири роки переказали понад 2,8 мільйона гривень лише три донори, найщедріший з яких, ГО "ТУКЗ", зробив пожертву на 2,6 мільйона. За подібною схемою відбувається й фінансування ДПУУ. Донором цієї партії також є її очільник, Л. Зубанич, за сумісництвом учасник ГО "Демократична спілка угорців України". У принципі, в українських реаліях ГО-близнюк є типовою практикою для багатьох партій. Проте в контексті угорських політсил варто усвідомлювати, що, ймовірно, однойменні ГО функціонують як проміжна ланка фінансування від Угорщини [Левчак, 2024].

Згідно з українським законодавством пряме фінансування партій з-за кордону заборонено, оскільки це має безпосередній вплив на політичне представництво. Отже, на Закарпатті існує ризик / небезпека впливу уряду Угорщини або окремих політиків і політичних сил на політичну ситуацію та етнополітичну стабільність у області.

З 2014 р., коли в умовах російської агресії українська влада доклала зусиль для зміцнення національної ідентичності (зокрема, ухвалення законів про мову та освіту), угорська етноспільнота Закарпаття сприйняла це як обмеження прав меншин і схвально поставилася до політики В. Орбана щодо України. Втім, після масштабного вторгнення РФ в Україну в 2022 р. більшість угорців Закарпаття змінила свою думку. Особливо це виявилось в ставленні українських угорців до надання Угорщиною зброї Україні, проти чого категорично виступає угорський уряд. Як свідчать результати соціологічного опитування серед угорської громади області, проведеного у липні 2023 р. соціологічною компанією "Smartpoll" спільно з Кафедрою соціології та соціальної роботи Ужгородського національного університету, позиція більшості закарпатських угорців у цьому питанні є діаметрально протилежною до офіційної позиції уряду Угорщини: 53,6% опитаних вважають, що Угорщина повинна виступити союзником України й надати їй озброєння, при цьому протилежну думку, яка суголосна з позицією уряду В. Орбана, мають 28,8% опитаних. Крім того, саме РФ відповідальною за війну вважають 71,4% опитаних угорців, які проживають на Закарпатті. Тоді як в Угорщині, за даними останнього дослідження Globsec, проведеного у березні 2023 р., частка населення, яке вважає Росію відповідальною за війну, становить 54% [Дячук, 2023].

Утім, у складних умовах війни розраховувати, що так триватиме завжди, було б вкрай небезпечно. Особливо, якщо урядові й праворадикальні політичні кола Угорщини будуть і далі докладати зусилля з просування антиукраїнських і відверто проросійських або інспірованих спецслужбами РФ наративів серед угорців Закарпаття, зокрема й через місцеві угорські етнополітичні партії та пов'язані з ними ГО. Україна вже має досвід Криму, де руські етнополітичні партії стали політичним прикриттям російської окупації, тому не може ігнорувати подібні ризики в інших регіонах.

Таким чином, аналіз діяльності угорських етнополітичних партій України дає підстави до таких висновків. По-перше, за майже 20 років від часу утворення дві угорські партії зайняли свою сталу електоральну нішу й стали вагомим чинником політичних процесів на Закарпатті. По-друге, попри певні кризові періоди,

зумовлені особливостями законодавства щодо місцевих виборів у різні роки, та через внутрішню конкуренцію угорські етнополітичні партії загалом були представлені в обласній і місцевих радах Закарпаття пропорційно до частки у складі населення й кількості депутатських місць. По-третє, діяльність "КМКС"–ПУУ і ДПУУ досить тісно пов'язана з Угорщиною та суттєво залежить від фінансування, що фактично надходить з цієї країни. По-четверте, вплив угорських етнополітичних партій у середовищі угорської етноспільноти Закарпаття, з одного боку, та вплив угорських урядових і неурядових структур на ці партії – з іншого, потенційно може створювати ризики, небезпеки і навіть загрози етнополітичній безпеці України в цьому регіоні за певних умов. По-п'яте, попри імовірні ризики і загрози угорські етнополітичні партії можуть стати й вагомим чинником у налагодженні більш тісних партнерських відносин між Україною і Угорщиною – це залежить лише від самих партій.

Україна не повинна повторювати помилок та має бути готовою до дій на упередження ризиків і загроз. Тому паралельно із усебічним забезпеченням права угорців Закарпаття на політичну владу Українська держава повинна забезпечити реальне ретельне дотримання законодавства у сфері діяльності політичних партій, насамперед ст. 5 (Обмеження щодо утворення і діяльності політичних партій) Закону України "Про політичні партії", особливо стосовно моніторингу реального, а не лише декларованого дотримання всіма партіями відповідних вимог.

Бібліографічні посилання

- Берега, І. (2020, Жовтень 22). Виборче Закарпаття: локальні політичні проєкти намагаються перемогти національні – політолог. *Радіо Свобода*. <http://e.surl.li/waggds>
- Берені, А. (2007). *Суспільно-політичне становище та культурний розвиток угорської національної меншини Закарпатської області (1991–2004 рр.)* (Дис. ... канд. іст. наук). Ужгородський національний університет. Ужгород.
- Бовсуновська, К. (2020, Жовтень 9). "Звинувачує окупованих": президентка Єврокомісії дорікнула Орбану за підтримку Путіна. *УНІАН*. <http://e.surl.li/jdwziy>

- Божок, Є. (2021, Червень 15). Резильєнтність: Стратегія виживання в умовах гібридних загроз. *Укрінформ*. <http://e.surl.li/iviuse>
- "Держзрадний" Брензович ретранслював з Будапешта в Берегово тези російської пропаганди по Донбасу. (2022, Лютий 2). Закарпаття онлайн. <http://e.surl.li/exmqaf>
- Дзюбко, І. С., & Левківський, К. М. (Ред.). (2001). *Політологія*. Київ: Вища школа.
- Дячук, В. (2023 Липень 25). Соцдослідження: Більшість закарпатських угорців вважають, що Угорщина має надати Україні зброю. *Тячів news. Новини Тячівського району*. <http://e.surl.li/zshqml>
- Кресін, О. В. (2022). Основні види гібридних загроз та правові основи забезпечення конструктивної взаємодії інститутів держави і суспільства. В *Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь* (с. 326–345). НАН України
- Левчак, О. (2024, Липень 16). Форинти не пахнуть. Як угорські партії посилюють вплив на Закарпатті. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/07/16/7465951/>
- Ляшенко, О. (2010). Участь етнополітичних партій у політичному процесі в Україні: досвід і перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2(46), 117–138. <http://e.surl.li/qdriyx>
- Мигович, І. (1995). Під боком у праматері (Як живуть сьогодні угорці Закарпаття?). *Карпатський край*. 5–8, 28–29.
- Місцеві вибори*. (2010). Центральна виборча комісія України. <http://e.surl.li/uvmyhf>
- Місцеві вибори*. (2015). Центральна виборча комісія України. <http://e.surl.li/twxzce>
- Обласна рада VIII скликання*. (2020, Грудень 8). Закарпатська обласна рада. <http://e.surl.li/uxuorq>
- Остапець, Ю., & Зан, М. (2014). Характерні особливості виборів до місцевих органів влади у Закарпатті. В *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття* (с. 421–434). Ужгород: Поліграфцентр "Ліра".
- Офіційні результати виборів до Закарпатської обласної ради (ДОКУМЕНТИ)*. (2010, Листопад 6). Закарпаття онлайн. <http://e.surl.li/ycwhae>

- Офіційні результати місцевих виборів 2020 майже по всіх радах Закарпаття.*
(2020, Листопад 11). Карпатський об'єктив. <http://politika.ko.net.ua/?p=11418>
- Пашенко, В. (2006). *Політичне Закарпаття: 15 років вибору: Довідник*. Ужгород: "Видавництво Олександри Гаркуші".
- Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Закон України № 1667-IV (2004) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-15#Text>
- Про місцеві вибори. Закон України № 595-VIII (2015) (Україна). <http://e.surl.li/fhgidt>
- Про результати виборів депутатів обласної ради в єдиному багатомандатному виборчому окрузі. Протокол.* (2020, Листопад 6). Закарпатська обласна рада. <http://e.surl.li/ojhwpb>
- Програма Демократичної партії угорців України.* (б. д.). Демократична партія угорців України / Демократична спілка угорців України. <https://umdp.info/prohrama-partii/>
- Програма Демократичної спілки угорців України.* (б. д.). Демократична партія угорців України / Демократична спілка угорців України. <https://umdp.info/prohrama-spilky/>
- Статут Громадської організації "Товариство угорської культури Закарпаття".* (2018). ТУКЗ-КМКС. <http://e.surl.li/ssupck>
- Угорські партії КМКС та ДПУУ домовились про спільну участь у місцевих виборах.* (2015, Вересень 6). РМГ.ua. <http://e.surl.li/shagys>
- Феськов, В. (2020, Серпень 21). Місцеві вибори на Закарпатті 2020: нові правила, нові виклики, нові інтриги. *Varosh*. <http://e.surl.li/ermwggz>
- Янішевський, С. О. (2016). Локальні політичні процеси: чинники виникнення та перспективи політичної діяльності (за підсумками місцевих виборів – 2015): *Аналітична записка. № 31, Серія "Політика"*. Національний інститут стратегічних досліджень. <http://e.surl.li/qncudo>

УДК 342.725:316.7(477+439)

Людмила Мазука,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу етнополітології Інституту
політичних і етнопонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України
ORCID: 0000-0002-2996-0318
lmazuka@ukr.net

До питання забезпечення мовно-культурних прав угорців в Україні та українців в Угорщині

Питання належного взаємного забезпечення прав українців в Угорщині та угорців в Україні є важливою складовою розбудови партнерських, довірливих, прогнозованих та стабільних взаємовідносин двох країн-сусідів.

Особливо важливо, щоб такі відносини будувалися на паритетних засадах і на основі об'єктивного ставлення до розв'язання проблем. Важливо також уникати політичного й бюрократичного зловживань суперечливими моментами в царині забезпечення прав людини для блокування поступального розвитку партнерства в інших сферах, насамперед, у безпековій, політичній та євроінтеграційній.

Підтримка угорських меншин є одним із ключових напрямів діяльності Угорщини на міжнародній арені. Офіційний Будапешт просуває принцип, за яким права національних меншин мають бути не лише забезпечені належним чином, але й створені максимальні умови для етнічних угорців на всіх територіях, де вони коли-небудь проживали.

Таким чином – загорнуті у форму захисту прав національних меншин вимоги, по суті, часто-густо переходять червоні лінії та

межують із зазіханням на державний суверенітет країн. Варто лише зазначити наполегливий тиск на Україну через міжнародні механізми для забезпечення подвійного громадянства, виокремлення для угорців вимог володіння державною мовою країни проживання та, фактично, бажання створити територіальні автономії угорців, зокрема в українському Закарпатті.

При цьому в самій Угорщині таких прав діаспорам ніхто й не пропонує. Натомість, основний акцент робиться саме на культурних та освітніх правах. Із 1993 року офіційно визнані національні меншини в Угорщині мають законодавчо закріплене право створювати самоврядування. В рамках реалізації цього права українці в Угорщині й проводять діяльність на збереження своєї ідентичності [Грекса, 2024].

Культурні товариства українців в Угорщині

Згідно з даними Посольства України в Угорщині офіційно зареєстровано і діє декілька товариств та культурно-просвітніх організацій української громади. Діє *Український культурний та документальний центр Угорщини*, заснований державним самоврядуванням, який має центральний та три регіональні відділи. Функціонує Державна українська бібліотека (2006), а також Українська етнографічна колекція (2008).

Українське культурне об'єднання Угорщини (УКОУ) є головною русійною силою суспільного життя української громади в Угорщині. Об'єднання проводить свою діяльність у сфері дбання про рідну мову та народні традиції, а також збереження історичних пам'яток та поширення культури. Державне самоврядування, з одного боку, організовує та проводить заходи в рамках своїх повноважень, з іншого боку, координує та фінансово підтримує регіональні заходи. УКОУ в ініціативі та організації регулярних програм зі збереження традицій насамперед бере участь як партнер державного та місцевих самоврядувань.

У рамках УКОУ функціонують мистецькі групи української спільноти: молодіжний танцювальний колектив "Веселка", жіночий хор "Берегиня" та Український народний театр [*Підтримка української спільноти Угорщини*, 2017].

В Угорщині офіційно зареєстровано і діє декілька товариств та культурно-просвітніх організацій української громади, основними серед яких є: "Товариство української культури Угорщини" (ТУКУ), голова – Ярослава Хортяні; "Українське культурне об'єднання області Чонград", голова – Вікторія Штефуца; Об'єднання української молоді та сімей Угорщини "Нова хвиля", голова – Ліліана Грекса; Українська асоціація "Єдність", голова – Вікторія Петровська. Ці організації входять до створеної при Посольстві України в Угорщині 22.01.2021 року Консультаційної ради [*Українська громада в Угорщині, 2022*].

Реалізація права отримувати інформацію мовою національної меншини досить фрагментована. Один раз на тиждень транслюються україномовні передачі на Угорському радіо МР4 (30 хвилин), 2 рази на місяць – центральним телебаченням М1 транслюється 12-хвилинна програма "Рондо".

У трьох угорських вузах функціонують кафедри українознавства: в Ніредьгазькому інституті відновлена кафедра україністики; в Сегедському науковому університеті викладається як спеціальність українська філологія; в Будапештському університеті імені Етвеша діє кафедра україністики в рамках Інституту слов'янської та балтійської філології.

Угорський Фонд Сечені та Університет Обуда розробили спільну програму, загальна сума якої перевищує 10 мільйонів форинтів. Програма спрямована на довгострокову підтримку студентів-біженців з України, які хочуть здобути або продовжити здобуття вищої освіти в Угорщині.

Наміри цієї програми у тому, щоб підтримати Україну у скрутні часи, навчати українських студентів, які, можливо, в майбутньому матимуть бажання залишитися жити та працювати в Угорщині, хоча це не є обов'язковою умовою для безкоштовної освіти.

Маємо визнати як об'єктивний факт те, що етнічні українці в Угорщині недостатньо використовують визначені права на самоврядування, зокрема, для реалізації своїх мовно-культурних потреб.

Достатньо зазначити, що українська меншина до минулого року все ще не мала своєї школи, хоча це право гарантоване Угорською державою.

Водночас, варто констатувати, що серед причин такого стану – як невелика за чисельністю українська діаспора, так і її фактична асиміляція.

За даними перепису населення в Угорщині 2011 року, кількість українців становила лише 7,5 тисячі осіб. А реалізувати свої права на виборах самоврядування могли лише приблизно 1800 етнічних українців. Справа в тому, що право голосувати на виборах самоврядувань є лише у громадян Угорщини, які мають угорську прописку й офіційно визнають свою належність до меншини.

Натомість, перепис, проведений восени 2022 року, вже після початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну показує кардинально іншу ситуацію. Лише офіційно, як українську, визначили свою ідентичність 25 тисяч людей. І ця цифра буде зростати, адже значна кількість утікачів від війни планує залишитися в Угорщині, а влада Угорщини сприяє цим процесам, зокрема, через нещодавнє рішення про визнання паспортів України, термін яких спливає. Лише в Будапешті наразі живе 17 тисяч дітей української національності, які мають право брати участь у процесі навчання.

Тобто підходи, які працювали ще вчора, треба переглядати. Забезпечення прав українців в Угорщині потребує більшої підтримки саме на угорському державному рівні. Такий підхід є вже традиційно постійною вимогою діючої угорської влади стосовно української влади.

Часто-густо питання, що порушуються угорською стороною в рамках двосторонніх та багатосторонніх механізмів, стосуються бажаної, я би сказала, максималістської моделі та залишають поза увагою **асиметричність обсягів** реалізації прав українців в Угорщині та угорців в Україні.

До того ж, не береться до уваги, що Україна, на відміну від Угорщини, поки що не є членом ЄС і не може використовувати доступні сусідам європейські фонди для реалізації своїх політик. Не треба також забувати, що фокус уваги України наразі спрямований на забезпечення оборони країни та загалом східного флангу ЄС і НАТО (включно з Угорщиною) від російської агресії.

Для розуміння асиметричності в обсягах реалізації прав української меншини в Угорщині та угорців в Україні варто звернути увагу лише на деякі факти й цифри.

Згідно із офіційними статистичними даними, які оприлюднені у П'ятій періодичній доповіді України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [*П'ята періодична доповідь України...*, 2024], у 2019/20 році у 76 закладах дошкільної освіти з мовою виховання угорської національної меншини виховувалося 4578 дітей; у 2020/21 році у 76 закладах – 3263 дитини; у 2021/22 році у 76 закладах – 3263 дитини; у 2022/23 році у 108 закладах – 3327 дітей; у 2023/24 році у 106 закладах – 3184 дитини.

Заклади загальної середньої освіти, у яких поряд з державною організовано класи з навчанням мовою угорської національної меншини: у 2019/20 році у 99 закладах здобували освіту 16583 учні; у 2020/21 році у 101 закладі – 17729 учнів; у 2021/22 році у 98 закладах – 17733 учні; у 2022/23 році у 96 закладах – 15953 учні; у 2023/24 році у 95 закладах – 14523 учні.

Із 577 закладів загальної середньої освіти у 109 закладах 18 518 учнів мають можливість здобувати освіту рідною мовою. Для задоволення потреб представників угорської нацменшини у 2022/23 році функціонували 96 (16,6% від загальної кількості) закладів загальної середньої освіти. Угорською мовою навчалися 15 953 учні, у тому числі 710 у шести ліцеях приватної форми власності. Зокрема, у 69 закладах освіти освітній процес здійснюється угорською мовою, для цього організовано роботу 715 класів для 11 913 учнів. У 27 закладах 271 клас з угорською мовою навчання функціонує поряд із класами з навчанням державною мовою, у них навчається 4040 учнів. Крім того, у 19 закладах загальної середньої освіти 2258 учнів угорську мову вивчають як другу іноземну, 481 здобувач освіти опановує її на факультативі.

У м. Берегове функціонує Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II. Вищий навчальний заклад III рівня державної акредитації засновано у 1996 році. У 2019/20 році у зазначеному інституті навчалось 1223 студенти; у 2020/21 році – 931 студент; у 2021/22 році – 969 студентів; у 2022/23 році – 1375 студентів. У Державному вищому навчальному закладі "Ужгород-

ський національний університет" у 2019/20 році навчався 201 студент; у 2020/21 році – 217 студентів; у 2021/22 році – 216 студентів; у 2022/23 навчальному році – 264 студенти; у 2023/24 році – 217 студентів.

Навчання угорською мовою здійснювалося також у коледжі Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II: у 2019/20 році – 333 студенти; у 2020/21 році – 318 студентів; у 2021/22 році – 318 студентів; у 2022/23 році – 323 студенти; у 2023/24 навчальному році – 318 студентів.

У недільній школі при Товаристві культури львівських угорців викладають угорську мову.

В Ужгородському національному університеті, Гуманітарно-педагогічному фаховому коледжі Мукачівського державного університету, Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II здійснюється підготовка педагогічних кадрів, які викладатимуть у закладах загальної середньої освіти з угорською мовою навчання. Курси підвищення кваліфікації відповідних педагогів забезпечує і Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти.

Для задоволення інформаційних, культурних та освітніх потреб національних меншин, які проживають на території України, діє акціонерне товариство "Національна суспільна телерадіокомпанія України" (далі – АТ "НСТУ", Суспільне мовлення), яке постійно створює проекти мовами національних меншин (спільнот) для них, а про них – українською.

На телеканалі "Тиса-1" Закарпатської регіональної дирекції ПАТ "НСТУ" виходять в ефір інформаційні програми угорською мовою, які сприяють зміцненню добросусідських відносин між місцевими органами влади України та Угорщини: у 2019 та 2020 роках інформаційна програма "Горизонт" та "Hirek"; у 2021 році – "Угорське слово" та "Hirek". Із 2022 року на базі Суспільного мовлення діє Координаційний центр мовлення національних спільнот. У м. Ужгороді діє редакція, що виготовляє контент угорською мовою. Разом з тим редактори підрозділу виготовляють контент для регіонального марафону "Суспільне. Спротив" та загальнонаціонального марафону "Єдині новини" про життя представників національних спільнот Закарпаття. Функціонує

підрозділ, який щодня виготовляє радіоновини угорською мовою. Ужгородський місцевий недержавний телеканал "21 Ужгород" здійснює мовлення українською та угорською мовами. У м. Берегове функціонує радіостанція "Радіо Пульс", яка здійснює мовлення угорською мовою. Радіопередачі угорською мовою філії АТ "НСТУ" "Закарпатська регіональна дирекція" звучать на регулярній основі.

У Закарпатській області виходять **газети** угорською мовою ("Карпаті ігоз со", "Карпатоійо"), працює Спілка угорських журналістів Закарпаття. Для підготовки відповідних спеціалістів функціонує Українсько-угорський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу "Ужгородський національний університет".

Культурна діяльність та засоби її здійснення

У місцях компактного проживання угорців Закарпаття функціонує 78 бібліотек (загальний обсяг літератури угорською мовою становлять понад 273,2 тис. прим.). У бібліотеках постійно організовуються угорською мовою комплексні заходи з вивчення історії, літературні ігри, вікторини, тематичні вечори тощо. У 76 клубних закладах, що розміщені у місцях компактного проживання угорців, працюють аматорські колективи різних жанрів, три із них мають звання "народний" ("зразковий") аматорський колектив: зразковий аматорський драматичний колектив "Кекерчін" сільського клубу с. Оросієво – філії КЗ "Центр культури та дозвілля" Берегівської міської ради; народний аматорський фольклорний колектив "Боржо Варі" КЗ "Центр культури та дозвілля" Берегівської міської ради; народний аматорський хореографічний ансамбль народного танцю "Рим" Есенського сільського Будинку культури – філії КЗ "Центр культури та дозвілля Чопської міської територіальної громади Ужгородського району Закарпатської області". У м. Берегове діє Закарпатський обласний угорський драматичний театр, Товариство угорських митців Закарпаття імені Імре Ревеса та творче об'єднання митців імені Міхая Мункачі.

Також працює Асоціація угорських бібліотекарів Закарпаття, основним завданням якої є збереження та популяризація угорської культури, мови, літератури та співпраця з бібліотеками Угорщини.

В Івано-Франківську Угорський культурно-освітній центр активно пропагує самобутність, мову та літературу угорців краю. Основною метою центру є захист інтересів місцевих угорців, мовно-просвітницька діяльність для збереження угорської мови, проведення культурних заходів. Тут проводяться щотижневі курси угорської мови для дітей та дорослих.

Видавництвами Закарпатської області видаються книги угорською мовою. ДП "Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”" (м. Львів) на державне замовлення Міністерства освіти і науки України видає підручники, навчальні посібники з навчанням мовами національних меншин (спільнот). Зокрема, у 2021 році видано угорською мовою 11 назв накладом 20,538 тис. прим.

У Закарпатській області функціонують **17 громадських об'єднань** угорської національної меншини. Громадські організації національних спільнот є ініціаторами проведення заходів етнонаціонального спрямування. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування приділяють значну увагу виробленню прозорих критеріїв для надання підтримки діяльності національних меншин, забезпеченню їх рівного доступу до фінансової та всебічної організаційно-методичної допомоги.

В області працює Центр культур національних меншин Закарпаття, який фінансується за рахунок коштів обласного бюджету.

Тобто, забезпечення прав угорців в Україні відбувається на такому рівні та в таких обсягах, які дають можливість не тільки забезпечити збереження їх національної ідентичності, але й створюють умови для їх легкої інтеграції та асиміляції в Угорщині.

Водночас, вимоги угорської сторони часто-густо спрямовані на такі заходи Української держави, які б призвели до створення національно-культурної, а згодом і територіальної автономії угорців в Україні, що очевидно не може бути стратегічним баченням з огляду на національні інтереси України.

Такий підхід може бути реалізований лише в контексті об'єднання двох держав у спільному політичному та економічному об'єднанні та перехід на союзницькі відносини в рамках єдиної безпекової організації. Тому членство України в ЄС і НАТО, по суті, дає відповіді на актуальні питання сьогодення.

Висновки та пропозиції

По-перше, внесок українців у гарантування національної безпеки Угорщини на її східних кордонах та партнерське ставлення угорців до українських утікачів від війни створюють якісно нову основу для оцінки стану та перспектив забезпечення прав українців в Угорщині та угорців в Україні.

По-друге, це питання не має об'єктивних підстав для політизації. Нормативно-правова база в обох країнах та стан забезпечення взаємних прав перебувають на досить високому рівні. Об'єктивно існуючи, деякі проблеми не повинні використовуватися у внутрішньополітичній боротьбі та для блокування розвитку партнерських відносин, зокрема в безпековій сфері та процесах підсилення ролі Європейського Союзу загалом та європейської й євроатлантичної інтеграції України зокрема.

По-третє, обговорення та розвиток відносин в цій сфері має бути дорогою з двостороннім рухом. Оцінки ситуації повинні мати паритетний характер.

По-четверте, основні міждержавні механізми для обговорення актуальних питань уже створені і дозволяють проводити роботу з імплементації важливих державних рішень з обох сторін.

По-п'яте, автоматичне перенесення проблем у процес переговорів стосовно вступу України до ЄС не повинно стати на заваді пришвидшенню євроінтеграції України, адже сама Угорщина мала б бути зацікавленою, щоб угорці України приєдналися до спільних просторів в Європейському Союзі та НАТО.

З відкриттям переговорів зі вступу України до Європейського Союзу основні вимоги Угорщини будуть розглядатися в рамках відповідного кластеру та розділу. Важливо, щоб ці вимоги не ставили за мету створення умов для формування в Україні угорської автономії, а були дійсно спрямовані на інтереси громадян України угорської національності, в чому зацікавлена Україна не менше Угорщини.

Конструктивне обговорення проблемних питань у рамках функціонуючих двосторонніх та багатосторонніх механізмів, без зайвої політизації, дозволило би досягти спільної мети об'єднання угорської громади в рамках єдиного економічного, політичного та

безпекового простору, де Україна та Угорщина стали би членами НАТО та ЄС, а відтак – союзниками, які здатні вирішувати дискусійні питання, але при цьому мають фундаментальні стратегічні цілі. Таке союзництво було б позитивно оцінено Брюсселем і додало би репутації як Угорщині, так і Україні на міжнародній арені.

Бібліографічні посилання

Грекса, Л. (2024, Червень 14). Українські школи в Угорщині: чому не діє досі принцип дзеркальності? *Infopost*. <http://e.surl.li/hbhvac>

Підтримка української спільноти Угорщини. (2017). Посольство Угорщини. Київ. <https://kijev.mfa.gov.hu/ukr/news/a-magyarorszagi-ukran-koezoesseseg-tamogatasa>

П'ята періодична доповідь України "Про виконання Європейської Хартії регіональних мов або меншин" (Проект). (2024). Міністерство культури та інформаційної політики України. <http://e.surl.li/hxnlqa>

Українська громада в Угорщині. (2022, Липень 19). Посольство України в Угорщині. <https://hungary.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/275-ukrajinci-v-ugorshhini>

УДК 322(439)

Palinchak Mykola,
Doctor of Political Sciences,
Professor of the Department of
international politics Faculty of
International Economic Relations
Uzhgorod National University
ORCID: 0000-0002-9990-5314
palinchakmm@gmail.com

The specifics of the Hungarian model of state-confessional relations

Each country of the Central-Eastern Europe region, taking into account the historically determined traditions, peculiarities of the spiritual culture and mentality of the people, solves the issue of state-church relations, guarantees of freedom of religion and its denominational institutionalization, tolerance of inter-denominational relations in its own way. Every state tries to create conditions for meeting the religious needs of believers and society, giving religious communities greater freedom of activity.

Religious freedom is protected by state constitutions and laws, and governments generally respect religious freedom.

Peculiarities of state-church relations in Hungary are studied in the article. The legal regulation of church-state relations in this country is analyzed.

Presentation of the main research material. In accordance with the main principle of state-church relations in Hungary – worldview neutrality of the state – all registered churches have equal rights and obligations. At the same time, in its legislation, it does not ignore the peculiarities of religion and the church. The social role of churches, which has developed historically, provides sufficient grounds for a special approach to traditional religious institutions.

On February 9, 1990 – a few days after the new law on freedom of religion was adopted by the parliament, but before it came into effect – the Holy See and Hungary resumed diplomatic relations at the highest level. The agreement, signed in Budapest, states that ecclesiastical matters are to be governed by a new Code of Canon Law and a new law on religious freedom.

In 1999, the authorities concluded similar agreements with other historic churches. At the same time, the peculiarities of the internal structure of each of them were taken into account. These agreements constitute a complete legal, international legal and political guarantee for the activity of churches. They ensure the freedom of the church in all spheres of life, provide financial assistance to churches from the state.

According to the Law "On Freedom of Conscience and Freedom of Religion, as well as on Churches", adopted in 1990, churches and religious denominations are carriers of human values and play a significant role in educational processes, in the everyday life of society [Schanda, 2000, p. 259–278].

In the period 1991–1992, the Hungarian Parliament adopted several restitution laws. The purpose of such a policy was to create a model that would compensate the church for the losses it suffered under the communist regime and to introduce new democratic principles, in particular: the separation of the church from the state cannot mean the separation of the church from society. The church performs socially useful functions, reduces the state's burden.

In 1997, the parliament changed the system of state subsidies to churches. Back in 1990, the first freely elected parliament decided to provide financial assistance to religious organizations on a permanent basis. This meant that Parliament had to divide the "church fund" of the central budget each year between different churches and denominations, depending on the number of parishioners and the "social role" of religious organizations. However, it was impossible to determine the number of parishioners. The idea of including a question about religious affiliation in the population census questionnaire was deemed unconstitutional. According to the amendments, from January 1, 1998, citizens were allowed to allocate 2% of their income tax, of which 1% –

to any religious organization and 1% – to any public organization [Hendon and Allman, 1999].

During 2012, the Hungarian government provided HUF 35 billion (about 161 million US dollars) in additional funding to churches for a range of activities, including support for public art collections; supporting the system of religious training, education and culture; payment of annual compensation for unreturned religious property ("annuity in perpetuity"); facilitating the work of church personnel serving the smallest villages. 4 "historical" churches continued to receive 93% of the total amount of state financial support provided to religious groups [Budapester Zeitung, 2013, p. 2].

The constitutional and legal regulation of relations between the state and the church provides for the general regulation of the activities of religious organizations, establishing the principle of non-interference in the internal affairs of the church as long as its activities do not contradict the current legislation and do not violate human rights.

Thus, the fall of the communist regime and the change in the legal system could not but be reflected in the state-church relations in the Republic of Hungary. The change in the basic legislation on freedom of conscience led to the expansion of the confessional spectrum of active religious associations. The nature of the activities of religious organizations has changed significantly. Nowadays, it includes not only religious practice, but also social, cultural and educational, educational and entrepreneurial activities. This significantly expanded the scope and scale of interactions between the state, religious organizations, and the possibilities of their legal support. Religious influence is felt in the field of education, the armed forces, and in the political life of the Republic of Hungary.

An analysis of the norms of the Constitutions of Hungary and other post-communist states, as well as international documents of a universal nature, confirms that the right to freedom of thought, conscience and religion are two main groups of freedoms, depending on whether it is exercised individually or collectively (*Table 1*).

Table 1

Normative and legal regulation of state-church relations

<p>In the individual dimension, the right to freedom of thought, conscience and religion includes the following freedoms:</p>	<p>In the collective dimension, the right to freedom of thought, conscience and religion includes the following freedoms:</p>
<ul style="list-style-type: none"> • profess or not profess a religion or belief; • to have or not to have a religious education; • to participate or not to participate in any form of worship, not to be subjected to direct or indirect coercion regarding the disclosure of one's beliefs, to have free access to places of worship; • not to take any oaths that contradict the person's beliefs; • to openly express their religious beliefs or not to declare their religious beliefs; • not carry out military service with a weapon if it conflicts with the person's beliefs, instead do alternative civilian service. 	<ul style="list-style-type: none"> • freedom to express one's beliefs and spread one's religious beliefs, while protecting each person and group from coercion, the ability to spread one's beliefs and beliefs and observe the customs of one's religion without interference or intrusion; • freedom to form religious associations, which can be registered in the general register of legal entities or in the register of religious organizations in order to obtain the legal status and rights of a legal entity; at the same time, associations of believers can operate without official registration; • freedom to acquire and maintain places of worship, conduct and attend religious services and events; • freedom to create religious organizations and manage them on the basis of self-government, as well as communicate with other national or international associations of believers; • to produce, purchase, import, export and distribute religious literature, printed and audiovisual materials or objects used for religious activities; • establish private schools and manage them, as well as engage in educational, cultural, charitable and social activities; • find and receive voluntary financial assistance from individuals and institutions to support their activities.

[Palinchak, 2014, p. 191–192]

This meaning of religious freedom as an individual right and a collective right is most fully reflected in Article 6 of the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and Discrimination Based on Religion or Belief (from 1981). At the same time, modern international law defines the grounds for limiting the exercise of the right to freedom of thought, conscience and religion. These include the realization of the basic rights and freedoms of other persons, the protection of national security, public order, health protection and morality of the population within the framework of the norms established by national legislation.

Having analyzed the constitutional and legal acts of the Republic of Hungary, there is every reason to assert that over the past two decades, normal legal conditions for the activity of religious organizations have been created in Hungary. The new legal framework for state-church relations created conditions for meeting the religious needs of believers and the functioning of religious organizations. Oppression and restrictions have been stopped, conditions for the development of church infrastructure, monastic life, theological education, and social service of churches have been provided.

In the process of socio-political transformation in Hungary, thanks to the developed culture of political consensus and the rapid revival of civil society structures, the process of socio-political structuring took place organically. With this in mind, a stable modern European democratic political system has been established in the country. In the summer of 2000, Hungarians solemnly celebrated the 1000th anniversary of statehood. A symbol of the special role of Hungary in the civilizational dialogue between the West and the East became the recognition of King Istvan (Stephan), who is a Catholic saint, as well as an Orthodox saint [Krill, 2008, p. 211].

Against the background of broad socio-political changes, a new democratic partnership phase of relations between the state and the church has been established. The priority directions of the policy in the sphere of state-church relations have been determined, including assistance to religious organizations in the implementation of their tasks. Thanks to the change in state-church relations, a process of

revival of religious life is being observed in Hungary, and church structures are intensively developing. Religion has become part of the spiritual life of Hungarian society. Effective mechanisms for the implementation of laws on freedom of conscience and religion have been created, which contribute to the harmonization of state-church relations.

According to the data of the national population census from 2013, the entire population of Hungary is about 9,9 million people. The government does not collect official data on religious affiliation. However, as early as 2011, an additional question about religious affiliation was included in the national census. The answers showed that the population of Hungary is 37,1% Roman Catholic; 11,6% of respondents belong to the Reformed (Calvinist) church; 2,2% – to the Lutheran; less than 1% are Jews. These 4 groups are considered in the country as "historical" religions. 16,7% of respondents indicated the absence of religious affiliation; 1,5% consider themselves atheists; 27,2% did not give any answer. Religious groups, which in general comprise less than 5% of the population, include Greek Catholics, Pentecostals, Orthodox Christians, Christians of other denominations, Buddhists and Muslims [Palinchak, 2014, p. 191–192].

Religious affiliation in Hungary as of 2022 is shown in the *Table 2*.

Table 2

Religious affiliations in Hungary by age group, census 2022

Religious affiliations in Hungary by age group, census 2022										
Religion	<10	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70–79	80–89	90+
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
<u>Christianity</u>	32.7	39.0	32.8	35.5	39.5	45.2	53.1	61.8	68.0	65.9
<u>-Catholicism</u>	22.1	26.1	21.9	24.2	27.4	31.6	37.9	43.9	47.9	46.9

Continuation of Table 2

<u>-Calvinism</u>	7,7	9,5	7,8	8,2	8,8	9,9	11,5	13,7	15,4	14,8
<u>-Lutheranism</u>	1,5	1,8	1,3	1,4	1,7	1,7	2,2	2,8	3,4	3,5
-Other Christians	1,4	1,7	1,6	1,9	1,7	1,9	1,5	1,4	1,4	0,7
<u>Judaism</u>	0,04	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3
Other religions	0,2	0,2	0,6	0,5	0,4	0,4	0,2	0,1	0,04	0,03
<u>No religion</u>	24,8	19,5	29,9	19,1	16,9	13,9	11,6	8,1	5,4	5,2
Not stated	42,3	41,2	46,6	44,9	43,0	40,5	35,1	29,9	26,5	28,1
Total population	928,928	950,356	1,075,492	1,239,557	1,572,064	1,292,541	1,221,677	888,828	377,371	56,820

[Népszámlálási adatbázis, n.d.]

The institutional separation of the church and the state has more distinct outlines here than the German "cooperation models", but the Hungarian Republic provides favorable conditions for the church's activities to a much greater extent compared to the "secular" French state. There are reasons to classify the Hungarian model, which was formed in the 1990s, as a liberal separation that respects religious freedom and the freedom of churches.\

References

- Budapester Zeitung*. (2013, Januar 10). P. 2.
- Hendon, D. W., & Allman, D. D. (1999). Notes on church – state affairs: Hungary. *Journal of Church & State*, 41(4).
- Krill, M. M. (2008). *Istoriia krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (kinets XX st. – pochatok XXI st.)*. [History of the countries of Central and Eastern Europe (end of the 20th century – beginning of the 21st century)]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Znannia. 284 p.
- Népszámlálási adatbázis*. (n. d.). KSH. <http://e.surl.li/wdgtuz> [in Hungarian]
- Palinchak, M. M. (2014). *Transformatsiia derzhavno-tserkovnykh vidnosyn u postsotsialistychnykh suspilstvakh (na prykladi krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy)* [Transformation of state-church relations in post-socialist societies (on the example of the countries of Central and Eastern Europe)]. (Dys. ... d-ra polit. nauk). Derzhavnyi zaklad "Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho". Odesa. <http://e.surl.li/rzrqb> [in Ukrainian].
- Schanda, B. (2000). Church and State in Hungary in 1999. The Funding of the Churches in Hungary. *European Journal for Church and State Research*, 7, 259–278.

УДК 327:[39+316.7](477+439)

Олег Калакура,

доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу етнополітології Інституту
політичних і етнопонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України
ORCID: 0000-0003-2617-0115
oleg_kalakura@ukr.net

Етнокультурний діалог українсько-угорського прикордоння як чинник європейської інтеграції України

На шляху європейської інтеграції України важливим напрямом етнополітики залишається забезпечення прав національних меншин (спільнот), поглиблення міжетнічного діалогу та консолідації українського соціуму на тлі спротиву російській агресії. Україна – держава з поліетнічним та полікультурним населенням, передусім транскордонних регіонів, серед яких особливо вирізняється Закарпатська область. Саме у прикордонних громадах Закарпаття більш-менш компактно мешкають українські угорці, одна з найчисельніших і добре організована етнічна меншина країни. За даними перепису України 2001 року, 96,8% українських угорців (151,5 тис. чол. із 156,6 тис.) проживали у Закарпатській області. Офіційні дані 2017 року засвідчили тенденцію їх зменшення. Реальна чисельність угорців на території Закарпаття становила близько 90 тис. чоловік, а за час війни вона ще більше скоротилася. Тим не менше, угорській спільності належить важлива роль у житті України, в розвитку українсько-угорських взаємин. Попри загравання окремих політиків Угорщини з путінським режимом, їх спротиву щодо можливого членства України в НАТО, більшість угорців негативно ставляться до окупаційної війни Росії,

не мало українців угорського походження беруть участь у воєнних діях у складі ЗСУ. Провокаційний характер мала й видача угорських паспортів частині українських громадян закарпатського прикордоння.

Особливістю угорської спільноти є те, що їй вдалося сформувати найбільш широке представництво своїх різноманітних інтересів через такі громадські товариства та об'єднання: Спілка угорських бібліотекарів України, Форум угорських організацій Закарпаття, Закарпатське угорське педагогічне товариство, Закарпатська угорська асоціація скаутів, Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я, Спілка угорських підприємців Закарпаття, Спілка угорських журналістів Закарпаття, Закарпатська угорська спілка "Газда", Фонд угорського музичного, духовно-культурного відродження та прикладного мистецтва "Кредо", Культурне товариство по захисту інтересів угорських ромів Закарпаття "Унг Ромен", Закарпатське угорськомовне товариство студентів та молодих дослідників, Товариство угорської інтелігенції Закарпаття, Закарпатське угорськомовне наукове товариство, Демократична спілка угорців в Україні [Ткаченко, 2018, с. 76] та ін.

Угорська ідентичність та історична спадщина найбільш простежується у м. Берегове, яке традиційно залишається освітнім та культурним осередком громади. Нині тут діє угорський інститут (Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II), численні угорські гімназії та школи, бібліотеки, музей, будинок культури, дитяча школа мистецтв і єдиний в Україні угорський національний театр імені Дюлі Ййеша [*Угорці України ...*, 2020].

Такий рівень збереження національної самобутності вдалося досягти завдяки прикордонному статусу Закарпаття, постійним контактам та підтримки з боку Угорщини. Угорщина була однією з перших країн, які визнали незалежність України та відкрили посольство в Києві, а згодом почало розвиватися співробітництво із різноманітних питань, від безпекових та військових до культурно-освітніх зав'язків. У 1990-х рр. обидві сторони підписали кілька знакових угод та заяв, зокрема щодо транскордонного співробітництва та співпраці між міністерствами оборони держав.

Одна з найперших таких угод була підписана в Будапешті в 1992 році між міністрами оборони Угорщини та України та передбачала офіційні візити й робочі зустрічі між вищими керівниками міністерств оборони обох країн; зустрічі експертів з прикордонних районів; обмін інформацією щодо взаємно узгоджених тем; консультації, конференції та наради.

Окрім військового співробітництва, вкрай важливого в умовах російсько-української війни, проблема транскордонної співпраці має і гуманітарний, етнокультурний вимір. До речі, міжнародне законодавство визнає право осіб, які належать до національних меншин, на транскордонні контакти (п. 1 ст. 17 Рамкової конвенції про захист національних меншин) [Ткаченко, 2018, с. 87].

Етнокультурний діалог, культурно-гуманітарне співробітництво українсько-угорського прикордоння покликане стати одним з ключових напрямів у процесі зміцнення стратегічного партнерства обох держав на основі взаєморозуміння в контексті нинішньої окупаційно-геноцидної війни РФ проти України. Європейський вибір нашої держави зумовлює особливе зацікавлення в осмисленні гуманітарної сфери транскордонної українсько-угорської співпраці задля зміцнення суверенітету держав, подальшого порозуміння обох народів, нівелювання шкідливих стереотипів, успадкованих від минулого.

Науковий аналіз українсько-угорської взаємодії у прикордонному регіоні, започаткований низкою досліджень проблеми у вітчизняній та угорській гуманітаристиці (праці І. Артьомова, С. Віднянського, Є. Кіш, І. Тодорова, Ч. Фединець, С. Черничка та ін.), набуває дедалі більшої актуальності у відповідь на сучасні виклики. Узагальнення досвіду транскордонної співпраці в гуманітарній сфері, її ефективності сприятиме подоланню суперечливих стереотипних нашарувань, шаблонів у свідомості людей, допоможе створити неконфліктний соціокультурний та морально-психологічний простір на прикордонні. Дослідження гуманітарної складової українсько-угорського прикордоння зумовлене також актуальністю наукової та культурної співпраці наших народів, важливістю міжособистісних контактів і розвитку громадянського суспільства.

Етнокультурний діалог України та Угорщини забезпечує розвиток творчого потенціалу їх мешканців, актуалізує роль історико-культурної спадщини, стимулює ширший доступ до надбавь культури, сприяє збереженню культурного різноманіття. Наразі маємо найбільш інтенсивні контакти між Закарпатською та Саболч-Сатмар-Березькою областями. На практиці це мало не єдиний приклад плідної транскордонної співпраці прикордонних регіонів сусідніх країн на основі Концепції спільного розвитку прикордонних територій. Вона була розроблена на виконання Угоди між Закарпатською облдержадміністрацією і Саболч-Сатмар-Березькою областю Угорщини про співпрацю, а також рішення 5-го засідання міжкурядової українсько-угорської комісії українсько-угорського транскордонного співробітництва. Її загальною метою полягає в тому, щоб на базі спільних засад стратегії розвитку українсько-угорського співробітництва перетворити прикордонний регіон у майданчик максимального сприяння суспільному згуртуванню, підвищенню якості життя населення прикордонних територій за умов максимального використання наявних можливостей для транскордонного співробітництва [Артьомов та Віціан, 2008, с. 179–180]. Характерною особливістю двосторонніх відносин є комплекс спільних проблем, довкола вирішення яких об'єднуються зусилля України і Угорщини. Серед них: по-перше, повсякденна двостороння співпраця з гармонізації міжнаціональних відносин з урахуванням того, що в Україні угорська громада на Закарпатті становить понад 12% від загальної кількості населення області; по-друге, збереження багатой спадщини етнографічних, історичних традицій, культурних пам'яток та ін. У цьому документі були сформульовані 5 стратегічних цілей спільної роботи: 1. Створення конкурентоспроможної економічної системи. 2. Розвиток людських ресурсів та сфери послуг. 3. Полегшення доступу до прикордонного регіону. 4. Збереження природних та культурних цінностей, створення здорового та привабливого середовища. 5. Успішне використання досвіду Угорщини на шляху до ЄС [Артьомов та Віціан, 2008, с. 182].

Співробітництво у сфері культури, освіти і науки зосередилося на розбудові мережі освітньо-культурних закладів, які

працюють задля збереження українськими угорцями належного рівня володіння рідної мовою, національних традицій, етнічної самосвідомості. У середині 2000-х років в області працювало 64 дитсадки з угорською мовою, 130 загальноосвітніх навчальних закладів, одна угорська гімназія, 2 ліцеї з угорською мовою навчання та 4 ліцеї приватної форми власності, в яких навчально-виховний процес здійснюється угорською мовою. За рахунок варіативної складової вивчення мов національних меншин угорську мову вивчало 1268 учнів [Артёмов та Віціан, 2008, с. 188–189]. На тлі демографічних змін та реформування системи шкільної освіти у 2023 році у Закарпатській області нараховувалося 69 закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) з угорською мовою навчання та 27 ЗЗСО – з українською та угорською мовами. У Берегівському, Мукачівському, Рахівському, Тячівському, Ужгородському, Хустському районах області функціонують заклади освіти з класами (групами) з навчанням угорською мовою та вивченням угорської мови. У 2022/2023 навчальному році функціонували 96 ЗЗСО (16,6% від загальної кількості), де угорською мовою навчалися 15953 учні, серед них 710 у шести ліцеях приватної форми власності. У 69 закладах освіти освітній процес здійснювався угорською мовою, для цього організовано роботу 715 класів для 11913 учнів. У 27 закладах 271 клас з угорською мовою навчання функціонує поряд із класами з навчанням державною мовою, у них навчалися 4040 учнів. У 19 закладах загальної середньої освіти 2258 учнів угорську мову вивчали як другу іноземну, 481 здобувач освіти опановував її факультативно. У населених пунктах, в яких носії угорської етнічності проживають дисперсно і відсутні навчальні заклади з відповідною мовою, учні мають можливість вивчати мову свого народу факультативно. Із 604 закладів дошкільної освіти у 108 (18%) функціонує щонайменше одна група з угорською мовою виховання. Загалом організовано 207 груп для 3327 дітей [Шоста періодична доповідь ..., 2024]. Педагогічні кадри для навчальних закладів, в яких навчання ведеться мовами національних меншин, готує кафедра угорської філології Ужгородського національного університету.

Деякі проблеми, що виникли у зв'язку з ухваленням Закону України "Про освіту" (ст. 7), який залишив учням, які є представниками корінних народів і національних меншин України, право на навчання в закладах освіти для здобуття лише дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини, поступово знаходять правове рішення. Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" встановлює перехідні періоди різної тривалості для поступового збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною мовою у середній школі. Запровадження перехідних періодів різної тривалості пов'язане з особливостями кожної національної меншини (мовне середовище, в якому проживає меншина, мовна група, до якої належить відповідна мова тощо), що визначають відповідні освітні можливості здобувачів освіти, потребують різних ресурсів (забезпечення підручниками, підвищення кваліфікації вчителів тощо) і часу для втілення нового підходу в організації освітнього процесу. Відповідно до наказу МОН України від 29.09.2021 № 1033 реалізується інноваційний освітній проєкт "Європейська інтегрована модель навчання в школі з угорською мовою навчання". Проєкт передбачає підвищення рівня якості навчання української мови, математики, інших предметів із широким використанням цифрових технологій і діджиталізації освітнього середовища. До реалізації проєкту долучено Закарпатське угорськомовне педагогічне товариство. На травень 2022 року кількість закладів – учасників проєкту збільшилася до 81 [*Шоста періодична доповідь ...*, 2024].

15 вересня 2023 року в м. Будапешт (Угорщина) відбулося Четверте засідання українсько-угорської міжвідомчої робочої групи з питань освіти. Під час засідання сторонами обговорено заходи щодо вивчення української мови як державної та навчання угорською мовою у закладах загальної середньої освіти України; розроблення та видання підручників і посібників; підвищення кваліфікації педагогічних працівників. У ході засідання підписано також Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Угорщини про співробітництво за стипендіальною програмою Угорщини на 2023–2025 роки.

14 лютого 2024 року МОН України затвердило Дорожню карту створення умов для підвищення якості навчання державною мовою та мовами корінних народів і національних меншин (спільнот) у школах [*Про затвердження Дорожньої карти ...*, 2024]. Вона передбачає формування та вдосконалення законо-давчої та нормативної бази, створення умов для підвищення якості навчання, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а також організацію та проведення консультацій з представниками громад корінних народів і національних меншин щодо питань в галузі освіти. Один із критеріїв ефективності роботи такої системи – успішність інтеграції дитини в суспільство під час та після завершення навчання, можливість бути його частиною, працювати, навчатися в ЗВО [*МОН створюватиме умови ...*, 2024].

З-поміж областей України Закарпатська є єдиною, яка межує з чотирма країнами: Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Масштабним проєктом, у т.ч. і для розвитку культурного діалогу, була Програма прикордонного співробітництва ЄСП (Європейський Інструмент Сусідства та Партнерства) "Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна" на 2007–2013 роки, відтак на 2014–2020 роки. Бюджет програми на перші сім років становив 68638283 € та фінансувався з фондів ЄСП [*Інформація про Програму ...*, б. д.]. В рамках програми відкрилися широкі можливості потенційним аплікантам через пріоритетні напрями співпраці – сприяння економічному та соціальному розвитку, покращення якості навколишнього середовища, покращення ефективності кордону, підтримку співробітництва "люди–людям". Програма виявилася набагато ширшою, вона вийшла за межі співпраці двох країн або тільки Угорщини та Закарпатської області. З української сторони в ній беруть участь також Івано-Франківська та Чернівецька області України. Загальна ціль програми визначена як інтенсифікація та поглиблення співробітництва між українськими прикордонними областями і прийнятними та додатковими регіонами Угорщини, Румунії та Словаччини у екологічно, соціально та економічно сталий спосіб. Пріоритет № 1 програми "Сприяння економічному та соціальному розвитку" передбачає передачу знань та обмін досвідом з метою сприяння спільному

розвитку бізнесу та посилення туристичної привабливості території, включає гармонізований розвиток туризму. Пріоритет № 4: "Підтримка співробітництва „люди–людям”" пропонує удосконалення ефективності державних послуг та підвищення взаєморозуміння між різноманітними групами суспільства, а також заходи маломасштабного співробітництва "люди–людям". Реалізація Програми сприяла удосконаленню транспортної інфраструктури перетину кордону та обладнання на прикордонних пунктах контролю, що надало додаткової інтенсивності прикордонній взаємодії.

Заслуговує на увагу тематичне завдання № 3 "Розвиток місцевої культури та збереження культурної спадщини", яке увійшло до топ-5 тематичних завдань як щодо кількості поданих, так і профінансованих проєктів у 2014–2020 роках [*Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна ...*, б. д., с. 29]. На основі існуючої культурної спадщини формується потенціал для організації фестивалів та інших спільних культурних заходів (музикальних, танцювальних, театральних, сучасне мистецтво, народне мистецтво і т. д.). Організація спільних культурних заходів з транскордонною доданою вартістю, що нерозривно пов'язана із історичною, культурною і релігійною спадщиною, є одним із інструментів європейської інтеграції України.

Закарпатська область, яка славиться своїми культурними заходами та фестивалями, може слугувати повчальним прикладом транскордонної співпраці у сфері культури. Велика кількість виставок, ярмарків і фестивалів проходять у регіоні кожного року. Як правило, в січні мешканці мають можливість відвідати традиційний фестиваль меду, фестиваль "Червоне вино", в лютому – фест "Ужгородська палачінта" (ярмарок млинців). Навесні місцевих і туристів запрошують на "Сакура-фест", щоб спостерігати найкрасивіший період в регіоні – цвітіння сакури. Крім того, такі фестивалі та свята проходять і в інших районах: фестиваль мінеральної води, фестиваль гумору і сатири, "Фестиваль вишиванки" (фестиваль національного одягу), ярмарок "Золота осінь" і багато подібних фестивалів та цікавих культурних заходів [*Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна ...*, б. д., с. 137]. Більшість регіональ-

них культурних заходів зберігають свою актуальність навіть у складних умовах повномасштабної російсько-української війни.

Пріоритетом №1 Програми залишається розвиток місцевої культури та історії в поєднанні з функціями туризму. В результаті очікується створення мережі оновлених культурних та історичних об'єктів (будівель і їх середовища та інфраструктури), яка формує основи туристичних продуктів регіону, також програми (тематичні маршрути, які перетинають кордон, культурні програми з транс-кордонним ефектом), за допомогою яких може бути збільшена кількість туристів (відвідувачів) у регіоні. Зважаючи на важливість Програми територіального співробітництва з урахуванням наслідків пандемії COVID-19 та збройної агресії Російської Федерації проти України, її реалізацію було продовжено до 2025 року [Додаткова угода № 2 ..., 2024].

Таким чином, спільне українсько-угорське прикордоння стає невід'ємною частиною європейського культурного простору, важливим сегментом формування міжкультурної ідентичності Центральної та Східної Європи. Це регіон зі складним історичним минулим, особливим геостратегічним розташуванням та полікультурністю. Пошук шляхів діалогу через спільні проекти у сфері освіти, культури і науки наближає європейське майбутнє української спільноти, сприяє міжнаціональному зближенню та міжнародному взаєморозумінню, досягненню нової якості міждержавних українсько-угорських взаємин загалом. Наукове осмислення культурного діалогу на теренах українсько-угорського фронтиру залишається важливим і актуальним завданням міждисциплінарних досліджень, опрацювання спільних проектів українських та угорських гуманітаріїв. Упадає у вічі обмаль праць, присвячених діяльності Товариства українців та української меншини в Угорщині, чисельність якої за час російсько-української війни зросла більше як у тричі (із 7,4 тисяч у 2021 році до 24,6 тисяч у 2022 р. [Українська громада в Угорщині, 2022]). Не менш важливою є і проблема повернення українців на Батьківщину після закінчення війни. На окрему увагу заслуговує критика маніпулятивної ролі РФ у розпалюванні угорсько-українського протистояння.

Бібліографічні посилання

- Артьомов, І., & Віціан, Т. (2008). Стан українсько-угорського транс-кордонного співробітництва в контексті євроінтеграційного курсу держави. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 38, 179–190.
- Додаткова угода № 2 (у формі обміну листами) між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування спільної операційної програми прикордонного співробітництва "Україна–Угорщина–Словаччина–Румунія 2014–2020 роки". (ССТ: 2014TC16M5CB010). (2024). (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-24#Text
- Інформація про Програму*. (б. д.). Програма транскордонного співробітництва ЄСП Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна, Спільний Технічний Секретаріат (СТС). <http://www.huskgroua-cbc.net/ua/nformacja-pro-rogramu>
- МОН створюватиме умови для вивчення мов національних меншин*. (2024, Березень 04). Освіта.ua. <https://osvita.ua/school/91557/>
- Про затвердження Дорожньої карти щодо створення умов для підвищення якості навчання державною мовою та мовами корінних народів і національних меншин (спільнот) у закладах загальної середньої освіти України на 2023–2027 роки. Наказ МОН № 178 від 14.02.2024 року* (2024) (Україна). Освіта.ua. <http://e.surl.li/kklaog>
- Ткаченко, Є. В. (2018). *Правовий захист прав етнічних та мовних меншин: навчальний посібник*. Київ: ФОП Голембовська О.О.
- Угорці України. Хто вони?* (2020, Липень 17). Ukrainer. <https://www.ukrainer.net/uhortsi-ukrainy/>
- Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна. Програма транскордонного співробітництва 2014–2020. Спільна операційна програма*. <http://e.surl.li/ymhuwr>
- Українська громада в Угорщині*. (2022, Липень 19). Посольство України в Угорщині. <https://hungary.mfa.gov.ua/-spivrobotnictvo/-275-ukrajinci-v-ugorshhini>
- Шоста періодична доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин*. (2024, Листопад 1). Державна служба з етнополітики та свободи совісті. <http://e.surl.li/soppku>

Частина 2. УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

УДК 321+316.3](439):355.48(470+571:477)"2022/..."

Степан Віднянський,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу історії
міжнародних відносин і зовнішньої
політики України Інституту історії
України НАН України
ORCID: 0000-0002-8825-7024
stepanvid@ukr.net

Ставлення влади та суспільства Угорщини до сучасної російсько-української війни

Українсько-угорські відносини, які з 1991 р. розвивалися досить успішно і були навіть зразковими добросусідськими в регіоні Центрально-Східної Європи, у 2017–2022 рр. несподівано радикально погіршилися. Це було пов'язано з дискурсом довкола прав угорської національної меншини в українському Закарпатті, вимогою надання їм права на подвійне громадянство, створення угорської національно-культурної автономії в Україні, намірами угорського уряду призначення "уповноваженого міністра, відповідального за розвиток Закарпатської області", роздаванням громадянам України паспортів Угорщини у консульствах Угорщини в Україні й особливо – з ухваленням 5 вересня 2017 р. закону про використання державної української мови в навчальних закладах України – закону про освіту. Прояв української суб'єктності спровокував неадекватну реакцію Будапешта, що призвело до взаємної висилки дипломатів, оголошення топ-посадовців персонами нон-грата, звинувачень у втручанні у вибори та фінансуванні сепаратизму тощо. Угорщина, зокрема, заблокувала нормальну

планову роботу Комісії Україна – НАТО. Також вона регулярно відкидає українські пропозиції щодо вирішення конфліктних питань національної політики: лише у 2018 р., наприклад, міністр закордонних справ України П. Клімкін провів шість зустрічей у різних форматах зі своїм угорським колегою П. Сійярто, в тому числі за участю міністрів освіти двох сусідніх держав, переважна більшість з яких була присвячена пошуку шляхів вирішення мовного питання в організації освітнього процесу в Закарпатській області України.

Навіть після того, як Україна відповідно до рекомендацій Венеційської комісії про те, як втілити стандарти Ради Європи щодо мови освіти, впровадила їх у 2018 р. стосовно мов держав-членів ЄС, а 10 червня 2023 р. Верховна Рада України схвалила законопроект щодо продовження на рік переходу на українську мову шкіл, в яких викладання ведеться однією з мов країн ЄС, зокрема угорською, до 1 вересня 2024 р., і 8 грудня 2023 р. Президент України В. Зеленський підписав закон про зміни до законодавства про національні меншини, які враховують рекомендації Європейської комісії, Угорщина і досі наполягає на тому, що все навчання у державних школах угорської меншини в Закарпатті повинно відбуватися суто угорською мовою, відкидаючи слушні аргументи Києва про те, що "це вже було і призвело до того, що угорські діти через це просто не володіють українською та не мають кар'єрних перспектив в Україні". Це підтверджує й той факт, що угорці Закарпаття, особливо молодь, масово переїжджають до Угорщини: за останні роки угорська меншина в області зменшилася майже вдвічі – з 150 до 60-80 тис. осіб, що навряд чи відповідає інтересам обох сусідніх держав.

Загалом, свої подальші відносини з Україною угорська сторона ставить у залежність від її гуманітарної політики, вимагаючи від неї коригування цієї політики, зокрема щодо угорців Закарпаття, згідно з угорським баченням розв'язання конфліктних гуманітарних проблем. Зокрема, це вчергове підтвердив міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто 25 березня 2023 р. під час зустрічі з помічницею комісара ООН з прав людини, заявивши: "Угорщина не може підтримувати трансатлантичну та європейську інтеграцію України доти, доки угорські школи на Закарпатті перебувають у небезпеці" [Сійярто підтвердив ..., 2023]. А 7 червня 2024 р. Угорщина заблокувала

рішення постійних представників країн-членів Європейського Союзу стосовно початку переговорів щодо вступу України в ЄС, виступивши, за словами високопоставленого європейського дипломата, "з такими самими просторікуваннями, як і минулого разу, про недостатній прогрес, зроблений Україною щодо національних меншин" [Кутелева та Погорілов, 2024].

Але найбільшою проблемою в українсько-угорських відносинах є особливе ставлення Угорщини до нинішньої повномасштабної війни Росії проти України, яке найкраще характеризує, з нашого погляду, вислів прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана "Це не наша війна". Численні скандальні заяви угорського прем'єра щодо російсько-української війни і його зневажливі висловлювання щодо України взагалі обурили українську владу й суспільство, а також партнерів і союзників України у світі. Ось деякі з них: "Якщо уряд (України. – Авт.) вирішив боротися, то це рішення не можна ставити під сумнів, навіть якщо букмекери не дають великих шансів на перемогу"; "Проблема в тому, що майже ніхто в Європі не говорить голосом миру. Ми повинні говорити голосом миру"; "ЄС повинен поступово змінювати свою стратегію, тому що, якщо після нафти (російської. – Авт.) введуть обмеження на газ, це буде мати серйозні наслідки"; "Ми повинні фінансувати мир, а не війну... є кола, зацікавлені в затягуванні війни"; "Санкції проти Москви не спрацювали... Україна ніколи не виграє війну просто тому, що російська армія має асиметричну перевагу"; "Ця війна може тривати до 2030 року, і Україна може втратити третину або й половину території"; "Захід розпочав нову холодну війну, тому Угорщина має підтримувати відносини з його ворогами"; "Путін не може дозволити собі програти війну і не програє "; "Мета Росії – перетворити Україну на некеровану руїну, щоб Захід не міг заявити про неї як про приз", "росіяни вже досягли успіху в цьому, оскільки тепер Україна, як Афганістан, є нічийною землею"; "Ми маємо десять тисяч разів подумати над подальшим розширенням НАТО (за рахунок України. – Авт.) на схід "; "Україна у фінансовому сенсі неіснуюча країна, вона не може сама себе фінансувати. Питання стоїть про те, чи ми утримуємо Україну, чи ні. Щойно ми скажемо „ні” – війна закінчиться" тощо [*Україна стає Афганістаном*" ..., 2023]. А 14 червня 2024 р. В Орбан заявив, що Угорщина є одним з найбільш лояльних членів НАТО, і додав, що "31

з 32 країн-членів НАТО хочуть перемогти росіян, а позиція Угорщини полягає в тому, що це помилка" і що "перемога України не є необхідною, але, незважаючи на це, НАТО все ще сприяє війні, в той час як Угорщина виступає на боці миру" [Бондарева та Петренко, 2024].

Кульмінацією у визначенні пріоритетності зовнішньополітичного курсу угорської влади в умовах російсько-української війни став офіційний візит глави МЗС Угорщини П. Сійярто до Москви 21 липня 2022 р., що розірвав західну дипломатичну блокаду держави-агресорки. У квітні 2023 р. міністр закордонних справ Угорщини здійснив ще один візит до Росії, а на початку червня 2024 р. взяв участь в економічному форумі в Санкт-Петербурзі, де, зокрема, заявив, що Угорщина візьме участь у запланованому у Швейцарії саміті миру, тому що "Угорщина виступає за мир і братиме участь у всіх заходах, де мир стоїть на порядку денному", але водночас висловив розчарування тим, що Росію на саміт не запросили [Кутелева та Мазуренко, 2024]. В. Орбан, своєю чергою, у зв'язку з швейцарським самітом звинуватив Україну в прагненні втягнути у війну проти Росії не лише Європейський Союз, але й весь світ, заявивши, що його країна повинна триматися подалі від війни. А напередодні виборів до Європейського парламенту на початку червня 2024 р. партія "Фідес" Орбана провела інтенсивну дезінформаційну кампанію, стверджуючи – без надання доказів – що існує глобальна змова з метою втягування Угорщини у пряму війну з Росією [Бондарева, 2024a]. Утім, за результатами цих виборів в Угорщині, правляча партія показала найгірший результат в історії: вона отримала підтримку всього 44% виборців і претендує на 11 мандатів, а отже, втратила 2 мандати, порівняно з попередніми виборами, до Європарламенту у 2019 р. [Бондарева, 2024b].

18 лютого 2023 р. угорський прем'єр-міністр виголосив щорічне годинне звернення до співгромадян, половина якого була присвячена повномасштабній війні Росії проти України й тому, чому Будапешт незгодний із санкціями й військовою допомогою Києву. Зокрема, В. Орбан заявив: "Ми є частиною західного світу, членами НАТО і Європейського Союзу, і всі там на боці війни, або принаймні роблять вигляд, що це так, окрім нас", – сказав він, наголосивши, що в Україні точиться війна "не армії добра і зла, а війська двох слов'янських країн,

які ведуть війну, обмежену в часі і поки що просторі" і що " це їхня війна, а не наша", і визнаючи право України на самооборону, було б неправильно ставити інтереси України вище інтересів Угорщини [Орбан: *Угорщина буде й далі ...*, 2023]. А в квітні 2023 р. В. Орбан висловив обурення заявою Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга під час візиту до Києва про те, що Україна у майбутньому має стати членом Альянсу. З приводу цього важко не погодитися з думкою Президента України В. Зеленського, висловленою під час інтерв'ю журналістам Скандинавських країн 29 квітня 2023 р. про те, що поведінка Угорщини та її стосунки з Росією не відповідають статусу союзника НАТО. "Дуже дивна ситуація, чи може бути країна НАТО за Росію і проти НАТО?... Я вважаю, що це неадекватна поведінка, – заявив український президент, додавши – так не може бути. Значить, ти вже не союзник Альянсу. І тому, якщо ти де-юре союзник, а де-факто працюєш проти, то ти не маєш радити Україні йти або не йти в НАТО. І ти не маєш робити перепони " [Печенюк, 2023].

Керівник адміністрації уряду Угорщини Гергей Гуйяш, своєю чергою, намагався переконати партнерів по НАТО, що Росія "не загрожуватиме", якщо дозволити їй захопити Україну, і критикував заяви Польщі та країн Балтії про те, що у разі програшу України російська загроза перекинеться на них. "НАТО за жодних умов не можна дозволяти втягнути себе провокаціями у війну, і в такому разі РФ не загрожуватиме Альянсу", – стверджував угорський високопосадовець. Виправдати агресію Росії намагався і колишній міністр закордонних справ Угорщини Геза Єсенські, який приводом для нападу назвав "ставлення України до національних меншин" [Чекіс, 2022]. А один із найближчих соратників прем'єр-міністра Угорщини, головний представник урядової пропагандистської машини Жолт Баєр просуває в угорському медіа думку, що Україна є аналогом нацистської Німеччини, посилаючись на заклики в Україні про перегляд ролі російської культури в освітньому та культурному просторі. Він також ставить під сумнів існування української культури та української нації загалом, заявляє, що території України нібито є не українськими, а відібраними або отриманими від Росії та Польщі [Ключовий пропагандист Орбана ..., 2022].

Наведемо й такі шокуючі факти: в Угорщині, у державі-члені ЄС та НАТО, за даними соціопитування, проведеного у серпні ц. р., лише 3% виборців чинної партії влади ("Фідес" – Авт.) вважають, що Росія є відповідальною за війну в Україні, решта звинувачують переважно США та саму Україну, а після проведеного урядом Орбана в січні 2023 р. в Угорщині так званих "національних консультацій" щодо шкоди санкційної політики ЄС проти РФ було оголошено, що 97% опитаних не підтримує антиросійські санкції через війну в Україні. На початку грудня 2022 р. Угорщина блокувала виділення Україні в 2023 р. 18 млрд євро фінансової допомоги від Європейського Союзу, а у січні 2023 р. вона заблокувала виділення Україні сьомого траншу в розмірі 500 мільйонів євро з Європейського фонду миру, який спрямовується на військову допомогу, а на Генасамблеї ООН у лютому 2023 р. закликала до "прямих переговорів США та РФ" про долю України. Також Угорщина 20 березня 2023 р. заблокувала спільну заяву країн-членів Європейського Союзу щодо видання Міжнародним кримінальним судом у Гаазі ордеру на арешт президента Росії В. Путіна. В травні 2024 р. стало відомо, що Угорщина заблокувала схвалення Євросоюзом спрямування прибутків від російських заморожених активів на закупівлю зброї для України, погрожує зірвати санкції ЄС проти експорту скрапленого газу з Росії, які містяться в проєкті 14 пакета санкцій проти РФ, і працює над "переосмисленням" свого статусу членства в НАТО, щоб потенційно уникнути участі в майбутніх операціях за межами Альянсу і посиленої підтримки України з боку НАТО [Балачук та Бондарева, 2024]. А 12 червня 2024 р. В. Орбан заявив, що його країна, яка має власну позицію щодо війни РФ проти України, не може вплинути на позицію інших союзників, і тому він домовився з Генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом про те, що Угорщина не буде блокувати рішення в Альянсі щодо Києва, однак не братиме участь у підтримці для України [Бондарева та Проц, 2024].

Мабуть, тут слід також додати, що Угорщина залишається єдиною країною ЄС, де більшість населення – 52% – не підтримують вступ України до ЄС і НАТО, тоді як в інших державах-членах ЄС підтримка членства України в середньому становить 66%. Також опитування,

проведене в кінці травня 2024 р., показало, що 46% угорців вважають, що Європейський Союз не повинен жодним чином підтримувати Україну [Павлюк та Олійник, 2024].

Як це могло статися? Відповідь досить проста. В. Орбан, що очолює країну вже 14 років поспіль і контролює усі гілки влади, створив для своїх прибічників простір альтернативної реальності. Влада отримала контроль над основними медіа в країні, які тепер транслюють навіть найбезглуздіші фейки, якщо ті потрібні команді В. Orbana. І загалом, питання війни стало майже лакмусовим папірцем для угорської влади і суспільства. Зокрема, практичні кроки керівництва Угорщини заради непровокування Росії, збереження нейтралітету і недопущення втягування Угорщини у війну знайшли підтримку з боку більшості населення країни, насамперед угорської провінції, яка особливо отруєна урядовою пропагандою. Дотримуючися політики ізоляціонізму і невтручання у "внутрішній конфлікт України", у процес реалізації Росією "спецоперації на території України", правляча партія угорського прем'єр-міністра виявилася в очах більшості угорців та виборців рятівником, надійною силою, спроможною не допустити поширення війни на Угорщину, захистити інтереси батьківщини та розчленованої у Карпатському регіоні угорської нації.

Разом з тим, слід зазначити, що Угорщина визнає агресію РФ проти України і вже 25 лютого 2022 р. прем'єр-міністр В. Орбан заявив, що разом із союзниками по НАТО Угорщина засуджує атаку Росії, а міністр закордонних справ П. Сійярто підкреслив, що його країна підтримує суверенітет і територіальну цілісність України. Угорщина також підтримала практично усі санкції і заяви ЄС з цього приводу (нехай і з певними застереженнями), надає притулок українським біженцям (на червень 2022 р., наприклад, Угорщина надала притулок для понад 800 тис. біженців з України, щоправда, без права на праце-влаштування з тих міркувань, що з відновленням сприятливих умов вони мають повернутися в Україну), а також гуманітарну допомогу Україні, яку, зокрема, добре відчують угорці Закарпаття. У лютому 2020 р., наприклад, Угорщина виділила 50 млн дол. на розвиток інфраструктури цього українського краю і збільшила цю допомогу в 2022 р., коли в Закарпаття через війну прибули близько 500 тис. біженців переважно зі східних й центральних регіонів України. Ще в березні 2022 р.

Угорщина потрапила у російський список так званих "недружніх країн" разом з усіма країнами ЄС, G7 та Україною, з приводу чого посол РФ в Угорщині Є. Станіславов заявив, що, попри спроби Угорщини відстоювати власні інтереси, які часто суперечать політиці ЄС, "факт залишається фактом: Угорщина підписалася під усіма антиросійськими санкційними пакетами Брюсселя і змушена їх суворо виконувати" і додав, що РФ "тримає канали діалогу відкритими заради збереження накопиченого за минулі роки багажу позитивних напрацювань" [*Посол РФ пояснив ...*, 2023].

Про певну еволюцію ставлення угорської влади до російсько-української війни через рік після російської широкомасштабної агресії свідчать заяви офіційних осіб Угорщини. Наприклад, 29 березня 2023 р. президентка Угорщини Каталін Новак на пресконференції з турецьким президентом Реджепом Таїпом Ердоганом під час візиту до Анкари заявила: "Нам потрібен мирний план, який не тягне за собою перемоги для Росії, та водночас передбачає справедливі й реалістичні цілі" і наголосила, що РФ також має забрати війська з України [*Росія має забрати війська ...*, 2023]. Тоді ж глава МЗС Угорщини П. Сійярто уточнив, що заклик Будапешта зупинити вогонь в Україні та почати мирні переговори не означає, що Росії відійдуть усі українські території, які вона зараз контролює [*Угорщина виступає за припинення вогню ...*, 2023]. А 31 березня 2023 р. угорський парламент ухвалив резолюцію, в якій проголосив прихильність досягненню миру в Україні, але більшість її тексту була присвячена критиці санкцій проти РФ з боку Європейського Союзу, які не "приглушили війну і не поставили російську економіку на коліна". Окремо в резолюції підкреслюється, що Угорщина з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну здійснює "найбільшу гуманітарну операцію у своїй історії", а угорське населення Закарпаття "вкрай потерпає від збройного конфлікту" й призову, який "втягує ще більше закарпатців на лінію фронту" [*Парламент Угорщини висловився про війну ...*, 2023].

Проте, загалом, нинішня політика угорського уряду щодо України і російсько-української війни є, з нашого погляду, контрпродуктивною і рано чи пізно ця сусідня країна, в якій досить складна соціально-економічна ситуація і яка залежить не лише від російських енергоресурсів, а значно більше мірою від фінансових вливань і допомоги Європей-

ського Союзу (зокрема, щороку Угорщина отримує дотацію у 6 млрд 250 млн євро – найбільшу допомогу на одну людину у всьому ЄС), змінить своє ставлення і до російсько-української війни, і до України загалом, з якою має спільне минуле, а також до ЄС і НАТО, звичайно, якщо вона хоче залишитися членом об'єднаної, демократичної Європи і євроатлантичного безпекового простору. Так, посол України при ЄС Всеволод Ченцов вважає, що Угорщина, як і всі держави-члени ЄС, намагається захищати свої інтереси, але досить часто робить це за рахунок інших держав, зокрема за рахунок України, утім, створюється політична ізоляція Угорщини і вона не зможе необмежено шантажувати увесь Євросоюз своїм право вето у спільних рішеннях – зокрема тих, що стосуються України. Наприклад, новообраний президент Чеської Республіки Петер Павел через політику Будапешта поставив під сумнів співпрацю в рамках групи країн Вишеградської четвірки у складі Чехії, Словаччини, Угорщини та Польщі. " Угорщина вже давно йде своїм шляхом, – заявив він. – Якщо ми не можемо домовитися з базових питань – таких як відносини з Росією та Україною, – це є фундаментальною проблемою для Вишеградської четвірки ", додавши, що за таких обставин виникає питання, чи повинна Чехія залишатися у Вишеградській групі. А у Секретаріаті НАТО напередодні запланованого на початок квітня 2023 р. засідання Комісії Україна-НАТО, яке Угорщина, як зазвичай, планувала заблокувати, теж сказали "досить" і знайшли процедурний шлях зробити так, щоб угорці не насмілилися застосувати своє вето. Як наслідок, це засідання за участю української делегації на чолі з міністром закордонних справ Д. Кулебою відбулося вперше з часів його блокування Угорщиною в 2017 р. Особлива позиція Угорщини щодо російсько-української війни створює також проблеми в координації зусиль країн Бухарестської дев'ятки щодо підтримки України.

Про необхідність і ймовірність змін у політиці Будапешта щодо війни Росії проти України свідчать також нещодавні заяви та інтерв'ю впливових угорських політиків. Так, головний опонент Віктора Орбана, мер Будапешта Гергей Корачонь в інтерв'ю " Європейській правді " наприкінці листопада 2022 р. заявив, що прем'єр Угорщини намагався зробити з України та з президента В. Зеленського ворога, однак це не спрацювало. "Тому в одному з останніх виступів Орбан, навпаки,

порівняв Зеленського з одним із наших мучеників, Імре Надем, якого стратили після революції 1956 року під тиском Росії", – зауважив Корачонь і додав, що "Орбан може одночасно робити заяви, які будуть абсолютно суперечити одна одній. Наприклад, він особисто проголосував за санкції в ЄС, а після цього запустив неймовірно дорогу урядову рекламну кампанію та завісив усю країну білбордами, що агітують проти санкцій ". А 26 листопада 2022 р. В. Орбан, відомий прихильністю до Кремля й тим, що перекладав провину за війну на Захід, несподівано заявив, що потрібно подбати про те, аби Україна залишалася суверенною державою, щоб Росія не могла становити загрози для Європи. "Європа об'єднана з приводу того, що є її ціллю, і найважливіше, щоби Росія не становила загрози для Європи, – наголосив він. – Для чого нам потрібна суверенна Україна". Водночас, він продовжив нарікання на європейські санкції проти Росії, зауважуючи, що потрібно уникнути рецесії, а високі ціни на енергоносії через війну та санкції Євросоюзу ускладнюють це завдання для країн Центрально-Східної Європи. А напередодні саміту лідерів ЄС у Брюсселі 9 лютого 2023 р. В. Орбан пообіцяв подальшу гуманітарну та фінансову підтримку Україні, але наголосив, що " Угорщина належить до табору миру!" [Сидоренко, 2022]. А ось ще одна суперечлива заява угорського високопосадовця – головного радника віцепрем'єра Балаша Орбана: "Угорщина вважає, що необхідно прискорити інтеграцію України до Європейського Союзу, і водночас прагне зберегти тісні зв'язки з Росією" [Орбан: Угорщина буде й далі ..., 2023].

Показовими й обнадійливими є і такі приклади, які свідчать про неоднозначність у сприйнятті російсько-української війни в Угорщині та ймовірність сприятливих для України змін настроїв угорського суспільства. Йдеться, зокрема, про інтерв'ю нового глави найвідомішої малої партії Угорщини "Йоббік", яка після 2014 р. через свою скандальну політику стосовно України небезпідставно набула іміджу проросійської, Мартона Дьондьоша "Європейській правді" на початку грудня 2022 р. Повномасштабна агресія РФ проти України засвідчила різку зміну ідеології цієї партії: із крайньоправих проросійських націоналістів партія "Йоббік" перетворилася на поборницю ліберальної Європи і стала одним із найзапекліших опонентів В. Орбана і його політичної сили. " Я виступав проти України у співпраці з Росією, і це

була помилка, – заявив новий лідер цієї партії. – Україна – це сусід Угорщини, який вирішив, що хоче належати до Заходу, мати західні цінності, бути демократією із ринковою економікою. Словом, обрати Європу замість Росії та Азії. Але цей вибір України переріс у жахливу агресивну війну, яку розв'язала Росія. І не може бути жодного питання про те, на чийй стороні ми у цьому конфлікті. Ми маємо допомогти Україні, як можемо" [Томпа, 2022].

А мер Будапешта Гергей Корачонь після візиту в Україну на початку січня 2023 р. записав відеозвернення, в якому аргументує, чому важливо, щоб Україна перемогла у війні. "Якщо хтось втратив моральний компас і не може побачити різниці між жертвою і агресором, якщо хтось забув, що пережили угорці у ХХ сторіччі – раджу приїхати сюди, в Бучу і в Київ, та подивитися в очі тих, хто вижив. Тоді буде ясно, що у цій війні не просто дві країни воюють між собою, а зла сила намагається окупувати іншу країну", – наголосив він. Г. Корачонь також заявив, що Угорщина не тільки має моральний обов'язок підтримати українців, а це й у її власних інтересах – аби не доводилося думати, яка наступна країна стане жертвою агресії. "Ця війна має закінчитися лише перемогою України та висновками з таких жахливих воєнних злочинів, як, наприклад, у Бучі", [Мер угорської столиці ..., 2023], – підкреслив мер Будапешта.

Про надання гуманітарної допомоги Україні та підтримку її вступу до ЄС і НАТО заявив один із лідерів угорської ліберальної партії "Моментум" Ендре Томаш на зустрічі з викладачами і студентами Ужгородського національного університету 15 січня 2023 року. Останнім часом активним критиком влади В. Орбана, зокрема щодо урядової корупції та пропаганди, став досі маловідомий державний функціонер Петер Мадяр, який у квітні ц. р. створив партію під назвою "Тиса", і вже через два місяці близько 25% виборців Угорщини планували голосувати за неї на євровибарах у червні 2024 р. Щоправда, П. Мадяр намагається не висловлюватися офіційно щодо ставлення до російсько-української війни, адже політик, який заявляє про свою підтримку України, в Угорщині автоматично втрачає шанс на національне лідерство і обмежує свій електорат виключно столицею, адже угорська провінція отруєна урядовою пропагандою. Сам Мадяр пояснює це так: "Ставлення до війни в Україні – головне питання передвиборчої

кампанії до Європарламенту. Якщо я почну говорити щось погане про Росію, то одразу втрачу всю свою підтримку. Нам промивали мізки протягом 10 років. Так, раніше ми завжди боролися проти росіян, але пропаганда змінила позицію угорців. І це не виправити за рік чи два" [Сидоренко, 2024]. Як наслідок, нещодавно створена опозиційна партія "Тиса" на виборах до Європарламенту в Угорщині отримала майже 30% підтримки і матиме в ньому 7 мандатів. Цей результат, заявив лідер цієї партії П. Мадяр, є "початком кінця" для Віктора Орбана та стане "Ватерлоо для його фабрики влади" [Бондарева, 2024b].

Про те, що Угорщина неоднорідна, що чимало угорців знають правду про російсько-українську війну і покладають відповідальність за антиукраїнську пропаганду однозначно на угорську владу, свідчать акції протесту, публічні звернення угорців і мітинги протесту перед посольством РФ у Будапешті в березні–травні 2022 р. і звинувачення угорською владою опозиційних сил під час парламентських виборів того ж року в тому, що їхня проукраїнська і антипутінська діяльність становить небезпеку і загрозу поширення війни на територію Угорщини. Показово, що 64% прихильників опозиційної коаліції в Угорщині звинувачують росіян у війні. Також слід зазначити, що підтримка санкцій ЄС проти Росії серед угорців є значно вищою, ніж це намагається подати прем'єр Угорщини В. Орбан. Згідно з даними репрезентативного опитування, проведеного аналітичним центром "Republikon Institute" в середині лютого 2023 р., наприклад, 46% опитаних підтримують санкції, 32% виступають проти, а 22% або не знають, або не захотіли висловити свою думку щодо санкцій. При цьому санкції підтримують 68% виборців опозиційного шестипартійного альянсу. Серед виборців правлячої партії "Фідес" таких 23% [Уряд Орбана оголосив про ..., 2023].

Нарешті, ще декілька обнадійливих фактів. У грудні 2022 р. уряд Угорщини пообіцяв виправити ситуацію з провокативним змістом онлайн-підручника з географії для 8-класників 2018 р. видання, у якому російську агресію проти України трактують як громадянський конфлікт, який роздухують Росія, ЄС і США. У річницю російського широкомасштабного вторгнення в Україну прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан заявив, що "Росія не може перемогти, тому що весь

західний світ став за Україну", щоправда, додавши: "Водночас Росія є ядерною державою, а ядерну державу не можна заганяти в кут, бо це може спровокувати ядерну війну. Нам потрібне припинення вогню і мирні переговори. Чим швидше, тим краще". А на початку березня 2023 р. міністерство оборони Угорщини підтвердило, що бере участь у підготовці військових медиків з України. "Позиція Угорщини не змінилася: ми на боці миру і не підтримуємо жодних кроків, які ведуть до ескалації війни – саме тому ми не відправляємо в Україну ні зброї, ні солдатів", – заявили в міністерстві, додавши: "Тим не менш, як сусідня країна, в рамках найбільшої гуманітарної акції в історії Угорщини, Угорщина допомагає тим, хто потрапив у біду, і тим, хто потребує допомоги. В дусі цього ми надали допомогу в лікуванні поранених українських солдатів, а Збройні сили Угорщини також беруть участь у підготовці українських військових медиків у гуманітарних цілях". Підтвердженням цього є і результати дослідження авторитетної словацької аналітичної організації GLOBSEC, проведене на початку червня 2023 р. у Польщі, Литві, Латвії, Чехії, Румунії, Угорщині, Болгарії та Словаччині. Так, Угорщина, яка через відкрито проросійську політику уряду В. Орбана сприймається українцями як найбільш ворожа до нас держава ЄС, виявилася найбільш прихильною до допомоги біженцям серед восьми держав Центральної та Східної Європи. Зокрема, 90% угорців погодилися із твердженням про те, що "ми повинні і далі підтримувати біженців з України, адже вони тікають від війни", і лише 41% вважають, що "біженці з України отримують підтримку за рахунок наших громадян, слабших і соціально вразливих, які більше її потребують" [В Угорщині рівень підтримки біженців ..., 2023].

Водночас, на думку експертів Ради зовнішньої політики "Українська призма", "Будапешт залишається культурно й історично відчуженим у рамках Євросоюзу, тому, навіть перебуваючи в рамках НАТО й ЄС, Будапешт шукає союзників у посиленні своїх можливостей стосовно забезпечення власної історичної перспективи. Свідченням такого твердження є неперемінливість Угорщини щодо інтеграційного партнерства між Брюсселем, Москвою, Пекіном і Вашингтоном. Будапешт почувається самотнім у Євросоюзі зі своїми національними амбіціями та пост-Тріанонськими болями. І Київ міг би подати руку

розуміння і стати стратегічним союзником, якого так бракує Угорщині" [Максак та Герасимчук, 2020]. Так, історичні та геополітичні передумови для цього дійсно є, але вони можуть бути реалізовані лише у разі зміни ставлення офіційного Будапешта до російсько-української війни. Але поки що цього не відбувається, про що свідчить і зустріч В. Зеленського з В. Орбаном у рамках саміту лідерів ЄС у Брюсселі 9 лютого 2023 р., під час яких прем'єр-міністр Угорщини відмовив президенту України в його проханні щодо поставок зброї, а також не відповів на запрошення відвідати Київ. Щоправда, на початку березня 2023 р. міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто заявив, що візит прем'єр-міністра В. Орбана до Києва готується та відбудеться "після виконання всіх передумов...", але зараз ми перебуваємо на етапі технічної підготовки". Утім, ця "підготовка" занадто затягнулася. Лише 8 травня 2024 р. відбулася, за повідомленнями ЗМІ, "тривала і предметна" розмова В. Зеленського з В. Орбаном щодо координації подальших кроків для взаємовигідного вирішення всього спектра питань двосторонніх відносин, під час яких угорський прем'єр-міністр заявив, що "Угорщина готова сприяти всім ініціативам і зусиллям, які приведуть до миру" і про готовність продовжити переговори з Україною. Утім, Віктор Орбан залишається одним із небагатьох лідерів держав Європейського Союзу, які не відвідали Київ після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Бібліографічні посилання

- Балачук, І., & Бондарєва, Х. (2024, Травень 24). Угорщина хоче мати особливий статус у НАТО через Україну. *Українська правда*. <http://e.surl.li/srwsnr>
- Бондарєва, Х. (2024а, Червень 09). На євровиборах в Угорщині явка зросла майже на 10 пунктів порівняно з 2019 роком. *Європейська правда*. <http://e.surl.li/kmalyl>
- Бондарєва, Х. (2024б, Червень 10). Партія Орбана показала на євровиборах найпровальніший результат в історії. *Європейська правда*. <http://e.surl.li/najorv>
- Бондарєва, Х., & Петренко, Р. (2024, Червень 14). Орбан вважає помилкою, що "31 з 32 країн НАТО хочуть перемогти Росію". *Українська правда*. <http://e.surl.li/vgmjpb>

- Бондарєва, Х., & Проц, А. (2024, Червень 12). Орбан домовився з НАТО: Угорщина не буде підтримувати Україну й не блокуватиме рішень Альянсу щодо неї. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2024/06/12/7460409/>
- В Угорщині рівень підтримки біженців з України виявився найвищим у Східній Європі.* (2023, Червень 05). *Європейська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/5/7163050/>
- Ключовий пропагандист Орбана прирівняв Україну до нацистської Німеччини.* (2022, Травень 29). *Європейська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/29/7140237/>
- Кутелева, І., & Мазуренко, А. (2024, Червень 06). Сійярто в Росії заявив, що поїде на Саміт миру в Швейцарії. *Українська правда*. <http://e.surl.li/rznuyh>
- Кутелева, І., & Погорілов, С. (2024, Червень 07). Рішення про старт переговорів щодо вступу України в ЄС не ухвалили через Угорщину – ЗМІ. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2024/06/7/7459684/>
- Максак, Г., & Герасимчук, С. (2020, Лютий 24). Історія відносин Україна – Угорщина як динаміка та зміст політичного діалогу. *Українська призма. Рада зовнішньої політики*. <http://e.surl.li/-mvazqy>
- Мер угорської столиці після відвідин Бучі пояснив, чому Україна має перемогти у війні.* (2023, Січень 12). *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/12/7384628/>
- Орбан: Угорщина буде й далі торгувати з Росією, а Європа сповзає у "війну двох слов'янських країн".* (2023, Лютий 19). *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/19/7389998/>
- Павлюк, О., & Олійник, Т. (2024, Травень 30). Опитування: Майже 50% жителів Угорщини проти, аби ЄС надавав Україні будь-яку допомогу. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2024/05/30/7458449/>
- Парламент Угорщини висловився про війну: критикує санкції ЄС й бідкається через угорців на Закарпатті.* (2023, Березень 31). *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/31/7395960/>
- Печенюк, А. (2023, Квітень 29). Зеленський заявив, що Угорщина демонструє "неадекватну поведінку". *УНІАН*.

- <https://www.unian.ua/politics/vstup-ukrajini-v-nato-volodimir-zelenskiy-vislovivsvya-pro-poziciyu-ugorshchini-12238440.html>
- Посол РФ пояснив, чому Москва оголосила Угорщину недружньою країною.* 1 (2023, Березень 30). Європейська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/30/7395693/>
- Росія має забрати війська з України для досягнення миру – президентка Угорщини.* (2023, Березень 29). Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/29/7395647/>
- Сидоренко, С. (2024, Травень 05). Альтернатива для Угорщини. Як Петер Мадяр став загрозою для Орбана та чого чекати Україні. *Європейська правда.* <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/05/24/7186653/>
- Сидоренко, С. (2022, Грудень 13). Здолати вічного Орбана: хто допоможе вийти з кризи у відносинах України та Угорщини. *Європейська правда.* <http://e.surl.li/siejur>
- Сійярто підтвердив: Угорщина не підтримає вступ України в ЄС через закон про освіту.* (2023, Березень 25). Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/25/7158652/>
- Томпа, Т. (2022, Вересень 06). Орбан – це не вся Угорщина. Чому важливо відрізнити угорську владу від народу. *Європейська правда.* <http://e.surl.li/whyggf>
- Угорщина виступає за припинення вогню, але не згодна, щоб Росія зберегла окуповані території – МЗС.* (2023, Березень 26). Українська правда. <http://e.surl.li/fscnid>
- "Україна стає Афганістаном": Орбан зробив низку скандальних заяв про російсько-українську війну.* (2023, Січень 27). Українська правда. <http://e.surl.li/owbgtj>
- Уряд Орбана оголосив про 97-відсоткову опозицію угорців до санкцій проти РФ.* (2023, Січень 14). Європейська правда. <http://e.surl.li/aeaoly>
- Чекіс, О. (2022, Вересень 17). Політики в Румунії та Угорщині фантазують про "перемогу Росії". *Дзеркало тижня.* <http://e.surl.li/pdxvrt>

УДК 327(439):355.48(470+571:477)"2022/..."

Олександра Каракуц,
головний консультант центру
зовнішньополітичних досліджень
Національного інституту
стратегічних досліджень
ORCID: 0000-0002-2185-0210
davymuka@gmail.com

Позиція Угорщини щодо російсько-української війни: вплив і значення для регіональної безпеки

Позиція Угорщини щодо російсько-української війни обумовлена складними обставинами для керівництва держави, які містять у собі:

- обрані зовнішньополітичні орієнтири держави (курс на "стратегічну автономію" і позиціонування в ролі держави "середньої потуги" – middle power – в Європі) [Коепен, 2023];
- збереження і розвиток у цьому контексті тісних економічних та політичних відносин з РФ і КНР;
- внутрішні економічні та соціальні проблеми в країні;
- коливання електоральних настроїв.

З одного боку, Угорщина демонструє підтримку територіальної цілісності і незалежності України, доєднуючись до відповідних заяв і резолюцій щодо засудження збройної агресії РФ у рамках багатосторонніх майданчиків. Угорщина надає Україні гуманітарну допомогу, зокрема в сфері продовольчої безпеки, протиміної діяльності, захисту українських біженців тощо. Також угорська сторона визнає євроінтеграційні прагнення України, підтримавши надання їй статусу кандидата на членство в ЄС та погодивши відкриття переговорів України про вступ до Євросоюзу [Юзвяк, 2024]. З іншого боку, Угорщина дотримується підкресленого принципу "невтручання у війну". Це передбачає, серед іншого, декларування неготовності постачати важке озброєння, викорис-

товувати свою територію як транзитну зону для постачання зброї, а також проводити навчання для українських військовослужбовців [Hungary will not allow ..., 2022]. Крім того, Угорщина і досі підтримує політичні контакти з Росією і Білоруссю, а також веде економічну співпрацю з РФ (купівля енергоресурсів, атомна енергетика, фінансові проєкти). При цьому риторика угорського уряду щодо України, ЄС, США, а також своїх найближчих сусідів у Центральній та Східній Європі часто має суперечливий характер.

Обраний підхід Угорщини щодо реагування на російсько-українську війну відображується на політичній комунікації та співпраці з державами-партнерами на дво- і багатосторонньому рівнях. Таким чином, позиція Угорщини актуалізувала для **Євросоюзу** наявні внутрішні проблеми, серед яких – складність у досягненні консенсусу і балансу між інтересами ЄС та національними інтересами різних держав-членів. У пошуках можливостей отримати політичні та економічні вигоди, Угорщина регулярно вносить обмеження до чергових пакетів санкцій проти РФ і виділення фінансової допомоги Україні. Така політика угорського уряду в рамках європейських інституцій набула ознак системного виклику для об'єднання, адже безпосередньо впливає на єдність і солідарність, оперативність та ефективність реагування Європейського Союзу на зовнішні виклики і загрози, а також на формування Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС. Це питання також актуальне в контексті піврічного головування Угорщини в Раді Європейського Союзу з 01 липня 2024 року [Nguyen, 2024].

У політико-безпековому вимірі лінія поведінки угорського керівництва також безпосередньо впливає на ефективність роботи та узгодження позицій усередині форматів регіональної співпраці, передусім – у **Вишеградській групі** (V4). Вишеградська група – неформальне регіональне об'єднання Польщі, Угорщини, Словаччини і Чехії, яке має на меті просування зусиль щодо спільної роботи у сферах, які становлять взаємний інтерес, у рамках загальноєвропейської інтеграції відповідних держав. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну політичний діалог усередині V4 зазнав трансформацій через відмінності у підходах держав

щодо питань безпеки і реагування на російську агресію. Особливо помітними стали розбіжності у політичних відносинах між Польщею та Угорщиною, які до того мали статус "особливих" пріоритетних партнерів і часто спільно координували дії в європейських структурах [Visegrad Group ..., 2023]. Наразі Угорщина спільно зі Словаччиною досі виступає проти ідеї надання збройної допомоги Україні, що йде врозріз із позиціями Польщі та Чехії у Вишеградській групі. Напруга, що виникла у відносинах між державами V4, вплинула на зниження інтенсивності політичних контактів, посилення взаємної критики в публічній площині, зміщення фокусу уваги на другорядні питання порядку денного в Європі.

Політика угорського уряду впливає на узгодженість позицій держав **Бухарестської дев'ятки (В9)** – платформи ad hoc для проведення консультацій та координації спільних позицій щодо безпекових питань серед держав східного флангу НАТО (а саме – країн Балтії, Польщі, Угорщини, Чехії, Словаччини, Румунії та Болгарії). В9 не можна назвати однорідним середовищем – держави регіону завжди мали різні національні інтереси і відмінності у сприйнятті питань безпеки; вони по-різному позиціонують себе в регіоні та вибудовують відносини зі сусідами. Для кожної держави існує власний безпековий контекст зі своїми особливостями. Попри згадані відмінності, усіх держав Бухарестської дев'ятки об'єднує важливий фактор – належність до Північноатлантичного альянсу та системи його колективної оборони, а також усвідомлення вразливості держав перед загрозами національній та регіональній безпеці. Всі члени В9 з 2014 року переглянули безпекові виклики і загрози з боку РФ, про що прямо чи опосередковано говориться в оновлених з того часу стратегічних документах [Давимука, 2021]. На зустрічах посадовців країн Бухарестської дев'ятки йдеться саме про узгоджене бачення державами регіону того, що необхідно вдосконалити в безпековому плані (в рамках членства в Альянсі). З початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України у 2022 році військово-політичні консультації в рамках В9 значно інтенсифікувалися на різних рівнях. Держави демонстрували стійку позицію щодо надання всебічної підтримки Україні включно з її курсом на вступ до НАТО, а також щодо

потреби посилення передової присутності Альянсу на східних кордонах. Разом з тим, під час останнього саміту держав В9 у Латвії в червні 2024 року відмова угорської сторони підписувати фінальну декларацію призвела до оприлюднення за результатами зустрічі лише Спільної заяви президентів Латвії, Польщі та Румунії [*Chairs' Statement ...*, 2024]. Таким чином, уперше з часу утворення платформи В9 у 2015 році під час зустрічі на вищому рівні державами не була ухвалена спільна декларація з узгодженою позицією держав регіону для її подальшого представлення на щорічному саміті НАТО. А рішення угорського керівництва у цьому випадку підтвердило суттєві розбіжності в підходах до оцінки безпекових загроз та відповіді на агресію РФ серед держав Центральної та Східної Європи.

Угорщина демонструє непослідовну позицію щодо рішень, які ухвалюються на рівні **Північноатлантичного альянсу**, зокрема в питаннях відносин з Україною і реагування на загрозу з боку РФ. З одного боку, угорська сторона зацікавлена в перевагах членства в Альянсі, у збільшенні військової присутності сил союзників на східному фланзі. З іншого боку, Угорщина не підтримує ширшу залученість НАТО до координування військово-політичної допомоги Україні для посилення її оборонних спроможностей. Угорське керівництво задекларувало потребу переосмислення статусу членства своєї держави в Альянсі з метою уникнення участі в майбутніх операціях за межами НАТО і в процесі надання довгострокової підтримки Україні [*Stoltenberg Says ...*, 2024]. Крім того, Угорщина впливає на перебіг та інтенсивність політичних контактів України з Альянсом, блокуючи тривалий час проведення засідань Комісії Україна–НАТО та інші форми взаємодії між сторонами (наприклад, не погоджуючи одразу ініціативу приєднання України до Об'єднаного центру передових технологій з кібероборони НАТО). А риторика угорського уряду щодо євроатлантичних прагнень України загалом наразі залишається нечіткою і непередбачуваною.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку про такі ризики для регіональної безпеки, продуковані теперішньою політичною позицією угорського уряду

1. Посилення взаємної недовіри серед держав-партнерів, передусім у Центральній і Східній Європі. З огляду на спільні безпекові виклики і загрози державам вигідніше координувати свою позицію й виступати єдиним голосом на багатосторонньому рівні (V4 в ЄС, В9 в НАТО). Лінія поведінки угорської сторони залишається непослідовною, викликає політичну нестабільність та формує серед держав-партнерів сприйняття Угорщини як ненадійного політичного партнера, зокрема в рамках вироблення спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС або ухвалення консенсусних рішень на рівні НАТО.

2. Підрив демократичних цінностей і внесення розколу в єдність демократичних західних інституцій. Збройна агресія РФ висунула на порядок денний питання подальшого існування демократичного світу і консолідації демократичних держав, коли їхні базові цінності перевіряються на стійкість і здатність протистояти реальній загрозі. Угорський уряд своїми рішеннями часто випробовує цю стійкість та впливає на спроможність ЄС, НАТО й інших регіональних об'єднань реагувати на безпекові виклики і загрози.

3. Зменшення можливостей відбиття агресії РФ і стабілізації безпекової ситуації в Європі. Ефективна протидія агресивній політиці Росії, завершення російсько-української війни зі встановленням довготривалого і справедливого миру, а також стабільність регіональної безпеки безпосередньо залежать від успіхів Збройних сил України на передовій. Україна, як визначальний нині контрибутор європейської безпеки, потребує всебічної підтримки з боку держав-партнерів, включно з наданням необхідної збройної та фінансової допомоги. Угорщина на рівні ЄС і НАТО сповільнює процеси ухвалення рішень щодо виділення цієї допомоги.

4. Просування в Європі порядку денного недемократичних світових гравців. Політика і риторика угорського уряду прямо і опосередковано виступають інструментами досягнення стратегічних цілей Росії в Європі. Відповідні цілі містять у собі поглиблення суперечностей та розколу між європейськими державами, зрив міжнародної підтримки України, подальше поширення експансіоністської політики РФ, а також загалом укріплення

позицій недемократичних акторів (КНР, РФ, Іран, КНДР) з їх ревізійними настроями щодо існуючого міжнародного порядку.

Наближення фізичної загрози безпеці держав-членів ЄС і НАТО на східному фланзі. Особливості зовнішньої політики Угорщини та настрої угорського суспільства свідчать про недооцінку угорським керівництвом загрози з боку РФ для держав Центральної та Східної Європи. Разом з тим, сучасні реалії вимагають від європейських держав переглядати існуючі підходи до гарантування національної безпеки; виділяти більше коштів на посилення обороноздатності; забезпечити більші гарантії захисту своїх кордонів у рамках НАТО; спільно протидіяти наявним деструктивним впливам у Європі.

Бібліографічні посилання

Chairs' Statement of Bucharest 9 Summit in Riga. (2024, Червень 11).

The official website of the President of the Republic of Poland.

<http://e.surl.li/eumbkq>

Hungary will not allow lethal weapons for Ukraine to transit its territory – FM. (2022, Лютий 28). Reuters. <http://e.surl.li/iziton>

Koenen, K. Hungary on its own path. (2023, Березень 06). GIS.

<https://www.gisreportsonline.com/r/hungary-foreign-policy/>

Stoltenberg Says Hungary Agrees Not To Block NATO Support To Ukraine. (2024, Червень 12). Radio Free Europe / Radio Liberty.

<http://e.surl.li/bfbeen>

Nguyen, T. (2024, Травень 13). The European Union's Hungary Problem. *INTERNATIONALE POLITIK QUARTERLY*. <https://ip-quarterly.com/en/european-unions-hungary-problem>

Visegrad Group: No Rekindling the Romance. (2023, Березень 01). Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2023/03/01/visegrad-group-no-rekindling-the-romance/>

Visegrad Group: No Rekindling the Romance. (2023, Березень 01).

Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2023/03/01/visegrad-group-no-rekindling-the-romance/>

Давимука, О.О. (2021). Стратегічна оцінка сучасних загроз безпеці державами Балто-Чорноморського регіону. *Політикус*, 2, 93–99. http://politicus.od.ua/2_2021/2_2021.pdf

Юзвяк, Р. (2024, Червень 17). Переговори про вступ до ЄС: як Україна пододала перешкоду Угорщини. *Радіо Свобода*.

<http://e.surl.li/aqcusp>

УДК (477)(439):355.01(470+571)

Валерій Новородовський,
кандидат історичних наук,
молодший науковий співробітник
відділу етнополітології Інституту
політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України.
ORCID: 0000-0002-3701-775X
valeriy.n12@gmail.com

Українські угорці vs російська агресія

Російсько-українська війна, яка триває ще з 2014 р., а нині перебуває у гострій фазі засвідчила здатність українського суспільства об'єднуватися навколо громадянської ідентичності. Хоча строкатий етнічний склад населення України, культурне різноманіття є особливістю української громадянської нації, все ж зовнішні сили (здебільшого російські спецслужби) це використовували для дестабілізації ситуації, дезінтеграції суспільства, провокували внутрішні суперечності. Звісно, метою таких дій було послаблення України, зниження рівня довіри до держаних інституцій, військових, інституцій громадянського суспільства, підрив авторитету на міжнародній арені.

Від початку російської агресії серед українського суспільства поширювалася настороженість щодо ситуації на Закарпатті. Вона посилювалася через одіозні заяви окремих угорських політиків про необхідність переглянути статус регіону, а також через поширення угорськими медіа пропагандистських наративів щодо утисків національних меншин чи виправдування російської агресії [Solomon, 2022]. Кремлівська пропаганда, а також провокації, ініційовані російськими спецслужбами, лише поглиблювали кризу етнонаціональних відносин в області.

Закарпаття, як регіон зі строкатим етнічним складом населення, став одним із центрів поширення деструктивних ідей з боку проросійських організацій. Утім, важливо розвінчувати фейк щодо безпосередньої загрози угорського сепаратизму в області. Ідея "русинсько-угорської автономії" Закарпаття є суто кремлівська, що відображено у так званих "листах Суркова", згідно з якими передбачалося вчинити на території Закарпаття кілька провокацій, терористичних актів, дестабілізувати ситуацію в області, змусити різко зреагувати Угорщину і Румунію, а також ЄС [Гаврош, 2016]. Крім того, Кремль удало діяв в інформаційному полі, використовуючи питання етнонаціональних відносин в Україні, таким чином стимулюючи Угорщину і Румунію до політичного й дипломатичного тиску на Україну [Коцур, 2021, с. 94]. О. Ляшенко наголошував, що відбулася суттєва зміна російських наративів у 2014 р. з "русинського сепаратизму" на "угорський сепаратизм" [Ляшенко, 2023, с. 130]. Така зміна акцентів пояснюється необхідністю для Кремля втягнути інші країни до вирішення в Україні етнонаціонального питання. Такий хід передбачав посилення напруженості українсько-угорських відносин з можливим поглибленням конфронтації та підривом авторитету України перед ЄС. У сучасних реаліях російсько-української війни кремлівська пропаганда постійно поширює дезінформацію, спрямовану на посилення напруженості українсько-угорських відносин. Одним із фейків стало поширення тези про умисну мобілізацію етнічних угорців задля "чистки" Закарпаття [*Ukraine seeks ...*, 2023]. Звісно, фактів непропорційної мобілізації національних меншин (у тому числі угорців) не було знайдено.

Упродовж 2014–2022 рр. у регіоні було здійснено кілька провокацій, серед них і підпал офісу КМКС Товариства угорської культури Закарпаття. Розслідування підтвердили, що за всім цим стояли особи, які пов'язані з Кремлем. Такої думки дотримується Д. Тужанський, який вважає, що ці провокації лише зумовлюють напругу в регіоні, спричиняють суперечки між Угорщиною та Україною, а це вигідно Росії. Зважаючи на це, важливо розрізняти інтереси угорців Закарпаття, Угорщини та Росії [Коцур, 2019, с. 474]. Загрози "угорського сепаратизму" насправді не існує, про що

неодноразово заявляли експерти. Навіть дискусії довкола прийнятих нових Законів України "Про освіту" (2017) та "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (2019) не сприяли масовому поширенню автономістських чи сепаратистських ідей серед угорців Закарпаття. Ще у 2018 р. лідер ГО "Карпатська Січ" Т. Деяк стверджував, що питання статусу області штучно порушується окремими політиками (проукраїнського, проросійського чи проугорського спрямування). Ефект від цього став можливим через слабкий зв'язок між центральною і місцевою владою. Самі ж угорці Закарпаття, на думку Т. Деяка, поважають Україну. За його інформацією, станом на 2018 р. відомо про 10 загиблих на війні угорців [Коцур, 2020, с. 462]. Здебільшого угорці спростовують нав'язані російською пропагандою тези про "сепаратизм" на Закарпатті, незважаючи на розбіжності у поглядах щодо "мовного" й "освітнього" законів [Слохіяк, 2019]. Водночас значна частина угорців активно долучилася до волонтерського руху чи безпосередньо бере активну участь у бойових діях. Серед низки організацій національних меншин України, що засудили російську агресію і прояви сепаратизму, були й угорські, зокрема Угорська громада Києва та Київської області, Демократична спілка угорців України.

Під час повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. угорці Закарпаття звернулися до уряду Угорщини з проханням підтримати Україну. Утім, про однозначну позицію угорців Закарпаття щодо російської агресії не слід говорити. Частина з них дотримується нейтральної позиції, а інша – вважає політику сусідньої Угорщини з цього питання раціональною. Соціологічним дослідженням компанії "Smartpoll" разом із кафедрою соціології та соціальної роботи Ужгородського національного університету встановлено, що 53,6% угорців Закарпаття вважають, що Угорщина має надати Україні озброєння. Натомість 28,8% мають протилежну думку, яка фактично підтримує позицію уряду В. Орбана. Крім того, 71,4% угорців Закарпаття вважають Росію відповідальною за війну в Україні, 67,3% погоджуються із твердженням, що Росія є загрозою для миру в Європі. Водночас в Угорщині лише 48% вважають Росію загрозою для миру в Європі [Дячук,

2023]. Крім того, угорці Закарпаття не бажають бути об'єктами політичних маніпуляцій і закликають уряд Угорщини підтримати Україну. Український письменник угорського походження Б. Шолтес зауважив, що ментальність закарпатських угорців і угорців з Угорщини дещо відрізняється [*How Zakarpattia Hungarians view ...*, 2023]. На нашу думку, не лише ментальність впливає на різні погляди угорців України та Угорщини, але й політичні процеси у цих країнах, внутрішньо- і зовнішньополітичне становище країни, медіаполітика тощо.

На думку журналістки Е. Соломон, національні меншини України відчують амбівалентне ставлення до війни. Вона стверджує, що попри сплеск активності, зростання соціальної згуртованості все ж є окремі питання, які спонукають угорців переосмислити ставлення до війни [Solomon, 2022]. Серед них слід зазначити пропаганду з боку угорських медіа, які лише підіграють офіційній кремлівській інформаційній кампанії, відсутність концептуальних підходів до реалізації державної етнонаціональної політики, слабкий рівень комунікації між державними інституціями, місцевим самоврядуванням та громадськими об'єднаннями. Мобілізація населення також негативно впливає на ставлення угорців до російсько-української війни. Попри необхідність її проведення держава, військові адміністрації припустилися низки помилок, що зумовило негативну реакцію населення України, у тому числі й угорців. Поширеною є думка про те, що багато чоловіків, серед них і угорців за етнічним походженням, які покинули країну на початку повномасштабного російського вторгнення, не повернуться в Україну через побоювання мобілізації. При цьому їхні сім'ї лишилися в Україні, що засвідчує про намір їхнього повернення після завершення війни [*How Zakarpattia Hungarians view ...*, 2023]. З іншого боку, свідченням вияву громадянської самосвідомості угорців Закарпаття є активна участь у бойових діях у складі низки підрозділів. У одному з інтерв'ю Zaxid.net у 2019 р. військовослужбовець ЗСУ, угорець за етнічним походженням Б. Лешко зазначив, що багато угорців воюють на фронті [Слохіняк, 2019]. Академік Академії вищої освіти України, член-кореспондент Академії політичних наук України, туризмознавець, а також

військовослужбовець територіальної оборони Ф. Шандор зазначив, що станом на 2023 р. близько 400 етнічних угорців брали участь у бойових діях, з них 30 загинули [Mercédesz, 2023]. Припускаємо, що їх значно більше, зважаючи на участь угорців у бойових діях починаючи з 2014 р., тим паче досить складно визначити їхню кількість, з огляду на перебування частини у добровольчих батальйонах.

Етнічні угорці Закарпаття відіграють значну роль у налагодженні українсько-угорських відносин. Від початку війни завдяки активній позиції їхніх громадських, релігійних об'єднань, освітніх, культурних організацій їм удалося стати невід'ємною частиною українського громадянського суспільства. Фактично вони сприяли забезпеченню гуманітарної підтримки з боку сусідньої Угорщини, що дозволило розв'язати низку гуманітарних питань на Закарпатті. Правозахисниця К. Хаертель зазначила, що в інтерв'ю з румунами й угорцями Закарпаття чітко прослідковується як національно-етнічна, так і громадянська ідентичність [Haertel, 2022].

Отже, попри суперечності між державними інституціями й угорською громадою Закарпаття все ж більшість етнічних угорців регіону засудили російську агресію, долучилися до громадської та волонтерської діяльності, а також стали на захист України. Не можна стверджувати про однозначне ставлення угорців Закарпаття до російсько-української війни, що підтверджує і соціологія, однак загалом вони виявили чітку громадянську позицію, зруйнувавши російський міф про угорський сепаратизм.

Бібліографічні посилання

- Гаврош, О. (2016, Листопад 7). Листи Суркова. Як Путін хоче розпалити війну на Закарпатті. *Радіо свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/28101966.html>
- Дячук В. (2023, Липень 25). Соцдослідження: Більшість закарпатських угорців вважають, що Угорщина має надати Україні зброю. *Тячів News*. <http://e.surl.li/wqfqsd>
- Коцур, В. (2019). Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – поч.

- XXI ст. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я. М. <http://e.surl.li/kqiahm>
- Коцур, В. (2021). Українська ідентичність в умовах "гібридної" війни Російської Федерації проти України. *Соціум. Документ. Комунікація*. 13, 83–105, doi: 10.31470/2518-7600-2021-13-83-105
- Ляшенко, О. (2023). *Державний устрій України: простір інтеракції національно-громадянського та етнічного*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. <http://e.surl.li/rhugme>
- Слохіняк, А (2019, Січень 17). Угорці Закарпаття – сепаратисти чи українські патріоти? *Zaxid.net*. <http://e.surl.li/xpgkrj>
- Ukraine seeks to destroy ethnic Hungarians, therefore recruits them into the army en masse*. (2023, February 17). Disinfo. <http://e.surl.li/khznid>
- Haertel, K. (2022, May 20). Ukraine's National Minorities Trapped by the War: The Cases of Ethnic Romanians and Hungarians. *ECMI Minorities Blog*. <http://e.surl.li/phzose>
- Mercédesz, E. (2023, July 17). Hungarians fighting in Ukraine: how, where and how many died? *Daily News Hungary*. <http://e.surl.li/frtfod>
- Solomon, E. (2022, June 16). In Ukraine, a Minority Group Feels Ambivalence About the War. *The New York Times*. <http://e.surl.li/qufizn>
- How Zakarpattia Hungarians view the Kyiv-Budapest conflict*. (2023, November 29). The New Voice of Ukraine. <http://e.surl.li/pxhbur>

УДК 327.82(477+439):355.48(470+571:477)''2022/...''

Любов Павлишин,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії Угорщини
та європейської інтеграції ДВНЗ
"Ужгородський національний
університет"
ORCID: 0000-0003-2045-140X
liubov.pavlyshyn@uzhnu.edu.ua

Культурна дипломатія як інструмент партнерства України та Угорщини в умовах російсько-української війни

Провідні держави світу в останні десятиріччя почали приділяти все більше уваги культурній дипломатії, активне використання методів і форм якої дозволяє просуванню сприятливого образу держави, знань про неї у представників інших народів та спільнот. Заходи культурної дипломатії передбачають інституалізацію міжнародних культурних відносин. Більшість впливових європейських держав створили мережі культурних інституцій за кордоном. Зокрема, у Києві працюють культурні представництва багатьох європейських країн: Британська Рада (Велика Британія), Французький Інститут (Франція), Польський Інститут (Республіка Польща), Інститут Сервантеса (Іспанія), Гете-Інститут (Німеччина) та Чеський центр (Чеська Республіка). Діяльність цих інституцій має гібридний характер, чим відрізняється від роботи інших культурних державних закладів. Вони працюють в основному при дипломатичних установах та підпорядковані міністерствам зовнішніх справ країн, котрі представляють. Дипломатична і культурна робота цих установ тісно між собою пов'язані, що й відповідає цілям та інструментам культурної дипломатії.

Для України є цікавим та корисним досвід застосування інструментів культурної дипломатії країн регіону Центрально-Східної Європи з огляду на подібність умов, в яких необхідно реалізовувати іміджеву політику країни. Широка культурна діяльність культурних інституцій передбачає вихід за межі дипломатичних заходів, підтримку гастрольної діяльності, сприяння розвитку різноманітних культурних і мистецьких напрямів (кіно, театр, візуальне мистецтво, музика, архітектура та урбанізм, музейна справа, креативні індустрії). Культурні інституції сприяють становленню та розвитку відносин між установами й митцями країни-репрезентанта та країни перебування з метою досягнення успішної довготривалої співпраці.

Цілі культурної дипломатії відповідають цілям традиційної дипломатії – встановлення дружніх контактів між державами, досягнення взаєморозуміння та співробітництва між національними суспільствами. Однак розрізняються засоби та методи досягнення цілей. Так, у процесі здійснення культурної дипломатії суб'єкт міжнародних відносин вибудовує відносини зі своїм об'єктом, впливаючи на його суспільство, через ознайомлення зі своїми звичаями та традиціями. З огляду на різні обставини, подібні засоби розглядаються як більш дієві, що мають позитивний ефект, на противагу традиційним дипломатичним методам, які розглядають відносини з позиції політичної сили, а іноді й тиску. Сьогодні культурне співробітництво прийнято вважати співробітництвом на вищому рівні [Jørgensen, 1999, p. 78–96].

У сфері культурної дипломатії також можна виділити процеси, які здатні спрогнозувати та дати оцінку будь-яким зовнішнім подіям чи діям держави. Наприклад, як система цінностей та поглядів одного суспільства може відреагувати на ті чи інші події у міжнародних відносинах. З початку XXI ст. у всьому світі не тільки спостерігається, а й посилюється перегляд звичних методів як впливу, так і уявлення держави та сприйняття народу іншим суб'єктом міжнародної політики та життєдіяльності. Понад те, на перше місце у відносинах виходять не так державні, суспільні та общинні інтереси, скільки особисті інтереси та культурні особливості того чи іншого суб'єкта взаємин. На цьому культурному

тлі все більш значуще місце відводиться освітнім, культурним та релігійним заходам, які лежать в основі уявлення та просування дипломатичних інтересів і домагань.

В останні роки спостерігалася розбіжність між культурним та політичним сприйняттям України як у самій країні, так і на міжнародному рівні. Для діалогу і взаєморозуміння, для позначення і покращення міжнародного іміджу України, для просування своїх як геополітичних, так і політичних і культурно-освітніх інтересів, тобто національних інтересів, потрібна була системна реорганізація і реконцептуалізація соціально-філософського апарату і образу України у світі. З цією метою було створено Український інститут у 2019 році. Інститут поширює знання про Україну у закордонних суспільствах, залучає широке коло громадян інших країн до дискусії і діалогу, забезпечує видимість країни в інформаційному полі, пропонує українські наративи про Україну. Залучаючи сферу культури до міжнародної співпраці, Інститут розвиває компетенції і спроможність її учасників, що покращує якість і результативність репрезентації України у світі. Український інститут виступає партнером "Global Soft Power Index" в Україні. За минулий рік Україна додала найбільше балів серед усіх країн світового рейтингу м'якої сили, посівши 37-ме місце зі 121. Для порівняння, у 2021 році Україна займала 61-шу позицію. Завдяки успішному застосуванню дипломатичних інструментів Україна увійшла до 20 найвпливовіших країн світу. У 2021 р. Україна посідала 45-те місце у рейтингу впливовості. За показником впізнаваності Україна піднялася з 47-го на 14-те місце. [Український інститут, 2021].

В Угорщині на сьогодні окремого інституту такого типу не створено, відповідно, двосторонні контакти та співробітництво у сфері культурної дипломатії відбуваються посередництвом дипломатичних представництв (посольств та консульств). Варто відзначити, що Посольство України в Угорщині постійно консулюється та співпрацює з Українським інститутом. Підтвердженням зацікавленості нашої держави Угорщиною є підготовка фахівцями різних галузей на замовлення Українського інституту аналітичного звіту стосовно Угорщини. Культурно-іміджевий напрям роботи України набув пріоритетного значення після початку повномасштабного

нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 року. Задля донесення до угорської громадськості правди про воєнні злочини російських окупантів, здобуття максимальної підтримки для України з боку угорського населення, а також залучення благодійної допомоги для України була проведена низка заходів, найбільш значимими серед яких були: вулична виставка "Російсько-українська війна зблизька: документальні фото українських очевидців" (березень 2023 року); фотовиставка "Ціна свободи: війна Росії в Україні" у рамках Будапештського фотофестивалю (квітень 2022 року); мандрюча фотовиставка угорських фотографів, що побували в Україні "Війна росії проти України – через угорський об'єктив" (мм. Будапешт, Егер, Геделле, Сентеш, Сегед – 2022 рік); фотовиставка "Азовсталь: фортеця незламності Маріуполя" (червень та жовтень 2022 року); фотовиставка відомого українського фотографа Максима Дондюка "Російський напад на Україну" (червень 2022 року); виставка дитячих малюнків про війну "Мамо, я не хочу війни!" (жовтень 2022 року); вулична виставка фотоколажів проекту "Листівки з України" Українського інституту (листопад 2022 року); фотовиставка "365 днів незламності" до річниці повномасштабного нападу (лютий 2023 року); фотовиставка Костянтина та Влади Ліберових "Незламні" в рамках Будапештського фотофестивалю (квітень 2023 року); виставка "Невидані дипломи" на вшанування пам'яті українських студентів, що загинули від російської агресії (травень 2023 року). Впродовж 2022–2023 років в Угорщині було організовано покази документальних фільмів "Свобода у вогні: боротьба України за свободу" Є. Афінеєвського (листопад 2022 року) та "Маріуполь: невтрачена надія" (вересень, листопад 2022 року; лютий, березень 2023 року), а також забезпечено занесення цих фільмів до програми Будапештського міжнародного фестивалю документального кіно (пройшов у січні 2023 року). У травні 2023 року відбувся прем'єрний показ воєнної драми "Мирний-21" [Коваль та Ірисова, 2021].

В серпні 2022 р., напередодні другого Саміту Кримської платформи, у рамках відзначення Дня Незалежності України Посольством була проведена презентація книги "Записки про Крим. Шмаття війни-2", написаної спільно угорською журналісткою

Ілдікою Епер'єші та українським репортером Олександром Качурою, видавництва українського видання "Люта справа". Ця книга стала продовженням виданої в 2021 році "Книги про долі з фронту / Уривки війни", яка розповідає про російську агресію проти України на Сході нашої держави, дає розуміння угорському читачу, з чого почалася російська агресія проти України у 2014 році.

Важливим елементом пізнання двома народами один одного є і увіковічнення пам'яті про знакові постаті та події. Серед таких пам'яток, пов'язаних з Україною, в Угорщині є пам'ятник угорському королю Андрашу I та його дружині – українській княгині Анастасії, яка була донькою Ярослава Мудрого, біля Тіханьського абатства, заснованого цим королівським подружжям; пам'ятна дошка в угорському місті Токай видатному українському філософу і письменнику Григорію Сковороді на церкві, в якій він був півчим; пам'ятна дошка в Будапешті на честь видання першого альманаху українською мовою у Західній Україні "Русалка Дністровая" на будинку, де раніше була розташована Угорська королівська друкарня; пам'ятна дошка в Будапешті на честь Надзвичайної Дипломатичної Місії Української Народної Республіки, яка функціонувала в Угорщині у 1918–1924 роках; чотири пам'ятники – в Будапешті, Сегеді, Ніредьгазі, Чоморі – в пам'ять про жертви одного з найжахливіших злочинів сталінського режиму – Голодомору-Геноциду українського народу у 1932–1933 роках; два пам'ятники генію українського народу, Великому Кобзареві Тарасу Шевченку – в Будапешті та Залаегерсегу [*Українсько-угорське співробітництво у галузі ...*, 2022].

Важливою складовою роботи у сфері культурної дипломатії є популяризація української мови за кордоном. Задля цього у липні 2022 року у одному з найбільших і найкрасивіших палацових комплексів Угорщини – Королівському палаці у м. Геделле поблизу Будапешта було запущено аудіогід українською мовою. Значний успіх мала участь України у відомому культурному заході – Ночі літератури, у ході якого проводилися читання уривків літературних творів сучасних авторів понад 25 країн (червень 2022 та 2023 року, м. Будапешт та Дебрецен).

Якщо говорити про населення Угорщини загалом, то пересічні угорці про Україну обізнані вкрай мало, тому ставлення переважної більшості – нейтральне, свого роду "чистий аркуш", на якому активні агенти впливу можуть намалювати як позитивну, так і негативну картину. Сплески суспільної зацікавленості українською тематикою спостерігаються під час знакових, резонансних подій як негативного, так і позитивного характеру: наприклад, Майдан, воєнні дії на Сході України, перемога України на щорічному пісенному конкурсі "Євробачення". Однак досить швидко такий інтерес згасає, і для більшості не трансформується в постійну зацікавленість Україною. За браком інших точок взаємодії, основним джерелом формування громадської думки щодо України є ЗМІ. Це таїть у собі насамперед ризики, оскільки ЗМІ схильні гіперболізувати наявні проблеми у міждержавних стосунках, акцентувати увагу на утисках угорської меншини в Україні, однобоко зображувати Україну як "країну, де все погано": корупція, соціально-економічні та політичні проблеми. На рівні тенденції можна зазначити порівняно глибоку обізнаність щодо таких історичних, суспільно-політичних та культурних феноменів: Майдан, Чорнобильська катастрофа, Голодомор, Бабин Яр. Чим сучасніша подія, тим більше про неї знань і особистих рефлексій.

Серед партнерів та інституцій, що сприяють здійсненню культурної співпраці, варто виділити такі:

- різноманітні міжнародні фонди, програми, передусім у частині фінансування: міжнародні проекти та програми за підтримки ЄС, Міжнародний Вишеградський фонд, міжнародна організація Creative Europe, Фонд підтримки культурних проектів при ЮНЕСКО, Інститут Роберта Шумана, програми Erasmus;
- дипломатичні установи, консули (угорські та українські);
- українські організації, які представляє українська громада в Угорщині. Створюється враження, що функціонує низка таких організацій різного масштабу, які діють самостійно, без загальної координації діяльності. Зокрема, Державне самоврядування українців Угорщини (офіційний орган української національної меншини в Угорщині), Товариство української культури в Угорщині, Товариство "Україна-світ", Український культурний центр. Центр

української культури та документації в Угорщині насамперед опікується допомогою Державному самоврядуванню в організації на державному рівні культурологічних і мистецьких заходів, які сприяють поширенню української культури та збереженню національних традицій української меншини в Угорщині.

Згідно з останнім переписом населення Угорщини (жовтень–листопад 2022 року), на території Угорщини визнають себе українцями 24 615 осіб, 15 315 осіб в Угорщині визнають українську мову в якості рідної і активно дотримуються національних та культурних традицій. Українська етнічна група за чисельністю посіла п'яте місце серед 13 історичних національних меншин Угорщини (після ромів, німців, румунів, словаків). Фіксується збільшення частки громадян України серед відповідних показників інших іноземних країн (кількість українців збільшилася з 11 820 до 36 093 осіб). Основним центром проживання українців є Будапешт. Громади національних меншин мають право на гарантований час у трансльованих ЗМІ (радіо, телебачення) та можливість для публікацій у друкованих ЗМІ Угорщини. У трьох угорських вузах функціонують кафедри українознавства: в Ніредьгазькому Інституті з 2018/19 навчального року відновлена кафедра україністики; в Сегедському науковому університеті з 1997 року при кафедрі слов'янської філології викладається як спеціальність українська філологія; в Будапештському університеті ім. Л. Етвеша з 2002 року діє кафедра україністики в рамках Інституту слов'янської та балтійської філології [*Українська громада в Угорщині*, 2022].

Розвиток культурних відносин між Угорщиною та Україною реалізується різноманітними заходами з обміну фахівцями, партнерством культурних інституцій (взаємні відвідини українців Угорщини та угорців – України, партнерством культурних інституцій, за офіційними програмами або неофіційно, в рамках періодичної співпраці, взаємних консультацій). Наприклад, перформативні мистецтва – обмін виступами між конкретними театрами, коли угорська публіка отримує можливість відвідати вистави українського театру, а українська публіка – відповідно, вистави угорського театру.

Важливим напрямом є освіта, академічна сфера (університети, дослідницькі установи): навчання українських студентів в Угорщині та викладацька робота угорців в Україні (база – Національний університет державної служби в Будапешті). Серед закладів вищої освіти, які успішно інтегрують угорськомовну меншину в український освітній простір, варто виділити Українсько-угорський навчально-науковий інститут УжНУ в Ужгороді. Тут студенти угорської національної меншини можуть здобувати освіту угорською мовою і, водночас, здобути найновіші знання українських наукових напрацювань та успішно застосувати їх у навчальному процесі [*Українсько-угорський навчально-науковий інститут*, 2024]. Також при Ужгородському національному університеті діє Центр Гунгарології.

Новим напрямом культурного співробітництва є візуальні мистецтва: комунікація та співпраця арт центрів, галерей, музеїв (наприклад, Музей сучасного мистецтва Ludwig Múzeum з угорської сторони і Центр сучасного мистецтва PinchukArtCentre, Національний культурно-мистецький та музейний комплекс "Мистецький арсенал" – з української сторони). Новаторським рішенням є проведення фестивалів різного рівня. Фестивалі, що відбуваються в Угорщині: Мультижанровий музичний фестиваль Sziget; Міжнародний мистецький фестиваль для молоді "Жайворонок" (м. Мішкольц). Фестивалі, які проходили в Україні: спільні проекти із Київським міжнародним кінофестивалем "Молодість"; онлайн-фестиваль аматорських театрів. Вихід двомовних книжок (українською та угорською мовами) українських авторів: наприклад, Ольги Драгун, Стефана-Арпада Мадяра. За відгуками експертів, на такий формат літератури є запит в Угорщині; зокрема, популярними є заходи у зв'язку з виходом двомовних книг українських авторів, організовані Бібліотекою іноземних мов у Будапешті [Коваль та Ірисова, 2021].

Активності культурної дипломатії Угорщини в Україні реалізуються переважно Посольством Угорщини в Україні. Місія Посольства полягає у просуванні угорської культури, науки, мистецтва та історії, популяризації угорської національної спадщини в Україні, популяризації Угорщини та зміцненні

угорського національного іміджу. У 2023 році Посольство Угорщини в Україні реалізувало кілька двосторонніх культурних проєктів у рамках відзначення двохсотріччя Петефі. Спільно з Національною бібліотекою України для дітей було організовано і проведено Всеукраїнський конкурс читців поезії Петефі українською мовою, у жовтні з незмінним успіхом у співпраці з Національною філармонією України відбувся традиційний концерт пам'яті Ференца Ліста. Організуюючи свою культурну присутність, Посольство взаємодіє з Київським товариством угорців, а також з регіональними угорськими організаціями та почесними консулами. Одним з основних прагнень культурної діяльності та присутності у 2023 році було надання підтримки через проведені заходи і розширення можливостей для відновлення дипломатичних контактів, які були скорочені через війну. Угорське головування в Раді Європейського Союзу у другій половині 2024 року привертає ще більшу увагу до діяльності угорського представництва у Києві, столиці країни-кандидатки до членства в ЄС, і тому програми плануються таким чином, щоб забезпечити підвищений інтерес якісними виступами, зокрема, угорських ансамблів та артистів із Закарпаття. Більше, ніж у попередні роки, покладається увага на роботу угорських культурних організацій та інституцій Закарпаття, презентуючи їхню діяльність ширшій аудиторії. Задля розвитку співпраці у сфері вищої освіти рекомендуються встановлення прямих інституційних зв'язків, проєкти "дуального навчання". Будуть презентовані угорські "зелені" дослідницькі та освітні проєкти у сфері вищої освіти, які можуть допомогти у пошуку сталих рішень для майбутньої відбудови України [*Розвиток культурних відносин ...*, 2023].

Угорська громада в Україні представлена громадськими організаціями угорської національної спільноти. Оскільки найбільша угорська меншина зосереджена на Закарпатті, варто зосередитися на угорських організаціях краю: Товариство угорської культури Закарпаття, Демократична спілка угорців України, Товариство угорської творчої інтелігенції Закарпаття, Закарпатське угорськомовне наукове товариство, Спілка угорських бібліотекарів Закарпаття, Форум угорських організацій Закарпаття, Закарпатське

угорськомовне педагогічне товариство, Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я, Закарпатська угорська асоціація скаутів, Спілка угорських журналістів Закарпаття, Закарпатське угорськомовне товариство студентів та молодих дослідників, Молодіжне товариство угорської культури Закарпаття, Спілка закарпатських угорських молодих митців, Товариство угорських митців Закарпаття образотворчого та прикладного мистецтва ім. Імре Ревеса, Закарпатська організація угорського народного мистецтва та традицій, Закарпатське товариство угорців [*Національно-культурні товариства*, 2024].

Найбільше мистецьких активностей краю зосереджено у культурному центрі Угорського дому ім. Мігая Мункачі. Культурний центр розташований у будівлі колишнього австро-угорського банку в Мукачеві, зведеної у 1910 році. Всі ремонтні роботи підтримуються урядом Угорщини у рамках програми "Угорський дім". Велику культурно-просвітницьку роботу проводить Закарпатський обласний угорський драматичний театр, заснований у 1993 році на базі випускників угорського курсу студентів Київського театрального інституту ім. Карпенка-Карого і Будапештського театрального інституту. З першого моменту найважливішим принципом театру стало залучення у свій репертуар творів високої літератури [*Закарпатський обласний угорський...*, 2023]. Громадська організація "Товариство угорських митців Закарпаття образотворчого та прикладного мистецтва ім. Імре Ревеса" (скорочено RIT) створена для об'єднання акарпатських угорських митців за спільними культурними і мистецькими інтересами задля захисту і відродження культурних та історичних цінностей закарпатських угорців.

Проаналізувавши найважливіші інструменти культурної дипломатії, можемо дійти таких висновків та висловити рекомендації для успішного партнерства України та Угорщини в умовах сучасної українсько-російської війни. Найперше, слід відмовитися від присутніх стереотипів, які можуть стати на заваді успішному співробітництву. Саме через такий культурний обмін можливими є вибудовування довгострокових відносин, поширення національних інтересів та підвищення соціально-культурного розуміння між взаємодіючими культурами. Природно, цей багатосторонній про-

цес зближує народи і культури, з одного боку, а з іншого боку, нам необхідно подумати і про просування наших інтересів, представлення нашої культури і держави на належному рівні, реалізуючи національну культурну дипломатію. За допомогою інструментів культурної дипломатії варто залучати академічні спільноти, що допоможе віднайти спільне в історії України та Угорщини. Наприклад, дослідження угорської історичної спадщини, що знаходиться на території сучасної України, подальше глибше дослідження періоду Австро-Угорщини; виявлення та дослідження точок перетину в історії культури (як приклад, той факт, що видатні культурні діячі – угорець Шандор Петефі і українець Тарас Шевченко – були сучасниками); пошук паралелей в історичних процесах, що могло б зацікавити не тільки фахівців, а й пересічних угорців. Однак варто зазначити, що українсько-угорська культурна співпраця зосереджена у досить обмеженому колі офіційних інституцій (органи влади, дипломатичні установи), досить великих, статусних гравців на культурному ринку (освітні та наукові установи, класичні театри, відомі фестивалі, арт центри тощо), організацій діаспори, тоді як контакти приватних інституцій, особливо не надто знаних, чи індивідуальних агентів з обох країн якщо і присутні, то є епізодичними і тримаються на ентузіазмі учасників.

Під час дослідження були виявлені такі бар'єри для розвитку культурної співпраці:

- недостатнє фінансування або його повна відсутність з української сторони;
- надмірне, порівняно з українською стороною, фінансування угорської сторони для підтримки та популяризації угорської культурної спадщини в Україні;
- закритість та небажання інтегрування угорської меншини в український культурний простір;
- негнучкість, інертність державних інституцій, бюрократія, небажання надавати хоча б організаційну підтримку;
- мовний бар'єр – потреба угорського перекладу для українців і часто слабе володіння англійською з обох боків. Варто зазначити і відсутність англомовних версій сайтів невеликих, приватних культурних інституцій;

– відсутність конкретних відповідальних осіб, безпосередньо зацікавлених у реалізації укладених угод про співробітництво;

– локалізація заходів у столиці, тоді як угорська провінція теж має високий потенціал з погляду культурної дипломатії: наприклад, міста, де функціонують заклади вищої освіти (де, відповідно, зосереджена активна, освічена, відкрита до міжкультурної взаємодії спільнота), міста, близькі до кордону з Україною і тому більш залучені в український контекст тощо.

Незважаючи на усі перешкоди, саме культурне співробітництво дозволяє згладжувати суперечності у політичних поглядах шляхом розуміння культури, отже, і можливістю розуміння мотивів суб'єкта. Це робить відносини між державами міцнішими, а отже, довгостроковими та ефективними.

Бібліографічні посилання

Закарпатський обласний угорський драматичний театр. (2023). <http://e.surl.li/ktpumv>

Коваль, Н., & Ірисова, М. (2021). *Аналітичний звіт: "Сприйняття України за кордоном: Угорщина"*. Український інститут.

Міжнародний форум культурної дипломатії. (2023). <http://e.surl.li/clfaey>

Національно-культурні товариства. (2024). Центр культур національних меншин Закарпаття. <https://centerkylytr.pp.ua>

Розвиток культурних відносин між Угорщиною та Україною. (2023). Посольство Угорщини в Україні. <https://kijev.mfa.gov.hu/ukr/page/kulturalis-kapcsolatok>

Українська громада в Угорщині. (2022). Посольство України в Угорщині. <https://mfa.gov.ua>

Українсько-угорське співробітництво у галузі культури та мистецтва. (2023). Посольство України в Угорщині. <https://mfa.gov.ua>

Українсько-угорський навчально-науковий інститут. (2024). <https://umoti-uzhnu.university/>

Український інститут. Місія та завдання. (2024). <https://ui.org.ua/mission/>

Jørgensen, K. E. (1999). Modern European Diplomacy: A Research Agenda. *Journal of International Relations and Development*, 2(1), 78–96.

УДК 314.7(477)

Ярослав Ландовський,
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник
Закарпатського регіонального
центру соціально-економічних
та гуманітарних досліджень
НАН України
ORCID: 0000-0002-0220-4678
aroslavlandovskij@gmail.com

Інна Михайлюк,
молодший науковий співробітник
Закарпатського регіонального
центру соціально-економічних
та гуманітарних досліджень
НАН України
ORCID: 0000-0001 7871-4474
krayinna@gmail.com

Вимушена міграція українців

Проблема міграції завжди була актуальною для України, однак здебільшого це була трудова та маятникова міграція. У 2019 році, за даними дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ), Україна вже входила у топ-10 країн-донорів трудових мігрантів у світі. Також, за даними Міністерства соціальної політики у 2019 р., за межами країни перебувало до 9 млн українців, із них близько 16% працездатного населення [Буряченко, 2022].

Унаслідок війни в Україні за останні два роки відбулася суттєва масова міграція населення, що спричинила міграційну кризу в цілому. Спостерігається зміна географічних векторів, видів міграції, мотиваційної складової і т. п. Трудову міграцію змінила вимушена міграція біженців з України. Велика кількість населення була

змушена виїхати із місць постійного проживання до країн Європи, США та Канади. Сусідні з Україною центральноєвропейські держави прийняли першу й найбільш складну хвилю вимушених переселенців з України.

Згідно з оновленими даними УВКБ ООН, кількість українських біженців у Європі станом на 15 лютого 2024 оцінювали в 6 млн, а загалом у світі – у 6,480 млн [*Кількість біженців ...*, 2024]. На кінець січня 2024 року основними країнами ЄС, які прийняли шукачів тимчасового захисту з України, були Німеччина (1 млн 270,15 тис. осіб; 29,5% від загальної кількості), Польща (951,56 тис. осіб; 22,1%) і Чехія (381,19 тис. осіб; 8,9%). Сумарна частка цих трьох країн становить 60,5%. Слід зазначити, що у сусідній Угорщині про тимчасовий захист звернулося 34,25 тис. Наведені дані стосуються надання тимчасового захисту на підставі Рішення Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року, що встановлює наявність масового припливу переміщених осіб з України у зв'язку з військовим вторгненням Росії та тягне за собою запровадження тимчасового захисту [*Кількість біженців ...*, 2024].

За експертними оцінками та даними соціологічного моніторингу, проведеного Закарпатським регіональним центром соціально-економічних та гуманітарних досліджень НАН України, вимушено переміщених осіб, які виїхали за кордон, що понад 30% опитаних були із м. Києва та Київської області, 10% із – Харківської. По 5% опитаних були із Донецької, Дніпропетровської, Львівської, Миколаївської. Майже по 4% – Чернігівської, Сумської, Вінницької. Слід також зазначити, що 86% респондентів є міськими жителями [*Закарпатський регіональний центр ...*, 2023].

Ця хвиля вимушеної міграції має чітку гендерну ознаку, адже 84% виїжджаючих – жінки. Вікова структура опитаних вказує на такі пропорції: понад 36% респондентів віком 36-50 років; близько 26% – 19-35 років; понад 20% – особи віком 60 і більше. Тобто найбільша частка – це особи працездатного віку (економічно активне населення) та молодь. Як наслідок, велика демографічна загроза для України, адже мігранти з України будуть працевлаштовуватися, молодь вступатиме до закордонних вузів, школярі вчитимуться у європейських школах, а неодружені, можна припус-

тити, створюватимуть сім'ї із європейцями. Вимушена міграція спричинила роз'єднання сімей у 56% опитаних, і лише 38% респондентів вказали, що їх сім'я з ними [*Закарпатський регіональний центр ...*, 2023].

У перші дні виїхали 30% опитаних, решта наважилася на виїзд пізніше, через наближення бойових дій та загострення ситуації. Переміщення населення та міграція українців за кордон відбувалися хвилями, залежно від наявності бойових дій у регіоні чи населеному пункті, у зв'язку з чим їхній склад постійно змінюється. Багато респондентів зазначали, що важливим елементом виступає соціально-економічна підтримка мігрантів у європейських країнах. Частина опитаних вказувала на приклад родичів, друзів чи знайомих, що виїхали. Також серед варіантів вказували на неможливість знайти вільне житло у західному регіоні країни та високу його вартість.

Географічні вектори виїзду опитаних українських мігрантів за кордон є такими: понад 30% опитаних виїжджають до Польщі, 17% – до Угорщини, 12% – до Чехії. Основним фактором вибору країни міграції були близькість до українського кордону, соціально-економічна підтримка українців у певній країні, відгуки родичів чи друзів. Більшість респондентів (90%) очікувало на фінансову підтримку з боку приймаючої країни. Хтось вибирав країну за власним досвідом відвідування її (у ролі туриста або трудового мігранта) або через часткове розуміння мови. Більш як половина опитаних біженців володіє іноземною (переважно англійською) мовою [*Закарпатський регіональний центр ...*, 2023].

Слід зазначити, якщо раніше трудова міграція в основному відбувалася за рахунок населення із сільських територій та із середньою освітою, які були переважно орієнтовані на складні умови праці, то нинішня міграція вказує на високий рівень освіти українських мігрантів (майже 70% респондентів мають вищу освіту), які є переважно міськими жителями. Тобто ці вимушені мігранти є висококваліфіковані фахівці, бізнесмени, які шукатимуть кращі умови праці та самореалізації. Як показують результати опитувань, близько 50% планує працевлаштуватися за кордоном [*Закарпатський регіональний центр ...*, 2023]. Важливим

питанням для України є повернення своїх громадян, оскільки європейські країни вбачають в українських мігрантах великий потенціал робочої сили.

Соціологічний моніторинг біженців вказує, що певна частина мігрантів повернеться у разі відновлення роботи підприємств. Біженці-переселенці, які за кордоном отримали краще працевлаштування, ніж було у них вдома, ймовірно, не повернуться. Повернення вимушених мігрантів після завершення воєнних дій до України може бути ускладнене полегшеними процедурами для проживання українців у країнах ЄС та США.

Дані дослідження показали, що близько 70% опитаних планували звертатися про тимчасовий захист приймаючої країни і лише 12% не планували цього. Тим часом близько половини біженців – 50% – проживали безкоштовно в облаштованому житлі для біженців. Частина опитаних планувала проживати у родичів чи знайомих або винаймати житло за власні кошти [*Закарпатський регіональний центр ...*, 2023].

Більшість біженців не визначилася щодо терміну перебування за кордоном. Основним чинником цього є стан і перебіг воєнної ситуації в Україні. Однак слід зазначити, що близько 6% опитаних відповіли, що хотіли б залишитися за кордоном – на постійне місце проживання. Також 1% респондентів уже точно відповіли, що не будуть повертатися в Україну. Серед тих, хто планує повертатися, більшість хотіла б повернутися додому – на своє місце постійного проживання. При цьому важливою умовою повернення є припинення воєнних дій, збережене у цілісності житло, наявні робочі місця та соціальна інфраструктура населеного пункту.

Неможливо робити далекосяжні висновки та прогнози, зважаючи на сучасну політичну ситуацію та продовження міграційних потоків з України. Настрої мігрантів та їх очікування змінюються з часом, під впливом зовнішніх обставин, суб'єктивних та об'єктивних причин. Саме тому соціологічні дослідження міграційних процесів є вкрай необхідними, оскільки дають можливість прогнозувати міграційну й демографічну ситуацію у майбутньому та розробляти стратегічні напрями міграційної політики загалом.

Бібліографічні посилання

- Буряченко, О. (2022, Листопад 1). *Відновлення України через діалог усіх українців світу. Об'єднавшись – зробити неможливе, всупереч усьому!* Укрінформ. <http://e.surl.li/hvqlfg>
- Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України. (2023). <https://zrcentre.org.ua/>
- Кількість біженців з України зі статусом тимчасового захисту в січні в Німеччині зросла на 18,9 тис., в Італії скоротилася на 18,1 тис. – *Євростат* (2024, Березень 10). Інтерфакс-Україна. <https://interfax.com.ua/news/general/972650.html>

ПІСЛЯМОВА

Представлені в цьому виданні статті учасників круглого столу, проведеного з метою наукового оцінювання стану та перспектив міждержавних відносин України та Угорщини в умовах, коли український народ, українська нація – громадяни країни всіх національностей протистоять повномасштабній збройній, ідеологічній, економічній та іншій агресії РФ, переважно стосуються характеру та динаміки українсько-угорських міждержавних відносин у сфері етнополітики. Йдеться про сферу, де реалізація особливих національно-етнічних та спільних національно-громадянських інтересів і цінностей окремих людей і спільнот забезпечується та регулюється ресурсами політичної влади – у цьому випадку – особливих мовних, освітніх, культурних та інших інтересів і цінностей угорської національної меншини в Україні та етнукраїнської меншини в Угорщині. Також аналізуються впливи російсько-української війни на характер і динаміку українсько-угорських міждержавних відносин, значення цих відносин для загальноєвропейської безпеки та безпеки окремих країн на континенті, реагування суспільства Угорщини на війну та появу в ньому великої кількості українців, які шукають захисту, тікаючи від воєнних жахів, ставлення угорців – громадян України до країни-агресор та їх участь в опорі агресії.

Зроблені оцінки й висновки далеко не в усьому збіжні, а часом і протилежні. Водночас вони мають спільну ознаку – пошук етнополітичних рішень, які варті того, щоб на них звернули увагу інституції державної влади України та Угорщини. Від цих інституцій найперше залежить віднаходження балансу національних інтересів кожної з двох країн і загалу їх громадян, а також конструктивна співпраця для забезпечення цього балансу, формування сприятливих умов європейській та євроатлантичній інтеграції України, а також підвищення добробуту й безпека українського та угорського народів.

Однак предметне поле дискусії на круглому столі виходило далеко за межі представленою в цьому збірнику. Воно стосува-

лося також стану і перспектив стратегічної взаємодії двох країн в енергетичній, економічній, військово-технічній та інших сферах. На жаль, а можливо, так і мало бути, на ці теми статті до друку не подавалися. Їх публікація може бути не на часі. Адже ворог України, європейської безпеки та глобального правопорядку – Російська Федерація – добре володіє інструментарієм OSINT (Open Source Intelligence) – розвідки на основі моніторингу та аналізу інформації відкритих джерел.

Головний висновок круглого столу: дослідження стану українсько-угорських відносин, умов та способів виведення цих відносин на вищий рівень стратегічного партнерства має продовжуватися. Цього потребують національні інтереси обох країн і суспільств, а також усієї Європи.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

**УКРАЇНА – УГОРЩИНА:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

Матеріали круглого столу
м. Київ, 20 червня 2024 року

Наукові редактори – О. Рафальський, В. Котигоренко
Упорядкування тексту – О. Калакура, Р. Камінський, О. Ляшенко
Літературний редактор – С. Носова
Технічний редактор – Н. Сінельнікова
Комп'ютерна верстка та макетування – Н. Парецька

Підписано до друку 12.11.2024 р. Формат 60x84/16. Папір офсет.
Гарнітура Times Ум. др. арк. 11,63. Обл.-вид. арк. 10,94
Тираж 120 прим. Зам. № 2275

Видавець і виготівник ФОП Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської області, вул. Шевченка, 20
Тел.: (067) 4412124
E-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.